

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BANKACILIK VE FİNANS ANA BİLİM DALI
ULUSLARARASI BANKACILIK VE FİNANS YÜKSEK LİSANS
PROGRAMI

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE YAŞANAN
BANKACILIK KRİZLERİ ve TÜRKİYE MODELİ

Yüksek Lisans Tezi

Oktay YILMAZ

1050Y35101

İstanbul, 2012

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BANKACILIK VE FİNANS ANA BİLİM DALI
ULUSLARARASI BANKACILIK ve FİNANS YÜKSEK LİSANS
PROGRAMI

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE YAŞANAN
BANKACILIK KRİZLERİ ve TÜRKİYE MODELİ

Yüksek Lisans Tezi

Oktay YILMAZ

1050Y35101

Danışman: Prof. Dr. Yusuf TUNA

İstanbul, 2012

ÖZET

Dünya ekonomilerinde, 1970'lı yıllardan itibaren yaygınlaşan finansal liberalizasyon sonucunda finansal krizler yaygınlaşmıştır. Finansal krizleri açıklamak için birçok iktisatçı yeni kriz modelleri geliştirmişlerdir.

Bankacılık krizleri, 1990'lı yıllarda Gelişmekte Olan Ülkeleri etkilemiş ve büyük ekonomik kayıplara neden olmuştur. Bu ülkelerde bankacılık krizlerinin yaşanmasının nedenleri, finansal liberalizasyona hazırlıksız yakalanmaları, zayıf ve denetimsiz bankacılık sistemi ve yüksek kamu açıkları olarak gösterilmektedir.

Bu bağlamda çalışmada, finansal krizler incelenmiş, Gelişmekte Olan Ülkelerde yaşanan bankacılık krizlerinin nedenleri, sonuçları ve bankacılık krizlerine karşı alınabilecek önlemler araştırılmıştır. Türkiye'de 1994, 2000 ve 2001 yıllarında yaşanan bankacılık krizlerinin gelişimi, sonuçları ve yeniden yapılandırma programı kapsamında yaşanan gelişmeler incelenmiş ve çözüm önerileri getirilmiştir.

ABSTRACT

As a result of liberalization since 70's financial crises has become more often. Many economists had develop new models to explain the financial crises.

Banking Crises, during the 90's had influenced and caused huge economic losses at developing countries. The reasons of these banking crises were weak and deregulated banking system, high public deficit and being caught unprepared to financial crises.

In this context, causes, consequences and measures to be taken against the financial and banking crises in developing countries are being examined. Also, development, consequences and restructuring programs of crises that Turkey had faced in 1994, 2000, 2001 were analyzed and solutions are offered.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
Özet (Abstract)	iii
Tablo Listesi	ix
Grafik Listesi	x
Kısaltmalar	xi
GİRİŞ	1
1. FİNANSAL KRİZLER	3
1.1. Finansal Krizlere Temel Yaklaşımlar	3
1.2. Finansal Krizlerin Nedenleri ve Özellikleri	5
1.3. Finansal Kriz Modelleri	7
1.3.1. Birinci Nesil Kriz Modelleri	7
1.3.2. İkinci Nesil Kriz Modelleri	8
1.3.3. Üçüncü Nesil Krizler	11
1.3.4. Likidite Yetmezliği Sorunu	14
1.3.5. Bulaşıcılık	16
1.4. Finansal Kriz Türleri	17
1.4.1. Para Krizleri	18
1.4.2. Sistematik Krizler	20
1.4.3. Döviz ve Dış Borç Krizleri	21
1.4.4. Bankacılık Krizleri	22

2. BANKACILIK KRİZLERİ	24
2.1. Bankacılık Krizlerinin Tanımı	24
2.2. Bankacılık Krizlerinin Nedenleri	27
2.2.1. Bankaların Riske Açık Yapısı	27
2.2.1.1. Kredi Riski	28
2.2.1.2. Likidite Riski	29
2.2.1.3. Piyasa Riski	31
2.2.1.4. Operasyonel Risk	32
2.2.1.5. Döviz Kuru Riski	33
2.2.1.6. Faiz Riski	35
2.2.1.7. Ülke Riski	37
2.2.2. Finansal Liberalizasyon	38
2.2.3. Tesadüfi Çekme Riski	40
2.2.4. Makroekonomik Faktörlerin Krizlerdeki Rolü	42
2.2.5. Aşırı Risk Alma	44
2.3. Bankacılık Krizlerine Karşı Alınması Gereken Önlemler	45
2.3.1. Son Kredi Mercii	45
2.3.2. Mevduat Güvencesi	47
2.3.3. Regülasyon	52
2.3.4. Erken Uyarı Sistemleri	55
2.3.5. Bankaların Derecelenmeye Tabi Tutulması	56
2.4. Gelişmekte Olan Ülkelerde Yaşanan Bankacılık Krizleri	58
2.4.1. Latin Amerika Krizleri	58
2.4.1.1. Meksika Krizi	59

2.4.1.2. Arjantin Krizi	64
2.4.2. Güneydoğu Asya Krizi	70
2.4.2.1. Kriz Öncesinde Güneydoğu Asya Ekonomileri	70
2.4.2.2. Güneydoğu Asya Krizinin Nedenleri	74
2.4.3. Güneydoğu Asya Krizinde IMF'nin Rolü	82

3. TÜRKİYEDE BANKACILIK KRİZLERİ ve YENİDEN YAPILANDIRMA ÇALIŞMALARI

86

3.1. 1994 Bankacılık Krizi Öncesinde Durum.....	86
3.1.1. 1994 Krizi	86
3.1.2. 1994 Krizinin Nedenleri	87
3.2. Türk Bankacılık Sektöründe Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri	93
3.2.1. Enflasyonla Mücadele Programının Hedefleri	93
3.2.1.1. Enflasyon ve Reel Kur	97
3.2.1.2. Yabancı Sermaye Hareketleri	100
3.2.2. 2000 Krizi Öncesinde Türk Bankacılık Sektöründe Gelişmeler	102
3.3. Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri	114
3.3.1. Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizlerinin Nedenleri	116
3.3.2. Kriz Modelleri Çerçevesinde Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizlerinin Değerlendirilmesi	119
3.4. Türk Bankacılık Sektöründe Yeniden Yapılandırma	123
3.4.1. Kamu Bankaları ile İlgili Düzenlemeler	124
3.4.2. TMSF Bankaları ile İlgili Düzenlemeler	125
3.4.3. Özel Bankalarla İlgili Düzenlemeler	128

3.4.4. Türk Bankacılık Sektörünün 2011 Görünümü	129
SONUÇ	131
KAYNAKÇA	136

TABLO LİSTESİ

	Sayfa No.
Tablo 1. Bankanın Kur Riski Senaryoları	34
Tablo 2. Meksika'nın Uzun Vadeli Ekonomik Performansı (1953-1993)	60
Tablo 3. Meksika Ekonomisine Ait Makroekonomik Göstergeler	63
Tablo 4. Arjantin Bankacılık Sistemi Konsolidasyonu	68
Tablo 5. Güneydoğu Asya Ülkelerine Sermaye Hareketleri (Milyon Dolar)	75
Tablo 6. Kriz Öncesinde Güneydoğu Asya Ülkelerinde İhracat Artış Hızındaki Değişmeler (% , Nominal ABD Dolarına Göre)	78
Tablo 7. Kriz Öncesinde Güneydoğu Asya Ülkelerinde Kısa Vadeli Borçların Gelişimi (Toplam Dış Borcun Yüzdesi Olarak)	80
Tablo 8. Döviz Kurları ve Dış Ticaret Dengesi	88
Tablo 9. Yıllara Göre Sermaye Hareketleri (Milyon \$)	89
Tablo 10. 2000 Yılında Türkiye'de Tüketici Kredilerinin Gelişimi (Trilyon TL, % Değişim)	96
Tablo 11. Fiyat Gelişmeleri (Yüzde Dönemsel Değişim)	98
Tablo 12. Cari İşlemler Dengesi Gelişmeler (Milyon Dolar)	99
Tablo 13. Bankaların TMSF'na Alınma Nedenleri	103
Tablo 14. Türk Bankacılık Sektöründe Banka Sayısı (1995-2002)	108
Tablo 15. Mevduatlara İlişkin Oranlar, (%)	111
Tablo 16. Konsolide Bütçe Açığının Finansmanı (1995-2001)	120
Tablo 17. Bankaların TMSF'ye Devrinin Yasal Dayanağı	126
Tablo 18. TMSF Bünyesindeki Bankaların Çözümlemesi	127

GRAFİK LİSTESİ

Sayfa No.

Grafik 1. Türkiye’de Sermaye Hareketlerinin Yüzdesel Dağılımı	101
Grafik 2. Banka Grubu Bazında Toplam Aktiflerin Gelişimi	105
Grafik 3. Bankaların Kaynak Kullanımında Yaşanan Değişim	106
Grafik 4. Kamu Bankalarının Görev Zararları Stoku (GSMH’ye Oran)	110
Grafik 5. Yabancı Para Aktifler/Yabancı Para Pasifler	113
Grafik 6. Bankacılık Kesiminin Döviz Açık Pozisyonu; Milyar Dolar ve Sermaye+Kar İçinde Oranı %, 1996-2000	115
Grafik 7. Şubat 2001 Krizi Süreci	118
Grafik 8. Aralık 2011 İtibariyle Personel ve Şube Sayısı	129

KISALTMALAR

- ABD** : Amerika Birleşik Devletleri
- a.g.e.** : Adı Geçen Eser
- BDDK** : Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
- CIB** : Continental Illions Bank
- DİBS** : Devlet İç Borçlanma Senetleri
- GAÜ** : Güneydoğu Asya Ülkeleri
- GSMH** : Gayri Safi Milli Hasıla
- GSYİH** : Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
- GOÜ** : Gelişmekte Olan Ülkeler
- IMF** : International Monetary Fund
- KKGB** : Kamu Kesimi Borçlanma Gerekliliği
- KKTC** : Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
- MB** : Merkez Bankası
- NİV** : Net İç Varlıklar
- OPEC** : Organization of the Petroleum Exporting Countries
- SPK** : Sermeye Piyasası Kurulu
- TCMB** : Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
- TEFE** : Toptan Eşya Fiyat Endeksi
- TÜFE** : Tüketici Fiyat Endeksi

TL : Türk Lirası

TMSF : Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu

YP : Yabancı Para

GİRİŞ

Finansal piyasaların istikrarlı bir şekilde çalışması ülke ekonomileri açısından hayati önem taşımaktadır. Finansal piyasalarda meydana gelen krizler reel ekonomiler üzerinde yıkıcı etkileri olmakta, piyasaların etkin işleyişini bozmakta, bankaların ve diğer mali kuruluşların ödeme güçlüğü çekmesine neden olmaktadır. Finansal krizleri bankacılık, para ve dış borç krizi olarak sınıflandırılmaktadır.

İstikrarlı finansal piyasalar güçlü bankacılık sektörüne ihtiyaç duymaktadır. Bankalar, mali sistem içersisinde fon arz edelerle fon talep edenlerin buluşmasını ve bu fonları verimli yatırım alanlarında değerlendirilmesini sağlamaktadır. Bankacılık sektörü istikrarlı şekilde çalışabilmesi için piyasalarda güven ve istikrarın olması gerekmektedir.

Küreselleşme ile birlikte, 1980'lerden önce dünyada uygulanan ekonomik politikalar değiştirilerek, yerine sermaye hareketlerinin ve ticari malların serbest dolaşımını öngören ekonomik politikalar uygulanmaya başlanmıştır. Bu süreçte, dünya finans piyasaları birbirlerine entegre hale gelmesi ve herhangi bir ülkenin finans piyasasında ortaya çıkan sorunlar, diğer ülke finans piyasalarını da etkisi altına almaktadır.

Küreselleşme ile birlikte, 1990'lı yıllardan sonra gelişmekte olan ülkelerde meydana gelen finansal krizlerin temel nedeni olarak bankacılık sektöründe yaşanan sıkıntılar gösterilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde yaşanan bankacılık krizlerinin nedenleri ve sonuçları birçok iktisatçı açısından ilgi çekici bulunmuştur. Bu ülkelerde yaşanan krizler kendine özgü nedenleri yanında, temel nedenler açısından benzerlikler göstermektedirler. İktisatçılar bu krizleri incelemek için birinci, ikinci ve üçüncü nesil kriz modellerini geliştirerek yaşanan bu krizleri analiz etmektedirler.

Meksika, Güneydoğu Asya, Latin Amerika ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde yaşanan bankacılık krizlerinin en temel nedeni, serbest bırakılan sermaye hareketleri olarak gösterilmektedir. Bu ülkeler sermaye hareketlerini serbest bırakmadan önce kendi ekonomilerinde yaşanan, yüksek enflasyon, kamu açıkları, bankacılık sektörünün yapısal sorunları gibi temel sıkıntıların devam etmesi yüzünden finansal krizler yaşamışlardır.

Finansal serbestleşme ile birlikte, gerek gelişmiş ülkelerde gerekse gelişmekte olan ülkelerde meydana gelen bankacılık krizleri birçok iktisatçının dikkatini çekmiş ve krizler üzerine çok sayıda araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalar bankacılık krizlerinin etkilerini, nedenlerini ve sonuçlarını açıklamaya yönelik çalışmalar olmuştur.

Çalışmanın amacı, finansal krizlerin özellikle bankacılık krizlerinin nedenleri, sonuçları ve etkilerini incelemek, ülkeler bazında ve Türkiye açısından karşılaştırmasını yapıp benzerliklerini değerlendirmek, bankacılık sektörünün ortak sorunlarını inceleyip çözüm önerileri sunmaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde, finansal krizler temel özellikleri bakımından ele alınmış, nedenleri açıklanmış, konunun açıklanması modeller sistematik bir biçimde incelenmeye çalışılmış, kriz modelleri bakımından birinci, ikinci, üçüncü nesil kriz türleri olarak değerlendirilmiştir. Birinci bölümde kriz olgusu üzerinde durulmuş ve kavramsal olarak açıklanmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde, bankacılık krizleri üzerinde durulmuş, bankacılık krizlerinin tanımı, nedenleri, etkileri ve bankacılık krizlerine karşı alınabilecek önlemler üzerinde durulmuştur. Bölümde, 1990'lı yıllarda gelişmekte olan ülkelerde yaşanan bankacılık krizlerinin öncü göstergeleri, nedenleri, ortak özellikleri ve birbirlerini etkileme şekilleri üzerinde durulmuştur. 90'lı yıllarda yaşanan bankacılık krizlerinin finansal liberalizasyon bakımından oluşturduğu etkiye dikkat çekilmiştir.

Üçüncü bölümde ise, Türkiye'de meydana gelmiş bankacılık krizlerinin gelişimi, nedenleri ve sonuçları incelenmiştir. Özellikle 1994, Kasım 2000 ve Şubat 2001 bankacılık krizlerinin diğer ülkelerde yaşanan bankacılık krizleri ile ortak ve kendine özgü yönleri araştırılmıştır. Bu bağlamda Türk Bankacılık Sektörünün yapısal sorunları, yetersiz denetim ve gözetim faaliyetleri, yüksek borçluluk ve sermaye hareketlerinin serbest bırakılmasının sektör üzerindeki etkileri incelenmiş ve çözüm önerileri getirilmiştir.

1. FİNANSAL KRİZLER

1.1. Finansal Krizlere Temel Yaklaşımlar

Finansal kriz tanımı, iktisat literatüründe en geniş tanımlamaya sahip kavramlardan biridir. Finansal kriz kavramı, finans kesiminin alt sektörlerinde para, bankacılık ve dış borç ile ilgili olarak ortaya çıkan ani ve büyük ölçekli sorunları nitelendirmekte kullanılmaktadır.¹ Finansal krizler, reel ekonomi üzerinde yıkıcı etkileri olan ve piyasa işleyişini bozan kavramlardır.

Finansal kriz, verimli yatırım olanaklarına sahip finansal piyasaların ahlaki tehlike ve ters seçim problemlerinin gittikçe kötüleşmesi nedeniyle, fonların etkili biçimde kanalize edilememesi sonucu ortaya çıkan doğrusal olmayan bozulmadır.²

Finansal kriz tanımı, genellikle, bazı finansal kurum veya varlıkların aniden değerlerinin büyük bir kısmını kaybettiği çeşitli durumlar için kullanılır. 19. Yüzyılda ve 20.yüzyılın başlarında, birçok finansal kriz, bankacılık panikleri sonucunda meydana gelmiş ve ekonomik gerileme dönemleri yaşanmıştır. Sıklıkla finansal kriz olarak adlandırılan diğer durumlar arasında borsa çöküşleri, diğer ekonomik balonların patlaması, döviz krizleri ve devletin temerrüdü bulunmaktadır.³

Bir başka tanımlamaya göre ise söz konusu kavram, genel olarak herhangi bir mal, hizmet, üretim faktörü veya finans piyasasındaki fiyat ve miktarlarda kabul edilebilir bir değişme sınırının ötesinde gerçekleşen şiddetli dalgalanmaları ifade etmektedir.⁴

Finansal krizler, finansal piyasa aktörlerinden olan bankaların, diğer mali kuruluşların ödeme güçlüğü içine düşmesi, menkul kıymetler borsasında büyük oranlı kayıpların

¹ Mert Ural, ‘Finansal Krizler ve Türkiye’, **D.E.Ü.İ.İ.B.F.Dergisi**, Y.1, S.1 (Mayıs 2003), s.12.

² Frederic S. Mishkin, ‘Understanding Financial Crisis: A Developing Country Perspective’, **Nber Working Papers**, (Haziran 1997) No:5600, s.12.

³ Charles P. Kindleberger, **Cinnet, Panik, Çöküş**, 2.Basım. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları,2008, s.6.

⁴ Selçuk Balı ve Ahmet Büyüksalvarcı, **Finansal Krizler Tarihi**, İstanbul: Çatı Kitapları, 2011, s.3.

oluşması ve tüm ekonomik faaliyetlerde belirsizliğin oluşmasına neden olmaktadır. Finansal piyasaların kullandıkları fonlarında etkin kullanılmaması durumunda da finansal krizler oluşabilmektedir.

Finansal piyasalarda yaşanan fiyatlardaki ve miktarlardaki aşırı dalgalanmalar ve bankacılık kesiminde geri ödenmeyen kredilerin oranlarının artmaması sonucunda ekonomide ciddi sıkıntılar yaşamaktadır. Fiyatlarda ve miktardaki bu aşırı dalgalanma varlık fiyatları, hisse senedi ve döviz piyasalarında kayıplara neden olmaktadır.

Finansal krizler, finansal yatırımcıların ülke koşullarının riskli hale geldiği beklentilerine bağlı olarak, giriştikleri spekülasyon atakları sonucu başlar ve bu atakların yoğunluğu ölçüsünde şiddet kazanır.⁵

Finansal krizler meydana geldiğinde ekonomide yaşanan gelişmelere ilişkili olarak;

- Ekonomide meydana geleceği düşünülen değişiklikler korkusuyla beklentilerde oluşan yaygın bir değişiklik,
- Bazı finansal kurumların topladığı fonları geri ödeme korkusuna kapılması,
- Reel ve likit olmayan finansal varlıkların paraya dönüştürme isteğinde hızlı artış ve bu daha sonra faiz oranlarını arttırıp, menkul kıymet fiyatlarını düşürerek bir likidite krizine yol açmaktadır.
- Bankaların geri ödeme korkusuyla meydana gelen genel bir banka paniği ve bankalarda fon tutan fon sahiplerinin de birkaç zayıf bankada olduğu gibi paralarını geri alamama korkusuyla paralarını çekme isteği,
- Banka paniğinin neden olduğu para arzında azalma meydana gelmesi sonucunda halkın elinde tuttuğu mevduat-nakit rasyosu düşmektedir. Bankalar likiditelerini arttırmak için verdikleri kredileri azaltarak kendi mevduat-rezerv rasyolarını düşürürler.

⁵ a.g.e., s.4.

- Paranın likit olarak elde tutma isteğinden dolayı, dolaşım hızının azalması veya para arzında oluşan azalmadan dolayı reel ekonomik aktivitede ve meydana gelen düşme,
- Karlarda, net varlıkta bir düşme ve banka iflaslarında görülen artış,
- Likiditasyon için menkul değer fiyatlarında, diğer yandan da fiyatlarda meydana gelen düşme nedeniyle bir borç krizinin ortaya çıkması.⁶

1.2. Finansal Krizlerin Temel Nedenleri ve Özellikleri

Bir ülkede ekonomik istikrarsızlıklara ve dolayısıyla finansal krizlere yol açan çeşitli etkenler bulunmaktadır. Söz konusu etkenler, genel olarak ekonomi üzerindeki etkileri yanında bankacılık sektörü üzerinde de önemli etkilere sahiptir. Bu olumsuz etkilere yönelik olarak, uyarıcı ve önleyici nitelikte çeşitli politikalar uygulanmaktadır.⁷

Finansal krizlerin temel nedenlerine bakıldığında; Finansal krizleri ortaya çıkaran nedenler; yanlış makroekonomik politikalar, finansal yapıdaki zayıflıklar, döviz sistemi ve kurunun belirlenmesindeki hatalar, dışsal makroekonomik koşullar, denetim ve düzenleme ile ilgili sorunlar olarak sıralanabilmektedir. Bu temel nedenler dışında, sistemin belli kısımlarını etkileyen ve ekonomik birimlerin, mevcut durumlarını yeniden gözden geçirmelerine yol açan olaylar ve haberler bulunmaktadır. Söz konusu nedenlerden kaynaklanan finansal krizler, ekonomik faaliyetler üzerinde çeşitli etkilerde bulunmaktadır.⁸

Finansal krizin oluşmasına neden olan diğer faktörlere bakıldığında ise; uygulanmakta olan döviz kuru politikaları, banka iflasları ile birlikte piyasada ödeme güçlüğüne ortaya çıkmasıdır.

⁶ Michael D. Bordo, **Financial Crisis, Banking Crisis, Stock Market Crashes and the Money Supply: Some International Evidence**, London: The Macmillian Press Ltd., 1990, s.90.

⁷ M. Necat Coşkun, “Gelişmekte Olan Ekonomilerde Bankacılık Krizleri”, **G.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi**, Y. 2,S. 5 (Şubat 2001), s.40.

⁸ Ural, **a.g.e.** , s. 15.

Bankaların yeterli derecede kontrol edilememesi durumunda ciddi sorunlar ortaya çıkmaktadır. Batan bankalar için aktarılan fonlar mali dengeyi olumsuz etkilemekte ve bütçe açıklarına neden olmaktadır. Bankacılık sisteminde meydana gelen sorunlar bütün finansal piyasaları etkilemektedir.

Finansal kriz oluşmasında uygulanmakta olan kur rejimi ciddi önem taşımaktadır. Sabit kur sistemi uygulayan ülkelerde Merkez Bankaları kuru sabit tutmak durumundadır. Merkez Bankası (MB) riski üstlenmekle birlikte, piyasaya döviz sürerek döviz ucuz, yerli parayı pahalı hale getirmektedir. Bu durumda ihracat azalmakta ve cari işlemler açığı artış göstermektedir. Meydana gelen açığı kapatmak için MB devalüasyon baskısıyla karşı karşıya gelmektedir. Bu durumda finansal kırılganlıklar artmakta finansal krizlere zemin hazırlanmaktadır.

Finansal krizlerin diğer bir nedeni de kriz öncesi iyimser bir hava ile birlikte spekülatif yatırımlarda büyük bir artışların gözlenmesidir. İyimser ortamda fiyatları yükselen mallar kredilere teminat olmakta, daralma ile birlikte bu mallar likit değerleri düşmekte, kredilerin geri dönüşüne izin vermemektedir.⁹

Bu aşamada finansal krizlerin nedenlerine genel olarak bakıldığında;

- Sermayenin reel üretimde değerlendirilen bölümünün azalması,
- Uluslararası sermaye hareketleri,
- Yanlış ekonomi politikaları ve bunun sonucu olarak yapısal bozulma,
- Bankacılık sisteminin sorunlu olması.¹⁰

⁹ Balı ve Büyükşalvarcı, **a.g.e.** , s.7.

¹⁰ **a.g.e.** , s.8.

1.3. Finansal Kriz Modelleri

Finansal krizlerin sebepleri konusunda, birinci, ikinci ve üçüncü nesil finansal kriz modelleri olmak üzere, üç temel yaklaşım mevcuttur. Birinci nesil finansal kriz modeline göre, makroekonomik politikaların (gevşek para ve maliye politikası gibi) hükümetin döviz kuru hedefleriyle tutarsızlık göstermesi finansal krizlerin temel nedenidir.¹¹ 80'lerden sonra yaşanan finansal krizlerin artması ve farklılık göstermesiyle birlikte bu iki kriz modeline ilave olarak üçüncü nesil kriz modelleri geliştirilmiştir.

1.3.1. Birinci Nesil Kriz Modelleri

Birinci nesil krizlerle ilgili kriz modeli, 1979'da Krugman tarafından, Salant ve Henderson 1978'deki çalışması temel alınarak geliştirilmiştir.¹²

Salant ve Henderson'un ilgi alanı mal piyasaları değil, mal piyasalarında uygulanan istikrar programlarının doğuracağı tehlikeler olmuştur. Araştırmacıların başlangıç noktasındaki varsayımları, spekülörlerin bir malı ancak ve ancak bu malın fiyatının (diğer mallara kıyasla) yüksek bir getiri sağlayacağı düzeyde artacağına inanırlarsa ellerinde tutacakları şekillendirir.¹³

Krugman'a göre, finansal krizler bütçe açıklarının sonucudur: bütçe açıklarının para basılarak finanse edilmesinden başka çare kalmamasının sabit döviz kurunun çökmesine yol açması biryanda, döviz rezervlerinin belirli kritik seviyenin altına düşmesinin yatırımcıların sermaye kayıplarını önlemek için spekülatif ataklara yönelmesi diğer yanda, birincil nesil finansal krizlere yol açmaktadır.¹⁴

¹¹ Eyüp Bastı, **Kriz Teorileri Çerçevesinde 2001 Türkiye Finansal Krizi**, Ankara; Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, 2006, s.9.

¹² Güven Delice, "Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif", **E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi**, S.20, (Ocak-Haziran 2003), s.59.

¹³ Mesut Aslantaş ve Necmi Odyakmaz, "Para Krizleri", **Dış Ticaret Müsteşarlığı-Dünya Ekonomileri Bülteni**, (Nisan 1998), s.44.

¹⁴ Gökhan Karabulut, **Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizlerin Nedenleri**, İstanbul; Der Yayınları, 2002, s.78.

Krugman'ın modeli daha sonra başka araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. (1984) Flood ve Garber modeli daha ayrıntılı incelemiş ve anlaşılır hale getirilmiştir.

Bu modellerin temelinde, uygulanmakta olan kur rejimiyle uyuşmayan bir para politikası vardır. Para politikasının bunca uyumsuz olmasının nedeni ise gevşek maliye politikasıdır. Tipik bir birinci nesil kriz modelinin tam bir zayıf iktisadi temel olduğunu da belirteyim. Panik bir hareket burada bulunmamaktadır. Kriz göstere göstere gelmektedir.¹⁵

Bu modelde hükümet bütçe açıklarını kontrolsüz ve sürekli olarak para basarak finanse etmektedir. Diğer taraftan döviz kurunu sabit tutabilmek için sürekli döviz alım satımı yapmaktadır. Dolayısıyla piyasada açıkları kapamak için para basımından kaynaklanan bir kredi büyümesi bulunmaktadır. Spekülatörler bu durumu anladıklarında, Merkez Bankasının rezervlerinin bu durumu muhafaza için azalacağını düşünerek sabit döviz kurunun kaldırılacağı yönünde bir beklentiye girerler. Çünkü artan para miktarı ülkenin parasının değerini düşürmekte dolayısıyla sabit döviz kuru üzerinde bir baskı unsuru olmaktadır.¹⁶

Merkez Bankası bu baskıyı ortadan kaldırabilmek için piyasaya sürekli döviz satar. Merkez Bankasının piyasaya döviz satması ve piyasadaki kurun gerçekçi olamaması durumda ise, kontrol altında tutulan kurdan kimse işlem yapmamaya başlar ve bu durumda krizin başlamak üzere olduğu anlaşılmaktadır. Bu ortamda sadece Merkez Bankası cari döviz kurundan ulusal para satın almaktadır. Merkez Bankası yeterli rezervlere sahipse, geçici olarak bu tutansızlıklar sorun oluşturmayabilir. Ama rezervler azalırsa spekülatörler bu durumu fırsat olarak görür ve Merkez Bankasını zor durumu sokabilmektedirler.

Model içerisinde krizin oluşma aşamasında ortaya çıkan sabit kurun kaldırılacağı zamanı belirlemek amacıyla “gölge döviz kuru” adıyla bir terime yer verilmektedir. Gölge döviz kuru, Merkez Bankasının kuru dalgalanmaya bırakması ile birlikte piyasa oyuncularının ellerindeki döviz cinsi varlıkları, başka bir ifadeyle devletten daha önce satın almış oldukları döviz rezervlerini, satmaya razı oldukları kurdur ve dolayısıyla

¹⁵ Fatih Özatay, **Finansal Krizler ve Türkiye**, İstanbul: Doğan Yayıncılık, 2011, s.35.

¹⁶ Yunus Emre Ergenç, **Ekonomik Kriz ve Çözüm Önerileri**,(Haziran-2009), s.15.

spekülatörlerin kar potansiyeli konusunda da bilgi vermektedir. Gölge fiyatı aynı zamanda para piyasasında dengenin oluşacağı kur seviyesini de göstermektedir.¹⁷ Görüldüğü gibi birincil nesil krizler genel olarak para krizlerini ele almaktadır. Birinci nesil krizler günümüzde yaşanan krizleri açıklamakta yetersiz kaldığı için eleştirilmektedir.

Birinci nesil modellerden en çok eleştiri aldığı özelliği, bu modellerde cari denge ve üretim gibi reel parametrelere yer verilmemesi ve sadece finansal parametrelerle çalışmasıdır. Oysa birçok araştırma göstermiştir ki, cari işlemler açığı ile reel döviz kuru arasındaki pozitif bir ilişki vardır ve döviz kurunu sabitlemek, ülkenin uluslararası piyasalarda rekabet gücünü azaltmakta ve cari işlemler açığını arttırmaktadır.¹⁸

1.3.2. İkinci Nesil Kriz Modelleri

Birinci nesil krizler 90'larda meydana gelen krizleri açıklamakta yetersiz kalmış ve bunun üzerine ikinci nesil kriz modelleri geliştirilmiştir.

İkinci nesil modeller Obstfeld'in 1994'deki çalışmasıyla başlar. 1992'de Avrupa ülkelerinde ve 1994'te Meksika da meydana gelen spekülatif ataklardan doğan para krizlerini açıklamaya yönelik bir kuram ortaya çıkmıştır. Bu kuramın temel önerisi ise, birinci nesil modellerin aksine, ekonominin temel göstergelerinde bir kötüleşme olmaksızın, ya da uygulanan hükümet politikalarında bir tutarsızlık olmadan da para krizlerinin meydana gelebileceğini kabul etmesidir.¹⁹

İkinci nesil modellere göre, finansal krizler kendi kendini besleyen/meşrulaştıran beklentilerin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Bu modellerde finansal krizler, tahmin edilemez ve bulaşıcı olarak kabul edilmektedirler.

¹⁷ "Finansal Krizler-3", (Şubat 2012), (Çevrimiçi)

<http://www.marmarakpss.com/sayfa/31/finansal-krizler> (Erişim Tarihi: 21 Nisan 2012).

¹⁸ Karabulut, a.g.e. , s.101.

¹⁹ Nedret Demirci, **Finansal Kriz Anatomisi Modern Krizler Teorileri Işığında Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye**, Ankara: SPK Yayınları, 2005, s.99.

Yatırımcılar hükümetin döviz kuru paritesinin yükselmesine izin vereceğinden şüphelenmeye başladıklarında, yatırımlardan beklenen faiz oranları artar. Faiz oranları üzerinde artan baskı da hükümeti sabit döviz kurunu sona erdirmeye noktasına getirir.²⁰

İkinci nesil modellerin iki temel özelliği vardır. Beklentilerin kendi kendini beslemesi (self fulfillment) ve çoklu denge (multiple equilibria). İkinci nesil modeller sabit döviz kuru rejiminin çöküşünü, ekonomik bir sürecin kaçınılmaz bir sonucu olarak değil, politik bir tercih olarak kabul ederler. Başka bir ifadeyle, ikinci nesil modellere göre, devalüasyon yapıp yapılmayacağı, sabit kur rejiminin hükümete sağladığı faydanın, maliyetlerden yüksek olup olmadığına bağlıdır. Sabit kuru sürdürmenin maliyeti ne kadar yükselirse, özel kesimin hükümetin sabit kuru sürdürme taahhüdüne güvenleri o derece azalır ve bir devalüasyon ihtimali o derece artar.²¹

İkinci nesil kriz modellerinde sürü psikolojisi önemli bir yere sahiptir. Yatırımcılar piyasa hakkında tam bilgi sahibi iseler, temel göstergelere bakacakları için kendi kendini besleyen bir kriz meydana gelmez. Ama piyasa katılımcıları o ülke piyasaları hakkında yetersiz bilgiye sahip iseler, temel göstergelere bakmadan fonlarını diğer yatırımcılar çektiği için çekebilmektedirler.

Bu modelin diğer bir özelliği ise, ekonomik politikaların önceden belirlenmemesi, tesadüfi olması, ekonomide birden fazla dengenin oluşmasına neden olmaktadır. Ekonomide politikalar önceden belirlenemez, ama piyasadaki değişikliklere tepki olarak uygulanır ve piyasa katılımcıları da kendi beklentilerini oluştururken bu ilişkiyi hesaba katarlar.

İkinci nesil kriz modellerinde başlıca ortak nokta, kamu otoritelerinin sabit kur politikalarını devam ettirmeye yetecek kadar rezerv sahip olmaları durumunda bile spekülasyonun olabileceği ve bu atak sonucu kur rejiminin değişebileceğidir.²²

²⁰ Paul Krugman, "Balance Sheets, the Transfer Problem and Financial Crises", (Çevrimiçi) <http://web.mit.edu/krugman/www/FLOOD.pdf> (Erişim Tarihi: 21 Nisan 2012)

²¹ Batı, a.g.e. , s. 12.

²² Ömer Emirkadı, "Gelişmekte Olan Ülkeler ve Parasal Kriz Teorileri Üzerine Bazı Değerlendirmeler", **Sosya Ekonomi Dergisi**, S.2, (Temmuz-Aralık 2005), s. 41.

Söz konusu kur rejimi değişikliğine ilişkin olarak, Türkiye ekonomisinin yakın tarihinde bir örnek verilecek olursa, uygulanan 2000 yılı istikrar programı ile toplumun geniş kesimlerinin ağır bir bedel ödemesine ve nihayetinde de bir finansal krize neden olan, sabit kur uygulamasından dalgalı kur uygulamasına geçilmesi kanımızca, çarpıcı bir örnektir.²³

Açık sermaye piyasalarına sahip ülkelerde spekülâtif hareketleri engellemek çok zor bir durumdur; çünkü spekülâtörlerin ellerinde çok fazla araç mevcuttur. Spekülâtörlerin istediği kısa zamanda büyük sermaye hareketlerinin oluşabilmesidir. Bu durumda ülkelerden yüksek miktarlarda sermaye finansal piyasaların dışına çıkmaktadır. Sermaye hareketlerinin serbest olduğu piyasalarda, spekülâtörler hükümetleri ataklara karşı çaresiz bırakacak aletlere sahip bulunmaktadır.²⁴

Sonuç olarak, araştırmacılar sabit döviz kuru politikası uygulayan bir ülkede merkez bankası son kredi mercii işlevi görürse, bankacılık krizinin bir banka krizine dönüşebileceğini savunmaktadır. Çünkü mevduatlar çekildiğinde merkez bankası ticari bankalara acil durum kredisi sağlar. Bu uygulamada merkez bankasının döviz rezervlerinin tükenmesine yol açar. Neticede bankacılık krizi önlenir, fakat ülke bir para krizi yaşar. Aksine, eğer sabit döviz kuru ile birlikte bir para kurulu uygulaması varsa, merkez bankası son kredi mercii işlevi görmeyecektir. Bu durumda bankacılık krizi birçok ticari bankanın batmasına neden olabilecek, fakat sabit döviz kuru rejimi sürdürülebilecektir.²⁵

1.3.3. Üçüncü Nesil Krizler

1997 yılında Güney Doğu Asya'da meydana gelen finansal krizin açıklamada diğer iki kriz modeli yetersiz kalması üzerine geliştirilmiş olan yeni nesil kriz türüdür.

Asya'daki büyük kriz daha önce adları koyulan her iki kriz modeline de uymamıştır. Kriz içerisinde konvansiyonel maliye politikalarını uygulayan ülkeler 1997 başlarında

²³ a.g.e.

²⁴ Umut Çakmak, " Para Krizi Modellerine İlişkin Bir Değerlendirme", **G.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi**, S. 62, (Haziran 2007), s.12.

²⁵ Bastı, a.g.e. , s.17.

oldukça iyi durumdaydılar. Bununla birlikte büyümenin yavaşlaması ve 1996 yılında aşırı kapasitenin emareleri görülmeye başlanmıştır. Bu ülkelerin hiçbirisi 1991 yılında İngiltere’de görülen döviz kuru stabilizasyonu ile istihdam arasındaki değiş tokuşu yaşamamıştır.

Dolayısıyla burada ortaya çıkan krize uygun bir model geliştirilmeye çalışılmıştır. Üçüncü nesil adı verilen bu modellerin hepsi farklı kriz olgularına vurgu yapmaktadır.²⁶

1997 yılında finansal kriz Tayland’da patlak vermiştir. Hızla dört Asya ülkesine; Kore, Endonezya, Malezya ve Filipinlere sıçramıştır.²⁷ Kriz etkilerini 1998 yılında da göstermiştir. Asya krizini yaşayan ülkeler diğer finansal krizlerdeki özelliklerden farklılık göstermişlerdir. Bu ülkelerden Kore ve Tayland bütçe fazlası vermekte, Endonezya’nın bütçesi denk durumdaydı. Diğer ülkelerde açık ise bütçenin 0,5’i kadardı. Diğer finansal krizlerdeki bozuk maliye politikaları dikkat çekmektedir. Öte yandan bu ülkelerde yüksek işsizlik oranı bulunmamaktadır. Asya krizinde krizin ön göstergeleri diğer krizlerdeki gibi görünmemektedir.

Bu modeller Asya krizinden hareketle, bankacılık ve finans sektörünün rolünü vurgulayarak, bankacılık krizleri ile para krizlerinin birbirlerini besleyen bir kısır döngü yarattığı ana fikrine dayanmakta ve krizlerin ülkeler arasında yayılma mekanizmasını açıklamaya çalışmaktadır.²⁸

Krugman’ın (1998) “ahlâk riski” yaklaşımı ve Sachs’ın (1998) “finansal atak” yaklaşımı bu çerçevede değerlendirilen öncü çalışmalardandır. Krugman’a göre, finansal aracılardan yaratmış olduğu yükümlülüklerin açık veya zımni olarak hükümet garantisine alınmış olması, “ahlâk riski” sorununa yol açmıştır.²⁹

²⁶ Bülent Erdoğan, “Gelişmekte Ülkelerde Olan Finansal Krizler ve Finansal Kriz Modelleri”, (Çevrimiçi)http://kutuphane.ksu.edu.tr/e-tez/sbe/T00526/Bulent_Erdogan_TEZ.pdf (Erişim Tarihi: 22 Nisan 2012), s.28.

²⁷ Özatay, **a.g.e.**, s.47.

²⁸ Ömer Yılmaz, Alaattin Kızıltan ve Vedat Kaya, “İktisadi Kriz Kuramları, Finansal Küreselleşme ve Para Kuramları”, **E.Ü.İ.İ.F. Dergisi**, S. 24 (Ocak-Haziran 2005), s.93.

²⁹ **a.g.e.**

Bu modellere göre aslında görünürdeki sağlam makroekonomik temellerin altında, bankalara ve politikacı yakınlarına (cronies of politicians) sağlanan (açık ya da gizli) hükümet garantileri ile ‘aşırı borçlanma sendromu’ yatmaktadır. Dolayısıyla bankaların giriştikleri aşırı borçlanma girişimi, bir anlamda gizlenmiş bütçe açıkları ya da kamu borçlarını ifade etmektedir.³⁰

Gizli mevduat sigortası ve gizli kamu garantileri ahlaki risk ve aşırı borçlanma yaratarak krizlere neden olmaktadır. Hükümet tarafından gizlice desteklenen ve bağlı şirketlerine kredi verilmesine göz yumulan bankalar, aşırı borçlanmakta ve yükümlülüklerini yerine getirmemektedir. Bu ise, borçların hükümet borcuna dönüşmesine neden olmakta ve hükümetler dikkatsiz ve sürdürülemez harcamalara katlanmak zorunda kalmaktadır.³¹

Üçüncü nesil kriz modelinde, bankaların riskli projeleri kredilendirme davranışlarının yaygınlaşması, bununla birlikte kredi hacminin büyümesine neden olmuştur. Kredi hacminin bu şekilde büyümesi finansal varlık fiyatlarını yükseltmiş ve finansal sistemde balonlar oluşturmuştur. İlerleyen dönemde oluşan balonlar patlamış ve finansal sistem tersine dönmüştür. Ekonomide finansal varlık fiyatları düşmüş ve bankaların batık kredi oranları artmıştır. Bu durum, ulusal düzeyde ödeme sisteminin kilitlenmesine ve bankacılık krizlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bankacılık krizi bir para krizine dönüşmüştür.

Sachs’a göre, yükümlülüklerin vade yapısının aktiflerin vade yapısından daha kısa olması, kısmi rezerv sisteminde, bankalara yönelik hücumun potansiyel kaynağını oluşturmaktadır. Günümüz finans dünyasında, bankaların fon kaynaklarının ve kullanım alanlarının farklı para birimlerinden oluşması, vade ve kur riskinin birlikte var olmasına yol açmaktadır.³² Bu risk bankalar açısından likidite problemini ortaya çıkarmakta ve ülkenin temel makro iktisadi göstergelerinde sorun olmasa bile krizin oluşmasına neden olmaktadır.

³⁰ Balı ve Büyüksalvarcı, **a.g.e.** , s.26.

³¹ Halil Altıntaş, ‘Bankacılık Krizleri, Nedenleri ve Ekonomik Maliyetleri’, **E.Ü.İ.İ.F. Dergisi**, S.22, (Ocak-Haziran 2004), s.47.

³² Yılmaz, Kızıltan ve Kaya, **a.e.g.**, s.93.

Finansal sektör problemleri paranın değerini azaltırken, devalüasyon da banka pozisyonlarını ciddi şekilde zayıflatmaktadır. Bu şekilde olay bir kısır döngüye dönüşebilmektedir.

Bu kapsamda dışsal faktörlere vurgu yapan modellerde ise, özellikle gelişmekte olan ülkelerde yaşanan krizlerde dışsal faktörlerin belirleyiciliği hareket noktası olmaktadır. Bu çerçevede sanayileşmiş ülkelerdeki önemli iktisadi gelişmeler (dış ticaret hadlerinde, döviz kurlarında ve faiz oranlarındaki büyük ölçekli değişimler), yatırımların küreselleşmesi ve sermaye piyasalarının artan bütünleşmesi gibi faktörlerin gelişmekte olan ülkelerde krizi harekete geçirdiği kabul edilmektedir.³³

Yeni nesil kriz modellerinde yola çıkarak yaşanan krizler yorumlandığında krizin devalüasyonla sonuçlanacağı dolayısıyla bir para krizi olduğu görülmektedir. Sonuçta kriz göstergeleri ile birlikte ikiz kriz modeli de göz önüne alındığında, yeni nesil kriz modellerinin hem para hem de bankacılık krizlerini açıkladığı ortaya çıkmaktadır.³⁴

1.3.4. Likidite Yetmezliği Sorunu

Para krizleri ile bankacılık krizleri iç içe girmiş durumdadır. Krizlerin en büyük sorun bu iki kriz türünün beraber ortaya çıkmış olması oluşturmaktadır. Bankaların bilançolarının ortaya çıkarmış olduğu kırılganlıklar likidite yetmezliğinin ilk adımı olarak kabul edilmektedir.

Sözünü ettiğim bu kırılganlıklar mevcutken, ister iktisadi temellere dayansınlar isterse panik hareketler şeklinde ortaya çıksınlar, mevduat çekişleri, kur hareketleri ve faiz yükselişleri bankalarda özellikle likidite sorunu yaratacaklardır. Bu sorunlar, çözülmedikçe büyüyecek ve sistemde genel bir sermaye yetersizliği sorunu boy gösterecektir.³⁵

³³ Turan Yay, Gülsün Yay ve Ensar Yılmaz, **Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler**, İstanbul: İTO Yayınları, 2. Basım., 2001, s. 28.

³⁴ Yunus Emre Genç, ‘‘Ekonomik Krizlerin Nedenleri ve Çözüm Önerileri’’ (Çevrimiçi), http://www.endmuh.com/kariyer/ekonomi/dosyalar/ekonomik_kriz_nedenleri_ve_cozum_onerileri.pdf (Erişim Tarihi: 22 Nisan 2012), s.12.

³⁵ Özatay, **a.g.e.**, s.56.

Bankalar ağırlıklı olarak vadesiz veya kısa vadeli fon toplayarak kredileri daha uzun vadeli veya standart bir vade olmayan sözleşmelerle kullanırlar. Vade uyumsuzluğu olarak tanımlanan bu sorun bankaların kısa vadeli fonları uzun vadeli yatırımlara dönüştürmesini sağlarken piyasa algılamasındaki değişmelere bağlı olarak likidite yetmezliği riskini ortaya çıkarır.³⁶

Likidite yetmezliği sorunu ortaya çıktığında, belirsizliğin arttığı, risk algısının yükseldiği dönemler yaşanmaktadır. 2008 finansal krizinin temelinde bakıldığında, likidite yetmezliği sorunu ön plana çıkmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) konut piyasasında oluşan balonların patlaması ve ipotekli konut kredilerinin geri ödenme olasılığını yükseltmiştir. Bu durumda varlık fiyatları büyük oranda değer kaybetmişti ve konut kredilerine dayalı olarak çıkartılan fonlar tüm dünyada satılmıştır. Konut kredilerin geri ödenme oranının son derece düşük olması, bu kredilere dayalı olarak çıkartılan fonları da olumsuz etkilemiştir. Bu gelişmeler sonucu tüm finansal piyasalar ciddi sorunlar yaşamışlardır.

Fon piyasalarında yaşanan bu olumsuz gelişmeler sonucunda, mali kurumlar arasında güven sorunu yaşanmaktadır. Finansal kriz öncesinde, bankalar likidite ihtiyaçlarını karşılamak için, diğer mali kuruluşlardan borç alabilmekteydiler.

Konut piyasasında yaşanan olumsuz gelişmeler sonrasında, mali piyasalarda güven sorunu yaşanması üzerine bankalar likidite ihtiyacını karşılayamaz durumu gelmişlerdir. Çünkü mali durumu yeterli olan bankalar vermiş oldukları kredilerin geri ödenmemesinden endişe etmişlerdir. Bankalar arası piyasa faizler oldukça yükselmiş ve büyük bir likidite krizi patlak vermiştir.

Peki, likidite yetmezliğinin çözümü var mı? İlk bakışta var gibi. Merkez Bankalarının devreye girip, bataklık durumda olmayan ama nakit sıkışıklığı çeken borç likidite vermeleri gerekiyor.³⁷

³⁶ Hicabi Ersoy, "Bankacılık Krizlerinin Yönetimi", **Maliye Finans Yazıları**, S.5, (Ocak 2012), s.95.

³⁷ Özatay, **a.g.e.**, s.57.

Likidite sorununa derinlemesine bakılması gerekmektedir. Temel sorunları çözülmedikçe piyasalara likidite verildikçe sorunlar artabilmektedir.

1.3.5. Bulaşıcılık

Bir finansal krizin çıktığında, aynı anda başka ülkelere sıçramasına bulaşıcılık etkisi denilmektedir. Bulaşıcılık, aynı ülke içinde veya ülkeler arasında ortaya çıkabilmektedir.

Mali piyasalarda ortaya çıkan dalgalanmaların ticari ve ilişkiler yoluyla bir ülkeden diğerine yayılıp yayılmadığına odaklanan tartışmalar en genel anlamda bulaşıcılık ile ilgili tartışmaların temelini oluşturmaktadır. Diğer yandan küresel mali krizlerin en çarpıcı sonuçlarından biri, dünyanın bir yerinde oluşan bir olayın etkilerinin ülkeler arası ticaret veya mali ilişkiler yoluyla diğerlerine yansmasıdır.³⁸

Bir ülkede ortaya çıkan ortaya çıkan finansal kriz başka ülkelerde de kriz çıkmasına neden olursa, krizin bu ülkelere bulaştığı kabul edilmektedir.

Finansal krizler farklı faktörlerden kaynaklanırsa, aynı coğrafi bölgede eş zamanlı olarak ortaya çıksalar bile bulaşma söz konusu değildir. Gelişmiş ülkelerdeki bazı ekonomi politika değişiklikleri gelişmekte olan ülkelere krizi yol açabilmektedir. Aynı anda birden fazla ülkede finansal krize sebep olabilen bu dışsal etki muson etkisi (monsoonal effect) olarak adlandırılmaktadır.³⁹

Birinci ülkede oluşan krizin ikinci ülkede oluşabilmesi için, birinci ülkede kriz çıktıktan sonra ikinci ülkenin makroekonomik şartlarının bozuk olması gerekmektedir. Ama birinci ülkedeki kriz, ikinci ülkedeki makroekonomik göstergeli bozarak finansal kriz çıkmasına neden olursa, krizin yayılma yoluyla bulaşması demektir.

³⁸ Evrim İmer, ‘‘Genel Kabul Gören Gözlemler Açısından Türkiye Ekonomisindeki Krizler ve Krizlerin Bulaşıcılığı Üzerine Bir Uygulama’’, (Çevrimiçi) <http://www.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/evrimimer.pdf> (Erişim Tarihi: 23 Nisan 2012), s.26.

³⁹ Paul Masson, ‘‘Contagion Monsoonal Effects, Spillovers and Jumps Between Multiple Equilibria’’, **IMF Working Papers**, (Çevrimiçi) <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/wp98142.pdf> (Erişim Tarihi: 23 Nisan 2012), s.5.

Parasal piyasaların giderek daha fazla uluslararasılaşması, yatırımcıların aynı anda birçok ülkedeki parasal piyasalarda faaliyet göstermesini getirmekte ve yatırımcıların bu piyasalardaki etkilerini daha da arttırmaktadır. Bu olgu da bir ülkedeki parasal piyasada meydana gelen olumsuz bir gelişmenin yatırımcılar aracılığı ile diğer ülkelere yayılma olasılığının daha artması anlamına gelmektedir.⁴⁰

1980'lerden sonra globalleşmenin etkisiyle finansal ve ticari piyasalar birbirine bütünleşmiş hale gelmişlerdir. Bu yüzden bir ülkede yaşanan finansal krizler diğer ülkelere de çok hızlı bir şekilde etkilemektedir. 1997 yılında Tayland da başlayan Doğu Asya krizi kısa sürede Kore, Filipinler, Endonezya ve Malezya'yı etkisi altına almıştır. Doğu Asya krizi bulaşma yoluyla birçok ülkeyi etkilemiş ve bir finansal krize dönüşmüştür.

1.4. Finansal Kriz Türleri

Finansal krizler; cari hesap krizleri, bilanço krizleri, banka paniklerinin neden olduğu para krizleri, spekülasyon krizleri olarak gruplandırılabilir. Ayrıca finansal krizleri finansal panikler, politika tutarsızlıklarının neden olduğu krizler, finansal fiyatlardaki şişkinliklerin patlaması sonucu oluşan krizler ve ahlaki tehlike krizleri olarak dört başlık altında toplamak da mümkündür. Son dönemlerde yükselen piyasalarda yaşanan finansal krizler dikkate alındığında krizler genel olarak; para krizleri, bankacılık krizleri, dış borç krizleri olarak bir ayrıma tabi tutulabilmektedir.⁴¹

Günümüzde ülkeler arasında hızla yer değiştiren sermaye, ulusal ekonomiler için istikrarsızlık kaynağı oluşturmakta, ülkelere sermaye çıkışı ve ülke parasının değerindeki kuvvetli dalgalanmalar reel ekonomiye yansıyan önemli sorunlar yansıtılabilmektedir. Sermaye hareketlerinde yaşanan hızlı artışın ulusal ekonomiler açısından ortaya çıkardığı sorunlar, genel olarak finansal krizler, ortaya çıkışında etkili olan faktörlere göre:

⁴⁰ Mehmet Şişman, ‘‘Parasal Kriz Teorileri ve Gelişmekte Olan Ülkeler’’, **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, S.1, (Şubat 2006), s.24.

⁴¹ Delice, **a.g.e.** , s.58.

- Para Krizleri,
- Sistematik Krizler,
- Döviz Krizleri ve
- Bankacılık Krizleri

olmak üzere dört grupta sınıflandırılmıştır.⁴²

1.4.1. Para Krizleri

Para krizi (currency crisis), literatürde döviz krizi olarak da ifade edilmektedir. Döviz kurundaki ani bir hareket ve sermaye hareketlerindeki keskin bir değişme sonucu ortaya çıkmaktadır.⁴³ Özellikle sabit döviz kuru sisteminde piyasa katılımcılarının talepleri aniden ulusal para ile şekillendirilmiş aktiflerden yabancı paralı aktiflere kaydırılmaları sonucu, Merkez Bankasının döviz rezervlerinin tükenmesi şeklinde ortaya çıkan krizlerdir.⁴⁴

Bir paraya yönelik spekülasyon atakların kısa süre içinde o paranın değerinin düşmesi ya da bir ülkenin parasının değerinin döviz rezervlerinde büyük kayıplar veya faiz oranlarında hızlı bir yükselişle savunmak zorunda kalması durumunda para krizinden söz edilebilir. Para krizinin en önemli göstergeleri döviz kurundaki ani hareketler ve sermaye hareketlerindeki ani ve keskin yön değiştirmelerdir.⁴⁵

Özellikle sabit döviz kuru sistemlerinde piyasa katılımcılarının taleplerini aniden yerel para ile biçimlendirilmiş aktiflerden yabancı paralı aktiflere kaydırmaları sonucu, merkez bankasının döviz rezervlerinin tükenmesi şeklinde ortaya çıkan krizlerdir. Bir ülke parasının üzerindeki spekülasyon saldırı bir devalüasyonla veya şiddetli değer kaybıyla sonuçlanırsa veya merkez bankası büyük miktarlarda rezerv satmak veya faiz

⁴² Balı ve Büyükşalvarcı, **a.g.e.** , s.16.

⁴³ Yay, Yay ve Yılmaz, **a.g.e.** , s.22.

⁴⁴ Ahmet Turgut, "Türleri, Nedenleri ve Göstergeleriyle Finansal Krizler", **TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi**, S. 4-5, (Kasım 2006), s.36.

⁴⁵ Balı ve Büyükşalvarcı, **a.g.e.**, s.16.

oranlarını önemli oranlarda yükseltmek suretiyle parayı korumaya zorlanırsa bir döviz veya para krizi oluşur.⁴⁶

Para krizinde, bir ülke parasına güvenin kaybolması sonrasında spekülâtif fonlar ülkeyi terk etmeye başlar. Bu durumda o ülke merkez bankasının tüm desteklemelerine rağmen mevcut kurun sürdürülemez olarak ülke parasının değerini kaybederek devalüe edilmesi ya da tamamen dalgalanmaya bırakılması olarak ifade edilmektedir.

1990 sonrası dönemde gelişmekte olan ülkelerde yaşanan para krizlerinin büyük bir kısmında krizin tetiğini çeken unsur yüksek sermaye hareketliliğinin ortaya çıkardığı sermaye hesabı krizleri olmuştur. Teorik olarak, sermaye akımlarındaki bir tersine dönme para krizlerini başlatabilir ve dış finansman kaynaklarının tükenmesinden dolayı cari hesap açıklarında bir azalmayı beraberinde getirebilir. Sermaye hesabı krizlerinin en önemli iki bileşeni, hacimli sermaye girişleri ve bu sermaye içerisinde kısa vadeli kredilerin ağırlıklı olmasıdır. Bu iki durum birlikte para ve bankacılık krizlerine yol açmaktadır.⁴⁷

Parasal krizler, ekonomilerin içerisinde bulunduğu çeşitli konjektürel durumlarda ortaya çıkmaktadır. Üretim, yatırım, istihdam gibi makroekonomik göstergelerdeki değişmeler durumunda görülmektedir.

Parasal krizlerin belirleyicileri beş grup altında toplanabilir:

- Zayıf makroekonomik göstergeler ve hatalı iktisat politikaları,
- Finansal alt yapının yetersizliği,
- Ahlaki tehlike ve asimetrik bilgi olgusu,
- Piyasadaki kreditorlerin ve uluslararası kuruluşların hatalı önerileri,
- Siyasal suikast ve terörist saldırı gibi beklenmedik olay ve tesadüfler.⁴⁸

⁴⁶ Delice, **a.g.e.**, s.56.

⁴⁷ Delice, **a.g.e.**, s.60.

⁴⁸ Balı ve Büyükşalvarcı, **a.g.e.**, s.17.

Son yirmi yıl boyunca finansal piyasaların bütünleşmesi sonucunda sermaye hareketleri çok hızlanmıştır. Sermaye hareketlerinde artışla beraber, piyasalardaki dalgalanmalarda büyük oranda artış göstermiştir. Bu dalgalanmalardaki artışın, finans piyasalarında olan eksiklik ve aksaklıktan kaynaklandığı belirtilmektedir. Birçok iktisatçı bu durumun gelişmekte olan ülkeler açısından son derece olumsuz durumlar ortaya çıkartabileceğini söylemektedirler. Gelişmekte olan ülkelerin, finansal krizlere son derece duyarlı olması, ekonomilerindeki kırılgan yapıları ve döviz varlık ve yükümlülüklerindeki uyumsuzluklar bir parasal krize neden olabilmektedir.

1.4.2. Sistemik Krizler

Sistemik krizler finansal sistemde ortaya çıkan ve sistemin varlık değerlemesi, kredi tahsisi ve ödemeler gibi önemli işlevlerini kesintiye uğratan bir şok biçimde tanımlanabilir.⁴⁹ Sistemik finansal krizler, para ve banka krizlerini de kapsamaktadır ve finansal sistemin temel işlevlerini etkin olarak yerine getirme yeteneğinde ortaya çıkan önemli ve ciddi potansiyel bozukluklar olarak tanımlanmaktadır.⁵⁰

Sistemik finansal krizler, finansal sistemde ortaya çıkan ve finansal sistemin, varlık değerlemesi, kredi tahsisi ve ödemeler gibi önemli işlevlerini kesintiye uğratan birçok biçimde tanımlanmaktadır. Potansiyel olarak finansal piyasaların ciddi biçimde bozulmasını ifade etmektedir ve ekonomik, sosyal ve politik yaşamın yapısından ve değişikliklerinden kaynaklanmaktadır.⁵¹

Sistemik finansal krizlerde mutlaka bir yayılma süreci bulunmaktadır. Bir ülke, kurum veya firmadaki sorunlar, diğer bir ülke, firma veya kurumlarda çözümsüzlüğe yol açabilmektedir. Örneğin Asya krizinde başlangıçta şirket iflaslar Kore ve Tayland'da gözlenirken, bu durum kısa bir süre sonra bölge ülkelerinin finansal piyasalarına yayılmıştır.⁵²

⁴⁹ a.g.e.

⁵⁰ İsmail Çeviş, **Para Krizlerine Ampirik Bir Yaklaşım**, İstanbul: Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları 2005, s.11.

⁵¹ a.g.e. , s.12.

⁵² Turgut, a.g.e., s.38.

Sistematik krizlerde ülkelerin makroekonomik göstergeleri olumsuz etkilenmektedir. Kriz dönemlerinde üretim kayıpları meydana gelmekte, ekonomik kayıplar artmakta, milli gelir düşmekte, ülkeler ekonomik etkinliklerden uzaklaşmaktadır.

1.4.3. Döviz ve Dış Borç Krizleri

Bir ülkenin kamu ve/veya özel kesime ait dış borçlarını ödeyememe durumudur. Özellikle hükümetlerin dış borçların çevrilmesi ve yeni dış kredi bulma konusunda sıkıntı yaşamaları nedeniyle dış borcun yeni ödeme planlarına bağlanması veya yükümlülüklerin ertelenmesi şeklinde ortaya çıkarlar.⁵³

Borç alan ülkeler borçlarını ödeyemediği durumlarda ve borç veren mali kuruluşlar alacaklarının ödenmeyeceğini düşünerek yeni krediler vermezler. Bununla birlikte vermiş oldukları kredileri geri çağırımları durumunda dış borç krizi ortaya çıkmaktadır.

1970'li yılların sonlarına gelindiğinde, gelişmekte olan ülkelerde başlayan dış borç servislerinin yerine getirilememesi olgusu yaygınlaşarak bir uluslararası borç sorunu haline dönüşmüştür. Bu tarihten sonra bir yandan borçlu ülkelerin borçlarını geri ödeyebilme kapasitelerini arttırmaya yönelik çabalar yoğunlaşırken, diğer yandan bu çabaların uzantısı olarak, bu ülkelerin etkili dış borç yönetimi mekanizmalarının kurulması ve harekete geçirilmesi gerekliliği ilk defa yüksek sesle dile getirilmeye başlanmıştır.⁵⁴

Bir ülke borçlarını ödeyemezse temerrüde düşer. Devalüasyon ve temerrüt, hükümetlerin bilinçli olarak alabileceği kararlar olabilir; ancak, genellikle, yatırımcıların düşüncelerindeki bir değişiklikten kaynaklanan istemsiz sonuçlar olarak algılanırlar ve sermaye girişinin aniden durmasını ya da sermaye kaçışına neden olurlar.⁵⁵

⁵³ Delice, a.g.e., s.63.

⁵⁴ Balı ve Büyükşalvarcı, a.g.e., s.18.

⁵⁵ a.g.e.

1.4.4. Bankacılık Krizleri

Ticari bankaların borçlarının vadesinin uzatılmaması veya vadesiz mevduatlardaki ani bir çekme talebini karşılayamamaları çerçevesinde likidite sıkıntısına düşmeleri ve arkasından iflas etmeleri durumunu ifade eder. Yani bankacılık krizleri fiili veya potansiyel banka mevduat çekilmeleri; bankaların yükümlülüklerini ertelemeleri veya hükümetin büyük ölçekli finansal destekler sağlamak suretiyle bunu önlemeye zorlanmasının teşvik ettiği banka iflasları olduğunda ortaya çıkar. Bankacılık krizleri para krizlerinden daha uzun süreli olma eğilimi taşırlar ve ekonomik faaliyet hacmi üzerinde daha şiddetli etkiler doğururlar.⁵⁶

Bankalar, fon kullananlar ve fon arz edenler arasında bir köprü niteliğinde olduğundan, finansal istikrarsızlıktan ve ekonomik dengelerdeki değişimlerden önemli ölçüde etkilenmektedir. Bir ekonomideki en önemli aktörlerden olan bankalar sermaye birikimlerinin bünyelerinde yoğunlaştığı kurumlar olması nedeniyle ülkelerin maruz kalabileceği her türlü mali krize en duyarlı kesimi teşkil etmektedir.⁵⁷

Bankacılık sisteminin finansal aracılığa hükmettiği gelişmekte olan ülkelerde “Bankacılık Krizi” ve “Finansal Kriz” birlikte veya dönüşümlü olarak meydana gelmektedir. Gelişmiş ülkelerde ise döviz krizleri veya sermaye piyasası krizleri ile bankacılık krizleri birbirinden ayrılabilir.⁵⁸

Dünyada meydana gelen bankacılık krizleri sadece gelişmekte olan ülkelerde değil, aynı zamanda sanayileşmiş ülkelerde de görülmektedir ve ekonomiye büyük zararlar vermektedir. Finans sektörünün kredi ve ödemeler dengesini olumsuz etkilemektedir. Bankalar ve finans sistemine olan güveni sarstığı için sermayenin yurt dışına çıkışını hızlandırmaktadır.

⁵⁶ IMF, “World Economic and Financial Surveys”, **World Economic Outlook**, (Çevrimiçi) <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2002/01/index.htm> (Erişim Tarihi: 23 Nisan 2012), s.6.

⁵⁷ Niyazi Erdoğan, **Dünya ve Türkiye’de Finansal Krizler**, Ankara: Yaklaşım Yayınları, 2002, s.21.

⁵⁸ Balı ve Büyükşalvarcı, **a.g.e.**, s.18.

Bankacılık faaliyetleri son yıllarda giderek daha riskli hale gelmiştir. Özellikle yasal düzenlemelerin gevşetilmesi önemli bir etken olarak ortaya çıkmıştır. Türev ürünlerin olağanüstü büyümesi geleceğe ilişkin bir başka endişe nedenidir.⁵⁹ Türev ürünlerin piyasalarda çok hızlı dalgalanmalara neden olması ve düzenleyici otorite tarafından denetlenememesi ciddi risk oluşturmaktadır.

Son otuz yıldır dünyanın pek çok ülkesinde bankacılık krizleri meydana gelmiştir. Bankacılık krizleri öncesinde ve sonrasında sektörde yaşananlar ve daha sonrasında yeniden yapılandırma ihtiyacının ortaya çıkması benzerlik göstermektedir.

⁵⁹ Ali İhsan Karacan, **Bankacılık ve Kriz**, İstanbul: Tütünbank Yayınları, 1996, s.38.

2. BANKACILIK KRİZLERİ

2.1. Bankacılık Krizlerinin Tanımı

Bankacılık sistemi finansal sistemle, reel ekonomileri doğrudan etkileme açısından çok önemli bir konuma sahiptir. Fon arz edenlerle, fon talep edenlerin buluşma noktası olmaktadır. Bankacılık sisteminde oluşacak bir kriz toplumun bütün kesimlerini etkilemesi açısından iktisatçılar tarafından yakından izlenmiş ve tanımlamalar yapılmıştır.

Bankacılık krizleri genellikle, bankaların yükümlülüklerini yerine getiremeyip ertelemeye zorlayan banka başarısızlıkları ve banka iflasları durumunda, mevduatların kendilerine ödenmeyeceği algı ve korkusu nedeniyle mudilerin bir ya da daha fazla bankadan kaçışları/panikleri durumunda veya hükümetlerin bu durumu önlemek için kurtarma veya kamulaştırma operasyonlarıyla müdahale ettiği durumlarda veya geniş ölçüde dönmeyen kredilerin varlığı halinde ortaya çıkabilir.⁶⁰

Diğer bir tanıma göre, bankacılık krizleri genelde; banka bilançolarının kötüleşmesinden, bilanço aktif yapılarının bozulmasından kaynaklanır. Daha net bir ifadeyle; geri dönmeyen kredilerin artması, menkul değerlerin piyasalarındaki dalgalanmalar, reel sektörün küçülmesi nedenleriyle bankaların aktif yapılarının bozulmasıdır.⁶¹

Capro ve Klungebiel (1996) 69 ülkede yapmış olduğu çalışma ile birlikte krizi, bir ülkenin banka sermayesinde yaşamış olduğu erozyon ve yeniden düzenleme maliyetinin çok yüksek olması olarak tanımlamıştır.

⁶⁰ Gürkan Yay ve Gülsün Yay, **Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler**, İstanbul: İTO Yayınları, (1998), s.21.

⁶¹ Altıntaş, **a.g.e.**, s.42.

Lindgren, Garcia ve Seal (1996) ise krizi bankacılık probleminden ayrı tutmuştur ve belirgin geniş alana yayılmış kısa dönemli bozukluk olarak göstermiştir. Kaminsky ve Reinhart (1999) ise daha farklı bir tanımlama getirmiş olup buna göre bankacılık krizi finansal kurumların kapanmasına, birleşmelerine ya da kamu sektörü tarafından ele geçirilmesine neden olmaktadır.⁶²Bu tanımlamaya göre bankacılık krizinden kurtulmak için devlet müdahalesi kaçınılmazdır.

Başka bir tanım yapan Lindgren ve Demirgüç-Kunt, banka aktifleri içinde yer alan verimliliği düşük veya geri dönmeyen varlıkların oranının Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH)'nin % 2' sinden büyük olmasını, bankayı kurtarmak için yapılan çalışmaların maliyetlerinin GSYİH' nin en az % 2' sine ulaşmasını, bankaların ulusal bir kurum haline gelmesine neden olan sektör sorunlarını ve acil önlemleri gerekli kılan mevduat çekilişlerini bankacılık krizleri olarak tanımlamışlardır.⁶³

Kaminsky ve Reinhart'a göre bankacılık krizleri iki tip olguyla tahmin edilmektedir. Bunlar bir veya daha fazla finansal kurumun kapatılması, birleştirilmesi veya kamu sektörüne el konulması olgusu ile banka kaçışlarının olduğu durumda yoğun bir kamu müdahalesinin gündeme gelmesidir.⁶⁴

Bankacılık krizleri eski ve yeni tip krizler diye ikiye ayrılmaktadır. 1980'lerde borç krizleri var iken 1950 ile 1980 arasında devalüasyonla sonuçlanan ödemeler dengesi krizleri yaşanmıştır. Eski tip krizler genellikle döviz rezervlerinde azalışlara neden olan para krizleri olarak tanımlanmaktadır. Yeni tip krizler ise, 1980 den sonra yaşanan ve borç ödeme güçlüklerine yol açan bankacılık krizleridir.

Allen ve Gale göre; varlık fiyatlarındaki azalmaların sonucu bankacılık krizlerinin yaşanabileceğini ifade etmişlerdir. Riskli getiriye ve düşük likiditeli varlıklara sahip bankaların, mevduat sahiplerinin ani çekişlerinin olması durumunda, bu talebi karşılamak için riskli yatırımlarını satma noktasına gelmeleri, varlık piyasalarında kriz yaşanmasına neden olacağını ifade etmişlerdir. Ayrıca bankaların, diğer bankalardaki

⁶² Erdoğan, a.g.e., s.23.

⁶³ a.g.e.

⁶⁴ Yay ve Yay, a.g.e., s.22.

varlıklarını likide dönüştürmeye çalışmaları bankaların iflas etmesine ve bankacılık krizlerinin yaşanmasına neden olacaktır.⁶⁵

Bankacılık krizi tanımı altında, bir ülkenin mali ve finans sektörlerinde meydana gelen sıkıntılar sonucu, işletmelerin ödemelerinde aksamaların yaşanması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bunun sonucunda, bankacılık sektöründeki takipteki krediler artar ve bankaların sermayeleri sistem dışında kalır. Bu durumda varlık fiyatlarında özellikle, hisse senedi ve gayrimenkul fiyatlarında keskin düşüşler yaşanmaktadır. Faizler yükselir, sermaye hareketleri yavaşlar. Sistemin sıkıntıda olduğunu anlayan mudiler, sürü psikolojisi ve panik hareketlerle bankacılık krizlerinin oluşmasına neden olmaktadır.⁶⁶

Bankacılık krizleri, konjonktürün aşırı genişleme ve durgunluk dönemlerine bağlı olarak ortaya çıkabilmektedir. Bankalar ekonominin aşırı genişlediği dönemlerde, ters seçim ve ahlaki tehlike gibi asimetrik bilgi ile ilişkilendirilen sorunlara daha az önem verebilmektedirler. Ters seçim ve ahlaki tehlike gibi asimetrik bilgi sorunları, enflasyonun yüksek olduğu ve reel faiz oranları üzerindeki baskının arttığı dönemlerde ortaya çıkabilmektedir. Reel faiz oranları azaldığında tasarruflar düşme, fon talebi ise artma eğilimi gösterecektir. Potansiyel fon talebindeki genişlemenin fon talep eden birimlerin kalitesinde azalmayla birlikte ortaya çıkması, bankaların tahmin edemeyeceklerinden daha büyük bir kredi riskine maruz kalabilmesine yol açabilmektedir.⁶⁷

Bankacılık krizleri, tüm makroekonomik göstergeleri olumsuz etkilemektedir. Finans piyasalarında güven kaybına neden olduğundan, iktisat politikalarına zarar vermektedir. Bu yüzden ülkelerin sağlam bir bankacılık yapısına sahip olmaları gerekmektedir.

⁶⁵ Altıntaş, **a.g.e.**, s.43.

⁶⁶ IMF, "Systemic Banking Crises: A New Database", **IMF Working Paper**, (Çevrimiçi) <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2008/wp08224.pdf> (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2012)

⁶⁷ Therese Timmerman, "Monitoring The Macroeconomic Determinants of Banking System Stability", **BIS Papers**,(2001), s.119.

2.2. Bankacılık Krizlerinin Nedenleri

Bankacılık sektörü sistematik riske sahiptir. Sistemde var olan sıkıntı kritik düzeye ulaştığı zaman bankacılık sektöründe sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Ortaya çıkan sorunlar kontrol alınmadığı takdirde bankacılık krizine neden olmakta ve bütün ekonomiyi olumsuz etkilemektedir.

Bankacılık sektöründe yaşanan krizleri çoğu zaman tek bir nedenle açıklamak mümkün değildir. Krizlerin nedenleri her ülke açısından farklılık göstermekte, bununla birlikte alınacak önlemlerde farklılık taşımaktadır. Alınan önlemlere, ekonomilerin uyum sağlama uzunluğu ve etkinliğinde ülkeler arasında farklılık göstermektedir.⁶⁸

Bankacılık sektöründe yaşanan krizleri önlemek için, sorunlara yüzeysel değil derinlemesine bakılması gerekmektedir. Aksi takdirde bankacılık sektöründe ortaya çıkan sorunlar bankacılık krizine ve daha sonrada finansal krize dönüşebilmektedir.

2.2.1. Bankaların Riske Açık Yapısı

Bankacılık sektörü diğer finansal sistemde bulunan kuruluşlar gibi makro ve mikro ekonomik risklerle karşı karşıyadır. Fakat bankaların karşılaştıkları riskler diğer kuruluşlara göre farklılık göstermektedir.

Bankalar gittikçe artan bir risk içinde faaliyet göstermektedir. Son 30 yılda yaşanan finansal serbestleşme; faiz oranlarının serbest bırakılması, finansal piyasaların bütünleşmesi ve yurtdışından sermaye akımlarının olmasıyla birlikte yabancı para ile işlem yapılabilmesinin serbest bırakılması, piyasalarda belirsizliği ve riski arttırmıştır.⁶⁹

⁶⁸ Karabulut, a.g.e., s.42.

⁶⁹ Pınar Evrim Mandacı, "Türk Bankacılık Sektörünün Taşıdığı Riskler ve Finansal Krizi Aşamada Kullanılan Risk Ölçüm Teknikleri", **D.E.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Y.5, S.1, (Eylül 2003), s.68.

Mali piyasalardaki hızlı gelişme ve derinleşme sonucu bankacılık sektörü yapısal ve işlevsel bakımdan birçok yenilik yapmak zorunda kalmıştır. Bununla birlikte ekonomide uygulanan birçok politikanın değişmesi (faizlerdeki sınırlandırılmaların kalkması, kambiyo serbestleşmesi) nedeniyle bankalar faaliyetlerini genişletmiş ve rekabet artmıştır. Bununla birlikte bankaların üstlendikleri riskler nitelik ve nicelik yönünden daha önemli hale gelmiştir.⁷⁰

Bankacılıkta riskleri azaltmak çoğu zaman banka yöneticilerinin ellerinde bulunmaktadır. Riski azaltmak için kullanılan yöntemler çoğu zamanda riskleri arttırmaktadır. Getiriyi arttırmak için kullandıkları enstrümanlar riski de beraberinde getirmektedir. Çünkü riskle getiri doğru orantılıdır. Bankacılık sektörünün karşılaştığı riskler yedi başlık altında incelenmektedir.

2.2.1.1. Kredi Riski

Bankaların en temel ve en önemli faaliyetlerinden biri kredi vermektir. Bu nedenle banka yöneticilerinin kredi verirken ödünç alanın kredi durumunu yani kredibilite düzeyini dikkate alıp kredi işlemi hakkında doğru karar verebilmesi hem bankanın bilanço yapısı hem de geleceğini etkilemektedir. Bu bakımdan bankacılık sektörünün karşılaştığı en önemli risklerden biridir. Bu bakımdan kredi riski ödünç alan tarafın yapılan anlaşmaya uymaması durumunu olarak tanımlanabilir. Bu açıdan kredi riski sadece kredi işlemlerinde değil bilanço dışı işlemlerde (garanti ve kabuller menkul kıymet yatırımları vb.) de ortaya çıkabilmektedir.⁷¹

Kredi riski ödenmeme veya geç ödenmeden dolayı net kar ve özvarlığın piyasa değerindeki olası değişimdir. Banka yatırım menkul kıymetleri diğer yatırımlara göre düşük kredi riski taşımaktadırlar çünkü borçlananların büyük çoğunluğunu kamu sektörünün oluşturduğu kuruluşlardır. Bu durum Türkiye’de böyledir. Yatırım

⁷⁰ Ziya Tunç Aloglu, ‘‘ Bankacılık Sektörünün Karşılaştığı Riskler ve Bankacılık Krizler Üzerindeki Etkileri,’’ (Çevrimiçi) <http://www.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/ziyatuncaloglu.pdf> (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2012), s.19.

⁷¹ TBB, ‘‘Bankacılıkta Etkin Gözetim ve Denetime İlişkin Prensipler’’, (Çevrimiçi) <http://www.tbb.org.tr> (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2012).

araçlarının büyük kısmını kamu iç borçlanma senetleri (hazine bonosu ve devlet tahvili) oluşturmaktadır.⁷²

Literatürde kredi riskinde müşterinin bankaya yapmış olduğu anlaşmadaki yükümlülüklerini temerrüde düşmeden ya da düştüğü andaki risk olarak bilinmektedir. Bu kötüleşme temerrüde düşme olmayıp temerrüde düşme ihtimalinin artmasıdır. Kredi riski, az sayıda önemli müşterinin temerrüde düşebilecek büyük kayıplarla karşılaşmasından sonra önemli hale gelmeye başlamıştır.⁷³

Gelişmiş ülkelerdeki en önemli risk kredi riskidir. Bunun nedeni gelişmiş ülkelerdeki bankacılık sistemi halkın büyük bir kesimine kredi sağlamaktadır. Bu durum kredi riskini arttırmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ise, bankaların bilindik ve daha dar bir kesimle çalışması kredi riskini azaltmaktadır.

Kredi riskini azaltmak için birçok ülkede çeşitli düzenlemeler yapılmaktadır. Banka sahiplerinin yakın ilişki içerisinde olduğu yüksek risk sahibi kişilere kredi verilmesinin önüne geçilmesi, belli sektörlerde ve kişilere kredi yoğunlaşmasının kısıtlanması, sermaye yeterlilik rasyolarının yeniden düzenlenmesi gibi önlemler alınmaktadır.

2.2.1.2. Likidite Riski

Likidite riski bankanın menkul kıymet satışı veya yeniden borçlanma yoluyla uygun maliyetli nakit sağlama zorluğu içerisinde girmesi durumudur. Bu risk banka müşterilerinin hesaplarındaki paralarını çekmesi ve bankanın nakit kaynaklarının yer aldığı interbank piyasalarına ve/veya uluslararası finans piyasalarına girip kaynak sağlayamaması durumunda büyür.⁷⁴

⁷² Mandacı, a.g.e., s.71-72.

⁷³ Aloğlu, a.g.e., s.31.

⁷⁴ Mandacı, a.g.e., s.72.

Banka aktif ve pasifleri arasında her zaman vade uyumsuzluğu vardır. Çünkü bankalar genellikle kısa vadeli borçlanır ve uzun vadeli borç verirler ve bu yapı likidite riskini doğurmaktadır. Likidite riski, bankaların zaman geldiğinde yükümlülüklerini yerine getirememesi riskidir.

Likidite riski, her ne kadar tüm bankaların karşı karşıya oldukları bir risk türü ise de, bireylerin likidite tercihi değişmedikçe bir bankadan çekilen para, sonunda mutlaka başka bir bankaya gideceğinden sistemin tümünü tehdit etmez ama örneğin bir banka tahaccümü gerçekleştiğinde, bankacılık sisteminin tüm likidite riski ile karşı karşıya kalır. Bunun nedeni bankaların yapısından ötürü aktif-pasif vadelerinin farklı olmasıdır. Bunun yanı sıra eğer bir banka, bireylerin likidite tercihi değişmediği halde operasyonlarını karşılayamıyorsa başka bir tür riskin (örneğin, büyük bir müşterisinin iflası -kredi riski) bu duruma yol açmış olması muhtemeldir.⁷⁵

Bankaların karşılaştığı likidite risklerinden biride, bankanın piyasalarda yaşanan gelişmeleri tahmin edememesi sonucunda, bankanın likiditesinde yaşanan olumsuz gelişmeler bankanın geleceği açısından önemli riskler oluşturmaktadır.

Bankanın likidite sağlamayabilmesi için banka aktiflerinin sağlam olması gerekmektedir. Çünkü bir bankanın varlıkları gerçekten kontrol edebildiği ve yönetebildiği ölçüde güvenilir bir kaynak olmaktadır. Banka aktiflerini iyi yönetemez ise, ciddi likidite riski ile karşı karşıya kalmaktadır.⁷⁶

Likidite riskine bankanın mevduat çekilişleri ve fonlarını yenileyememesi yani nakit çıkışlarını telafi edememesi ya da fonlayamaması neden olabilmektedir.

Likidite riski nedeniyle bankalar mevduat sahiplerine ve borç veren diğer kesimler bankadan mevduatlarını yoğun ve ani biçimde çekmemeleri için yüksek faizler vermektedirler. Bu durumda bankalar açısından yeni riskler oluşturmaktadır. Çünkü yüksek faiz yüksek maliyet demektir.

⁷⁵ Karabulut, a.g.e., s.39.

⁷⁶ Aloğlu, a.g.e., s.25.

Likidite riskini ortadan kaldırmak için birçok yöntem kullanılmaktadır. Likidite sorununun arka planında ciddi sorunlar bulunmuyorsa ve likidite sıkışıklığı, sadece vade uyumsuzluğu nedeni ile oluşmuşsa bankalara piyasan rahat bir biçimde borçlanabilirler. Birçok ülkede, mudileri likidite riskine karşı korumak üzere düzenlemeler yapılmıştır. Bankaların topladığı mevduatın, ne kadarını nakit olarak tutacağı, ne kadarını nakde kolayca dönüşebilen varlıklar olarak tutacağı kurullarla belirlenmiştir. Yine de bu tür düzenlemeler sistemik risklerde yetersizdir.⁷⁷

2.2.1.3. Piyasa Riski

Piyasa riski, finansal piyasaların faiz oranları ve döviz kurlarında değişmeler sonucunda bankanın zarar etme veya sermaye kaybetme riskidir.

Piyasa riski bankanın bilanço içi ve bilanço dışı hesaplarda bankalarca tutulan pozisyonlarda finansal piyasalardaki dalgalanmalardan kaynaklanan faiz, kur ve hisse senedi pozisyon riski ve döviz kuru riskinden dolayı zarar etme ihtimali olarak tanımlanır.⁷⁸

Piyasa riskini içinde faiz riski döviz kuru riski, hisse senedi pozisyon riski ve emtia fiyatları riskini içine alır. Genel anlamda piyasa riski dendiğinde ise, mevcut bir varlık veya yükümlülüğün ileriki bir tarihteki piyasa değerinin belirsizliği olarak tanımlanabilir. Bu bakımdan piyasa riski bankacılık sektörünün karşılaştığı risklerin en geniş kapsamlısıdır.⁷⁹

Piyasa riskini yönetmek riski kontrol edebilmek açısından çok önemli bir yapıya sahiptir. Piyasa riskini yönetmenin temel evreleri şunlardır;

- Piyasa riski dönemsel olarak ölçülür,
- Ölçüm sonuçları güvenilirlikleri açısından test edilir,
- Değişik senaryolar doğrultusunda alınan riskin izleyeceği seyir incelenir,

⁷⁷ Karabulut, a.g.e., s.39.

⁷⁸ Aloğlu, a.g.e., s.39.

⁷⁹ a.g.e.

- Ölçüm ve test sonuçları, Fon Kurulu tarafından takip edilir.⁸⁰

2.2.1.4. Operasyonel Risk

Operasyonel riskler, bankanın faaliyetlerini sürdürürken karşılaştığı riskleri ifade eder. Burada söz konusu olan risk, alt kademelerde yapılan uygulama hataları olabileceği gibi, üst yönetimce belirlenen yanlış stratejiden kaynaklanan hatalarda olabilmektedir.⁸¹

Risk kontrollerinin yetersizliği, teknolojik sorunlar veya dolandırıcılık gibi riskler, operasyon riskleridir. Örneğin, bankanın bilgisayar sistemlerinde bir çökme veya sistemin dizaynından kaynaklanan sorunlar nedeniyle bankanın uğrayabileceği zarar, bir operasyon riskidir. Personelin hatasından kaynaklanan sorunlu sözleşmeler, muhasebe kayıtlarındaki yanlışlar, dolandırıcılıkları zamanında tespit edememede bankaların büyük zararlara girmesine neden olabilir.⁸²

Operasyonel riskler, banka içi çalışanlardan kaynaklanabileceği gibi, sistemik sorunlarla ortaya çıkmakta ve ciddi zararlar verebilmektedir. Bununla birlikte doğal afetler (deprem, sel, yangın vb.) şeklinde de görülebilmektedir. Ama teknolojik sorunlar ön plana çıkmaktadır. Bankaların ödeme sistemindeki yeterli kontrolün olmaması, teknolojik alt yapı eksikleri ile birleştiğinde müşteri tarafından dolandırılabilir ve buda bir operasyonel risktir. Teknolojinin yoğun olarak kullanıldığı atm, eft, on-line sistemlerinin sahip bankaların çok sayıda ülkede faaliyette bulunması bu risk türünü son derece önemli hale getirmektedir.

Şube ağını aşırı genişletme faaliyet masraflarını gereğinden çok artıracığı için bankalarda operasyon riski yaratır. Buna örnek olarak, ABD'nin önemli bankalarından Franklin National Bank'ın yüksek faaliyet masrafları nedeniyle batması gösterilebilir.⁸³

⁸⁰ İŞ BANKASI, " Risk Yönetime İlişkin Genel Esaslar", (Çevrimiçi)

http://www.isbank.com.tr/Userfiles/Pdf/riskyonetim_esaslarianapara.pdf (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2012)

⁸¹ Seçil Uyar, **Bankacılık Krizleri**, Ankara: Ziraat Yayınları, 2003, s.26.

⁸² Karabulut, **a.g.e.**, s.40.

⁸³ Karacan, **a.g.e.**, s.27.

Operasyonel risklerin içinde yasal risk, ahlaki risk, teknolojik risk, suiistimal riski yer almaktadır.

Operasyonel riskin içinde yer alan yasal risk, yetersiz ya da yanlış bilgi doküman nedeniyle alacakların değer kaybederek geri ödenmesi ya da yükümlülüklerinin beklenenin üzerinde gerçekleşmesi durumlarını ifade eder.⁸⁴ Yasal düzenleme risklerinin temelinde yatan sorun, banka düzenlemelerinin sık sık değiştirilmesi ve banka portföylerinin buna uyum sağlayamaması olarak görünmektedir.

Suiistimal riskleri banka yöneticilerinin, müşterilerinin, çalışanlarının iyi niyet kurallarına aykırı olarak hile, sahtekarlık, içeriden öğrenme (insider trading), hırsızlık, dolandırıcılık, soygun, teknoloji çalma gibi yöntemlerle bankaların ciddi zararlara uğratılması sonucu ortaya çıkan risk türüdür.⁸⁵

Ahlaki risk ise, banka yöneticileri ve hissedarların etik değerlere aykırı olarak bankayı zarara uğratmasıdır. Operasyonel riski yüksek olan bankaların, düşük riske sahip olan bankalara göre daha fazla sermayeye sahip olmaları gerekmektedir.

2.2.1.5. Döviz Kuru Riski

Döviz kuru riski ya da kambiyo riski, bankanın döviz kalemlerinin dalgalanmalara karşı taşıdığı riski ifade etmektedir. Bu risk sadece ülke parasının yabancı paralar karşısında değer yitirmesi anlamında değildir, bankanın döviz pozisyonunda mevcut yabancı paraların birbiri arasındaki değerlerinde meydana gelen değişimler de banka açısından kur riski yaratabilmektedir.⁸⁶

Bankalar kur riskinden zarar edebileceği gibi kazançta sağlayabilmektedir. Bir bankanın bir yabancı para cinsinden pozisyonu açık pozisyonudur. O bankanın belirli bir para cinsinden yabancı paralı yükümlülükleri varlıklarını aşmaktadır. Bu durumda yabancı

⁸⁴ TBB, **a.g.e.**, s.32.

⁸⁵ Aloğlu, **a.g.e.**, s.32.

⁸⁶ Uyar, **a.g.e.**, s.25.

para değer kazanırsa açık pozisyonu nedeniyle banka zarar etmekte ya da yabancı para değer kaybederse banka bu durumdan kazanç sağlayabilmektedir.⁸⁷

Bankaların kur riskinden etkilenme senaryolarını tablo üzerinde gösterilecek olursa;

Tablo 1. Bankanın Kur Riski Senaryoları

	Açık Pozisyon (Short Position)	Fazla Pozisyon (Long Position)	0''Pozisyon
Devalüasyon	Zarar	Kar	-
Revalüasyon	Kar	Zarar	-

Kaynak: Ziya Tunç Aloglu, “ Bankacılık Sektörünün Karşılaştığı Riskler ve Bankacılık Krizler Üzerindeki Etkileri” (Çevrimiçi)
<http://www.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/ziyatuncaloglu.pdf> (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2012), s.38.

Tablo 1. de bankaların finansal dalgalanmalara karşı aldıkları pozisyonlara karşı nasıl etkilendikleri gösterilmektedir.

Kur riski 1970’li yıllardan öncede risk kaynağı olmasına karşın, son otuz yılda finansal sistemin globalleşmesi, bankaların sabit kur sistemini terk etmesi ve bankaların bilançolarında yabancı paralı işlemlerin miktarının artması ile birlikte kur riskinin önemi daha fazla artmıştır. Kur riskinde, Bretton-Woods Sistemi dönüm noktası kabul edilmektedir. Çünkü bu sistem sonucunda sabit kur sisteminden dalgalı kur sistemine geçilmiştir.

Finansal piyasalarda büyük dalgalanmalar yaşandığı dönemlerde yüksek döviz kuruna sahip bankalar ödeyebilirliğini yitirebilirler. Döviz kurundaki dalgalanmaların bankacılık sistemine etkisi, döviz krizi-bankacılık krizlerine neden olabilmektedir.

⁸⁷ Karacan, a.g.e., s.24.

Reel döviz kurunun uzun vadede göstergesi olarak satın alma gücü paritesi olarak gösterilmektedir. Bu yaklaşımda reel döviz kuru, iki ülke arasındaki enflasyon farkı kadar değişim göstermektedir. Eğer bir ülke, parasını enflasyon artışı kadar yükseltmezse reel kur düşer, ülke parası değer kazanır ve ödemeler dengesinde olumsuzluklar yaşanır. Bunun sonucunda faizler yükselir, yerli para üzerindeki devalüasyon bakışı artar.

Faizlerin yükselmesi sonucunda ülkeye kısa vadeli ve spekülâtif yatırım amaçlı yabancı sermaye girişleri yaşanır. Bunun sonucunda ülkenin finansal kırılganlığı artar. Ülkenin yerel bankaları yüksek dövizden borçlanırlar ve açık pozisyonları artar. Bu döngü sonucunda döviz riski finansal krize dönüşebilir.⁸⁸

Bankaların ödeme gücü çekmesi, diğer bütün alınan risklerin bir sonucunu ifade etmektedir. Bankanın varlıklarının yükümlülüklerini karşılayamaması riskidir. Böyle bir durumda, banka, ödeyebilirliğini yitirmiş (insolvent) demektir. Likidite riskinden farklı olarak bu durum kalıcıdır. Regülatörlerin sermaye yeterlilikleri gibi yöntemlerle dikkatle izlemesi gereken bir risk türüdür.⁸⁹

2.2.1.6. Faiz Riski

Faiz oranı riski, bankaların bilançolarındaki faiz uyumsuzluklarının yarattığı risktir. Ani bir faiz değişikliği bankaların karlılık durumunu önemli ölçüde etkiler. Bankaların aktif ve pasifleri genellikle sabit faizlidir. Bankaların sabit faizli aktifleri, sabit faizli pasiflerinden daha uzun vadeli (pozitif açık) ise faiz oranlarındaki bir artışa; sabit faizli pasifleri: sabit pasifli aktiflerinden daha uzun vadeli (negatif açık) ise düşüşe karşı hassa olacaktır.⁹⁰ Bankaların aktif ve pasifinde bulunan faizli enstrümanların yenileme sırasında fiyatlarındaki belirsizlikten kaynaklanabilmektedir.

⁸⁸ Aloğlu, a.g.e., s.36.

⁸⁹ Karabulut, a.g.e., s.41.

⁹⁰ a.g.e., s.39.

Faiz riskini bulunduğu banka, varlık ve yükümlülükleri arasında vade uyumsuzluğu ile karşı karşıya kalabilmektedir. Faiz riski her zaman faiz oranlarındaki dalgalanmalardan değil vade uyumsuzluğundan da kaynaklanabilmektedir.

Bankaların aşırı faiz riskine sahip olmaları durumunda, banka sermaye tabanını ve bankanın gelirlerini olumsuz etkilemektedir. Bu tehlike faiz oranlarındaki değişmelerinin, bankanın faize duyarlı gelirlerini ve faaliyet giderlerini değiştirmesi şeklinde ortaya çıkabilmektedir.⁹¹

Faiz oranlarının değişmesi sonucunda, bankaların sermaye hareketleri de değişme göstermektedir. Çünkü faiz oranlarındaki değişmeler nakit akımlarının bugünkü değerlerini de etkilemektedir.

Faiz riskinin nedenleri arasında yapılan araştırmalar sonucunda dört temel etken üzerinde durulmaktadır. Bu nedenlere sırası ile incelendiğinde;⁹²

- 1. Yeniden Fiyatlandırma Riski;** Faiz riskini en çok tartışılan şekillerinden birisidir. Vadelerden (sabit orandan) ve bankanın varlıklarının, yükümlülüklerinin ve bilanço dışı pozisyonlarının yeniden fiyatlandırmasından (dalgalı orandan) kaynaklanan risk türüdür. Yeniden fiyatlandırmanın yol açtığı faiz oranlarındaki değişme bankanın gelirlerinde ve ekonomik değeri üzerinde büyük önem taşımaktadır.
- 2. Gelir Eğrisi Riski:** Fiyatlandırmadaki uyumsuzluklar sonucunda, bankanın gelir eğrisi eğimi de değişimler göstermektedir. Bu risk sonucunda, gelir eğrisindeki beklenmeyen değişikliklerin banka gelirlerinde ya da temel ekonomik değerinde ters yönde oluşturmaya neden olabilmektedir.
- 3. Temel Risk:** Benzer fiyatlandırma şekilleriyle farklı araçlara uygulanan oranlar üzerinden kazanılan ya da geri ödemeler arasındaki negatif korelasyonlardan kaynaklanan risktir. Faiz oranları değiştiğinde, bu farklılıklar benzer vadeleri olan varlıklar, yükümlülükler ve bilanço dışı pozisyonlar arasında yer alan nakit akışlarında ve kazançlarda beklenmedik değişmelere hız kazandırabilir.

⁹¹ Aloğlu, a.g.e., s.33.

⁹² a.g.e.

4. Opsiyon Riski: Opsiyon, sahibine herhangi bir tarihten itibaren belli süre içinde, belirli bir faiz üzerinden borçlanma ya da borç verme hakkıdır. Opsiyon satıcısına prim bir ödenmektedir. Bankalar açısından en önemlisi faiz opsiyonudur. Faiz opsiyonları bankalar arası rekabet açısından çok önemlidir. Bankaları aşırı faiz dalgalanmalarından korumaktadır.⁹³

Finans piyasalarında son otuz yıllık dönemde deregülasyon eğilimlerinin artmıştır. Bu süreçte sabit faiz oranından dalgalı faiz oranına geçiş sonrasında gelişmiş ülkelerle birlikte gelişmekte olan ekonomilerde ciddi sıkıntılar yaşamışlardır. Bunun sonucunda bankacılık sistemleri faiz riski ile karşı karşıya kalmışlardır. Faiz riskinin artmış olması ile birlikte, banka yönetimleri de faiz riskini yönetimine daha fazla önem vermeye başlamışlardır.⁹⁴

2.2.1.7. Ülke Riski

Ülke riski, kredi alan kişi ya da kuruluşun faaliyette bulunduğu ülkenin sosyal, ekonomik, siyasi nedeniyle yükümlülüklerini yerine getirememesini ifade etmektedir. Ülkenin yükümlülüklerini yerine getirmesini engelleyen bütün risklerin toplamını da tanımlamaktadır.⁹⁵

Ülke riskini ortaya çıkmasında, savaş, işgal, politik sorunlar, sosyal koşullar, ekonomik sorunlar (faiz oranları, enflasyon, işsizlik) gibi etkenlerin tümü birlikte neden olabilmektedir.

Bankalar ülke risklerinin ölçümünde çok önemlidir. Bankalar ülke riskini yaparken, inceledikleri ülkenin sosyal, ekonomik ve siyasi koşullarını inceleyerek risk endeksleri oluşturmaktadırlar. Ülke risk ölçümleri için birçok özel şirketlerde çalışmalar yapmaktadırlar. (Standart and Poor, Moody's)⁹⁶

⁹³ Aloğlu, a.g.e., s.36.

⁹⁴ Karacan, a.g.e., s.23.

⁹⁵ Aloğlu, a.g.e., s.40.

⁹⁶ a.g.e., s.41

Son yıllarda gelişen türev ürünler ve hedge fonların denetlemedeki sorunlar bankacılık ve ülke risklerini yükseltmişlerdir. Finansal genişleme yüzünden ülkelerin kırılganlıkları artmış ve özellikle genişlemekte olan ülkelerde ciddi sorunlar yaratmaktadır. Finansal kırılganlık nedeniyle gelişmekte olan ülkeler, dünyada meydana gelen sosyal, ekonomik ve politik krizler karşısında yeterli korumaya sahip değildir. Bunun sonucu olarak, gelişmekte olan ülkelerin ülke riskleri daha yüksektir.

2.2.2. Finansal Liberalizasyon

Finansal liberalizasyon teorisi, gelişmekte olan ülkelerde finansal sektörün ekonomik gelişme sürecindeki rolünün teorik temelleri hakkında bilgi vermektedir. Birçok gelişmekte olan ülke, bir taraftan ekonomik gelişmeyi hızla gerçekleştirme ve diğer taraftan da bu gelişme için finansal kaynakların yetersizliği ikilemi ile karşı karşıya kalmaktadır. Gelişmekte Olan Ülkelerde (GOÜ) hükümetler amaçlarını gerçekleştirebilmek için, sadece finansal sektörde değil, ekonominin genelinde düzenleme yaparak ve kısıtlar koyarak ekonomiye önemli müdahalelerde bulunmaktadır.⁹⁷

İkinci Dünya Savaşından 1970'li yıllara kadar geçen süreçte dünya ekonomilerinin genelinde Keynesyen iktisadi görüş hâkimiyetini sürdürmüş ve bu görüş, kamunun ekonomik yapıya yönelik müdahale ve yönlendirmelerinin teorik altyapısını oluşturmuştur. Bu dönemde, gelişmekte olan ülkelerin çoğu kalkınma ve sanayileşmelerini ithal ikameci politikalar aracılığıyla gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Finansal sistemin kalkınma sürecinde yardımcı nitelikli bir araç olarak kabul edildiği ve rolünün oldukça kısıtlı olduğu bu yıllarda, kamu kesimi tarafından finansal piyasalara yapılan müdahaleler doğal karşılanmıştır. 1970'li yıllarda, gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan ekonomik bunalımın ardından ekonomik serbestleşme süreci başlamış ve bu sürece paralel olarak iktisat yazınında Neoklasik yaklaşım ön plana çıkmıştır.

⁹⁷ Hüseyin Ağır, "Türkiye'de Finansal Liberalizasyon ve Finansal Gelişme İlişkisinin Ekonometrik Analizi", (Çevrimiçi) http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Raporlar/Kitaplar/8639agir_.pdf (Erişim Tarihi: 28 Nisan 2012), s.11.

Bu yaklaşım çerçevesinde, finansal piyasaların serbestleştirilmesi ve finansal derinleşmenin sağlanmasının gelişmekte olan ülkelerde ekonomik gelişmeyi hızlandıracağı ve etkin kaynak kullanımını sağlayacağı ileri sürülmüştür.⁹⁸

Finansal liberalizasyon 1970'li yıllardan sonra ortaya çıkmış, 1980'lerde bütün finansal sistemi etkisi altına almıştır. Ortaya çıkış nedenlerine bakıldığı zaman, finansal piyasaların hiçbir baskı altında kalmadan çalışmasını sağlamak, bağımsız hareket etmesini sağlamak, müdahalelerden uzak bir şekilde çalışmasını sağlamak için geliştirilmiştir. Bu uygulamalar sonucunda ciddi riskler de ortaya çıkmıştır.

Finansal liberalizasyon ile birlikte birçok değişik beraberinde gelmiştir. Zorunlu rezervlerin azaltılması, piyasaya girişlerin kolaylaştırılması, faiz kontrollerinin kaldırılması, sermaye hareketlerinin serbestleşmesi gibi uygulamalar bankacılık sisteminin risklerini arttırmıştır.⁹⁹

Finansal liberalizasyon ile toplam kaynakların etkin kullanılacağı, ekonomik büyümenin hızlanacağı, bütün finansal sistemin daha güçlü ve rekabet edebilir hale geleceği vurgulanmaktadır. Ama finansal liberalleşme ile fiyatlandırma ve alternatif maliyetlerin öne geçeceği açıktır. Ancak kaynak dağılımında etkinliğin tek belirleyicisi bu kavramlar değildir. Diğer faktörlerin de nasıl değişeceği ve ne kadar zaman alacağı da önem taşımaktadır. Bu olumlu gelişmelerin yanında yeterli derecede denetlenmez ise piyasalardan, likidite alanına kadar yeni riskler oluşturup, yeni finansal krizlerin temel nedenleri olabilmektedir.¹⁰⁰

Gelişmekte olan ülkeler için finansal liberalizasyon uzun vadede olumlu etkileri bulunmaktadır. Ancak liberalizasyon bazı kurumların aşırı büyümesini sağlamakta, sermaye girişlerinin serbest olması yüzünden niteliksiz girişimcilerin mali sektöre

⁹⁸ Asuman Oktayer, ‘‘ Türkiye’de Finansal Serbestleşme ve Derinleşme Süreci Üzerine Nitel Bir İnceleme’’, **Akademik İncelemeler**, S.1, (2009), s.74.

⁹⁹ Karabulut, **a.g.e.**, s.41.

¹⁰⁰ Ali O. Balkanlı, ‘‘Liberalizasyon Sürecinde Makroekonomik Denge Büyüme Sorunları(Latin Amerika- Güney Asya Ülke Örnekleri ve Finansal Liberalizasyon)’’, **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, S.7, (Ekim 2006), s.76.

girmelerine neden olmaktadır. Bunun sonucunda bankaların daha riskli faaliyetlere yönelmelerine neden olmakta ve bankalar ciddi riskler oluşturmaktadır.¹⁰¹

Liberalleşme ile gelen serbestleşme mali sistemde yeterli ve etkili denetim yapılmasının önemini daha arttırmıştır. Aksi bir durumda ahlaki risk (moral hazard) ve ters seçim (adverse selection) sorunu ortaya çıkmaktadır. Özellikle faiz oranlarındaki sınırlamaların kaldırılması, otoritelerin faizlerin aşırı dalgalanmalarına engel olacak parasal kontrol araçlarına sahip olmada yetersiz kalmaları durumunda finansal sistemde ciddi sıkıntılar ortaya çıkarmaktadır. Eğer zamanında müdahale yapılmazsa sıkıntı finansal krize dönüşebilmektedir.

Finansal liberalizasyon gelişmiş ülkeler açısından pozitif etkileri bulunmaktadır. Ancak yeterli denetim ve gözetimin olmadığı ve finansal kırılganlığın yüksek olduğu gelişmekte olan ülkeler açısından ciddi riskler taşımaktadır. Kaminsky ve Reinhart'ın incelediği 25 finansal krizden 18'inde finansal sektörün krizden beş yıl içinde serbestleştiğini belirtmektedirler.¹⁰²

2.2.3. Tesadüfi Çekme Riski

Bankaların elinde bulunan borç sözleşmeleri, yeterli denetim olamadan kullanılan krediler, banka borcunun pazarlanamaz varlıkların finansmanında kullanılması bankalar açısından yüksek maliyetlere katlanmaları anlamına gelmektedir. Bunun sonucunda banka panikleri oluşmakta ve tesadüfi çekme riski kavramı ortaya çıkmaktadır.

Tesadüfi çekme riski konusunda yapılan çalışmalarda paniklerin bireysel ve kolektif psikolojide olduğunu ileriye süren ve geleneksel formu Noyes, Gibbos ve Kindleberger'de bulan modern versiyonu Diamond-Dybvig (1983) ile Waldo (1985) ile formüle edilen yaklaşım olarak gösterilmektedir.¹⁰³

¹⁰¹ Uyar. a.g.e., s.55.

¹⁰² Uyar, a.g.e., s.56.

¹⁰³ Ali İhsan Karacan, 'Bankacılık ve Kriz Bir Yazın Taraması', İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No: 11-12-13, (Nisan-Temmuz-Ekim 1995), s.155.

Douglas W. Diamond ve Philip H. Dybvig 1983'de, mevduat sahiplerinin likidite tercihlerinde tüketim yönünde ani ve tesadüfi bir değişimin bankacılık krizlerinin en önemli nedeni olduğunu öne sürdüler. Bu yaklaşım literatürde tesadüfi çekme riski olarak adlandırılmaktadır.¹⁰⁴

Diamond ve Dybvig'e göre, banka sözleşmeleri diğer finansal sözleşmelere göre daha fazla riske sahiptir. Bunun nedeni olarak banka sözleşmelerini diğer sözleşmelere göre daha az istikrarlı olması olarak gösterilmektedir. Bankacılık sektöründe mevduat sigortasının bulunmadığı durumlarda sistem büyük sıkıntı yaşamaktadır. Bu durumda, bankacılık sektörü tahaccümlere daha yatkın hale gelmektedir. Bu yatkınlığın nedeni ise, değişik güven seviyelerinde çoklu bir dengenin varlığıdır ve güven duygusu azalmaktadır. Güven duygusunun azaldığı finansal sistemlerde sermaye yapısı güçlü bankalar bile iflas edebilmektedir.¹⁰⁵

Diamond-Dybvig (D-D) Modelinde, bütün alacaklılar paraların geri çekmek istediklerinde bir banka geri çekilmek istenilen paranın hepsini ödeyemez. Bir bankanın pasiflerine kıyasla varlıları daha uzun vadeli ve daha az likit olduğu için sorunun maliyeti çok yüksektir. Panik olasılığı doğuran temel mekanizma bunların müşterilerini başvuru sırasına göre hizmet verme sıralamasıdır. Bu kural ile inançların kendi kendini beslemesi ile panik ortaya çıkabilir. Bir kısım mevduat sahipleri diğer mevduat sahiplerinin paralarını çekmeye başladıkları kanısındaysa geç kalan ya da kuyruğun sonuna düşenler bundan zarar göreceklerdir. Kuyruğun sonuna düşerek zarara uğramak istemeyen bütün mevduat sahipleri aniden bütün paralarını çekmeye karar verebilirler. Önce gelene hizmet verme kuralı (The first-come-first-served rule) bankaların paniği önleyecek biçimde kaynaklarını dağıtmalarına engel olur.¹⁰⁶

Burada önemli bir soru da mevduat sahiplerinin paniğinin başlangıcında ne olduğu sorusudur. Diamond ve Dybvig, paniğin tesadüfi kar açıklamaları, kötüye giden makroekonomik göstergeler ve hatta güneş lekeleri gibi birçok nedenle başlayabileceğini öne sürerek; paniğin tamamen tesadüfi nedenlere bağlı olduğunu

¹⁰⁴ Karabulut, **a.g.e.**, s.49.

¹⁰⁵ **a.g.e.**

¹⁰⁶ Karacan, **a.g.e.**, s.156.

vurgulamıştır. D, Gale, B. Smith gibi iktisatçılar tesadüfi çekme teorisine göre panik anını ampirik yöntemlerle tespit etmeye çalışmışlar, fakat çabaları sonuç vermemiştir. Sadece, V Chari tarım sektöründe, ekim ve hasat zamanları aşırı artan talebin bankacılık krizleri ile ilişkisi olduğu yönünde bir sonuç elde edebilmiştir.¹⁰⁷

Tesadüfi çekme riskinde mevduat sahiplerinin içinde buldukları ekonomik koşullardaki algıları bazen panik hareketlere neden olurken, bazen de, panik hareketler yaşanmamaktadır. D-D modeli bunun birçok nedene bağlı olabileceğini anlatmaktadır. Tesadüfi para çekme riskine karşı bankacılık mevduat sigortasının oluşturulması, son kredi mercii işlevlerinin önemli ölçüde önleyeceği düşünülmektedir. Aksi durumlarda ise, bankalar sık sık panik hareketler ve tesadüfi çekme riski ile karşı karşıya kalmaktadırlar.¹⁰⁸

2.2.4. Makroekonomik Faktörlerin Krizlerdeki Rolü

Finans sektörünün temel yapı taşı olan bankalar makroekonomik değişimlerden doğrudan etkilenmektedirler. Olumsuz gelişmeler karşısında ödemeler sistemindeki görevlerini yerine getirmekte zorlanmaktadırlar.¹⁰⁹

Ampirik çalışmalar, makroekonomik istikrarsızlık ile bankacılık krizleri arasında, önemli karşılıklı etkileşim (feedback) mekanizmaları olduğunu göstermektedirler. Makroekonomik istikrarsızlık, bankaların portföy yapısını zayıflatırken, bankacılık krizleri GSMH ve büyüme oranları gibi makroekonomik parametreleri etkilemektedir. Doğru ekonomik politikalarla sağlamlaştırılmış kredi piyasası ve endüstriyel yapının bankacılık sisteminin istikrarı üzerinde olumlu sonuçları vardır.¹¹⁰

Birçok finansal krizin temelinde makroekonomik istikrarsızlıklar rol oynamaktadır. Aşırı genişlemeci para ve maliye politikaları, kredi hacmini arttırıp, borç miktarının

¹⁰⁷ Karabulut, **a.g.e.**, s.50.

¹⁰⁸ Karacan, **a.g.e.**, s.156.

¹⁰⁹ Erdoğan, **a.g.e.**, s.23.

¹¹⁰ Karabulut, **a.g.e.**, s.52.

artmasına ve gayrimenkul fiyatlarında spekülâtif atışlarla beraber balon fiyatların oluşmasına neden olmaktadır.¹¹¹

Genişlemeci para ve maliye politikalarının oluşturduğu sorunları ortadan kaldırmak için, daha sıkı para ve maliye politikaları uygulanmaktadır. Bunu sonucu olarak, ekonomik büyümenin yavaşlamasına, kredilerin geri dönüş hızını olumsuz etkilemektedir.

Bankaların varlıkları ile yükümlülükleri arasındaki vade uyumsuzluklarının varlığı nedeniyle banka bilançoları hassas bir dengeye sahiptirler.¹¹² Makroekonomik göstergelerde yaşanan olumsuzluklar, banka varlıkları ve yükümlülüklerini doğrudan etkileyebilmektedir.

Bankacılık krizleri ile GSYİH arasında bir ilişki kurulmaktadır. Aslı Demirgüç Kunt ve E. Detragiache, bankacılık krizleri üzerinde yaptıkları çalışmada düşük GSYİH büyümesi ile bankacılık krizleri arasında yüksek bir ilişki kurmuş ve bunun sonucunda sistemik bankacılık krizlerinin nedeninin reel sektör olduğunu söylemişlerdir.¹¹³

Enflasyon oranları bankacılık sektörünü doğrudan etkilemektedir. Enflasyonist ortamlar işletmeler ve bankaların zararlarını gizlemekte yardımcı olmasından dolayı, ekonomilerdeki keskin küçülmelerin kriz olasılığını arttırdığı bilinmektedir.¹¹⁴ Dezenflasyon politikaları sonucunda faizlerin yüksek kalması ve enflasyon oranlarının hızla düşmesi sonucunda bankaların nakit akışları olumsuz etkilenmektedir. Finansal kırılganlığı olan piyasalarda bu durum bankacılık krizlerine neden olmaktadır.¹¹⁵

Makroekonomik dalgalanmalara iç sebeplerin neden olabileceği gibi (faiz, kur, enflasyon), dış faktörlerde neden olabilmektedir. Bunlardan ticaret hadlerindeki yüksek oranlı dalgalanmalardır.

¹¹¹ Turgut, **a.g.e.**, s.41.

¹¹² Karabulut, **a.g.e.**, s.52.

¹¹³ Aslı Demirgüç-Kunt and Enrica Detragiache, "The Determinants of Banking Crises in Developing and Developed Countries", **IMF Staff Papers**, No: 1 Vol. 45, (March 1998), s.98.

¹¹⁴ Erdoğan, **a.g.e.**, s.24.

¹¹⁵ **a.g.e.**

Ticarette yaşanan olumsuzluklar sonucunda, ticaret hadlerinde azalmalar yaşanmakta, hisse senedi fiyatları düşmekte, banka özsermayeleri azalmakta, piyasa faiz oranları yükselmekte ve kredilerin dönüş hızı yavaşlamaktadır.

Makroekonomik göstergelerle bankacılık sektörünün arasındaki doğrudan ilişki içerisindedir. Bu yüzden ekonomide meydana gelen olumsuzluklardan bankacılık sektörü doğrudan etkilenmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde yaşanan bankacılık krizlerine bakıldığında bu doğrudan ilişkinin sonuçları olduğu görülmektedir.

2.2.5. Aşırı Risk Alma

Aşırı risk alma, düşük fiyatlanmış mevduat sigortası olmasaydı veya iflas olasılığı nedeniyle bankacının bedel ödemek zorunda olmadığı bilgilendirilmemiş yatırımcılara sahip olmasaydı yüklenmeyeceği riskler olarak tanımlanabilir.¹¹⁶

Aşırı risk almanın nedenleri, daha önce değinilen artan rekabet ve iştiraklere verilen kontrolsüz kredi ile sınırlı değildir. 1980'lere kadar düşük banka iflaslarını en önemli nedeni olarak mevduat sigortası gösterilirken, 80'lerden sonra artan bankacılık krizleri ile birlikte mevduat sigortasının bankaların risk alma eğilimlerini artırma olasılığı tartışılmaya başlandı.¹¹⁷

Aşırı risk almanın en önemli nedeni ise, banka sahip ve yöneticilerinin sınırlı sorumluluğudur. Banka sahipleri ve yöneticileri sınırlı sorumluluğu kullanarak daha fazla getiri sağlamak adına, daha aşırı risk alabilmektedirler. Sınırlı sorumluluk yüzünden bankacılık sektörü ciddi maliyetlere katlanmak zorunda kalmaktadırlar.

Finansal liberalizasyon kavramının gelişmesinden sonra, serbestleşme ile birlikte banka yöneticileri ve sahiplerinin aşırı risk almaları bankacılık krizlerine neden olmuştur.

¹¹⁶ Karacan, a.g.e., s.23.

¹¹⁷ Karabulut, a.g.e., s.55.

Bu yüzden otoriteler yeni değişikliklere giderek sınırlı sorumluluğu sınırsız sorumluluğa çevirmişlerdir. Otoriteler bu değişikliklerle beraber aşırı risk almanın önüne geçmeyi ve daha güvenilir bir bankacılık sektörünün oluşmasını düşünmektedirler.

2.3. Bankacılık Krizlerine Karşı Alınması Gereken Önlemler

Bankacılık sektörü bütün finansal piyasaları etkilediği için oluşabilecek en ufak sorunda bile ciddi sıkıntılar yaşanabilmektedir. Bu yüzden bankacılık krizlerini önlemek için birçok yöntem geliştirilmiştir.

Bankacılık krizini önlemede kullanılan araçlar ve bu araçların nasıl kullanılacağı sorunun boyutu ile ilgilidir.¹¹⁸ Tek münferit bankalara karşı eldeki araçların kullanılması etkin sonuç verebileceği gibi daha geniş bankacılık krizlerinde aynı etkiyi vermeyebilir.

2.3.1. Son Kredi Mercii

Bankacılık krizlerini önlemede kullanılacak araçlar içinde, gerek maliyeti, gerekse sonuçları açısından en çok tartışma konusu olanlardan biri, son durak borç mercii (Lender of Last Resort) kavramıdır. Özellikle mevduat sigortasının olmadığı sistemlerde son durak borç mercii politikası, krizleri önlemede en önemli araç haline gelmektedir.¹¹⁹

Borç veren son merci kavramı 19.yy'da geliştirilmiş bir kavramdır. O dönemde kriz gibi sıkıntılı durumlarda borcun Merkez Bankası gibi bankalarla sınırlı tutulması gerektiği ve verilen borç karşılığında piyasa faiz oranından daha yüksek bir faiz uygulanması öngörülmüştür. Merkez Bankaları bu yetkiye sahip durumdadırlar.

¹¹⁸ Karacan, a.g.e. s.108.

¹¹⁹ Karabulut, a.g.e., s.58.

Son durak borç mercii, bankacılık sisteminde herhangi bir tahaccüm ihtimali baş gösterdiğinde Merkez Bankasının piyasanın ihtiyaç duyduğu krediyi sağlaması olarak kullanılmaktadır. Bu müdahale iki yolla yapılabilir;

- Reeskont penceresi yoluyla,
- Açık piyasa işlemleri yoluyla yapılmaktadır.¹²⁰

Reeskont Penceresi Yoluyla Müdahale; Reeskont yöntemi son kredi mercii yardımının geleneksel yoludur. Bunun iki nedeni vardır. Birincisi, açık piyasa işlemlerinin yapılmasına olanak sağlayan geniş ve finansal derinliğe sahip finansal araçların gelişmesinden öncede bu araç merkez bankaları tarafından kullanılan başlıca araçlardandı.¹²¹ İkincisi ise yardımın baskı altındaki kuruma hızlı ve açık biçimde yönelmesini sağlamaktadır.

Son kredi mercii müdahalesinin zamanlaması çok büyük önem taşımaktadır. Müdahale geç kalırsa, krizin yaygınlaşmasına ve bütün sistemi etkilemesine neden olmakta, erken müdahale ise, para arzının aşırı artmasına neden olmaktadır. Piyasaya sürülen ani ve yüksek miktardaki para enflasyonu arttıracaktır.¹²²

Son kredi mercii sayesinde krizin yayılmasını, ertelenmesini sağlamaktadır. Krizi tamamen ortadan kaldıramaz. Bankaların mali yapılarının bozuk olması krizlerin tekrarlanmasına neden olmaktadır.

Açık Piyasa İşlemleri ile Müdahale; Açık piyasa işlemlerinin olabilmesi için, piyasaların derinleşmesi ve gelişmesi sonucunda yapılabilir. Piyasaların finansal sorunlar karşısında reeskont işlemleri uygulanmaktadır. Açık piyasa işlemlerinde fiyatlandırma oldukça zordur.

¹²⁰ Uyar, a.g.e., s.71.

¹²¹ Karacan, a.g.e., s.109.

¹²² Karabulut, a.g.e., s.61.

2.3.2. Mevduat Güvencesi

Mevduat güvencesi, bir bankanın batması durumunda sistemdeki diğer bankalara yönelik bir tahaccüm yaratarak sistemin sıkıntıya girmesini önlemek amacıyla oluşturulmuş sistemdir.¹²³ Kriz zamanlarında mevduat sahiplerinin kendilerinden önce bankaya başvuruların mevduatlarını çekip tasarruf sahiplerinin mağdur edilmeyeceğinin taahhüdünde bulunulmasıdır.

Banka kaynakları içinde mevduatın, mevduatlar içinde de tasarruf mevduatının son derece büyük bir payı bulunmaktadır. Bu yüzden, tasarruf mevduatının bankacılık sisteminde kalması büyük önem taşımaktadır.¹²⁴ Mevduat sigortası sayesinde mevduat sahipleri kendilerini güvende hissederler, bankalardan panik hareketlerle mevduat çıkışını önler ve mevduat sahiplerinde oluşturduğu güven sayesinde fon arzını arttırarak makroekonomik göstergelere olumlu katkıda bulunmaktadır.

Genel anlamda bakıldığında zaman mevduat sigorta sistemi, finansal sistem hakkında daha az bilgisi olan küçük tasarruf sahiplerinin, bankalara ya da finans kuruluşlarına yatırdıkları mevduatların kısmen ya da tamamen güvence altına almış olan sistemdir.¹²⁵

Finansal liberalizasyon ile birlikte bankacılık krizlerinin yaygınlaşması ile birlikte mevduat sigortasının da önemi artmıştır. 1980 yılında mevduat sigortası uygulayan ülke sayısı 16 iken son on yılda bu rakam 85 civarındadır.

Mevduat sigorta sistemi dünya çapında yaygınlaşsa da, sistemin dizaynı ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Örneğin, Meksika ve Japonya mevduatlara %100 güvence getirmekte, Şili, İsviçre ve İngiltere’de ise mevduat sigortası tutarı söz konusu ülkelerin kişi başı GSYİH oranını geçmemektedir.

¹²³ Uyar, a.g.e., s.72.

¹²⁴ Müge Ayzit, ‘‘Dünyada ve Türkiye’de Mevduat Sigorta Sistemi Uygulamaları’’, (Çevrimiçi) <http://www.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/mugeayzit.pdf> (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2012), s.3.

¹²⁵ a.g.e., s.4.

Mevduat sigortası ülkeler arasında fonlama ve çalışma sistemiyle farklılık göstermektedir.¹²⁶

Mevduat sigortası uygulaması, günümüzde mevduatın korunması konusunda oluşturulan kurumların en gelişmiş durumundadır. Mevduatın riskinin belli oranlarda garanti edilmesinden doğan mali kayıpların, bankacılık sistemi tarafından karşılanması anlamına gelmektedir.¹²⁷

Ülkelerin mevduat sigortasının yaygın biçimde kabul etmesinin temel nedeni, sistemin kabul edildiği zaman hiçbir bütçe harcamasına gerek duyulmaması ve sistemin bankacılık paniklerine karşı masrafsız bir çözüm yolu olarak görülmesidir. Diğer taraftan, mevduat sigortasının küçük mevduat sahiplerini koruduğu ve küçük ölçekli bankaların mevduat pazarında büyük ölçekli bankalar ile rekabet gücünü artırdığı da iddia edilmektedir. Mevduat sigorta sistemlerinin Bretton Woods kurumları (özellikle, IMF) tarafından savunulması ve önerilmesi, bu sistemin yaygınlaşması için bir etken olmuştur.¹²⁸

Dünyada mevduat sigortası bazı ülkelerde kamu tarafından, bazılarında ise özel sigortalar tarafından garanti edilmektedir. Özel sigortaların garantilerinin sermaye bakımından yetersiz olması nedeniyle, garantilerin kamu kesimi tarafından sağlanması gerektiği vurgulanmaktadır.

A.B.D, Filipinler, Hindistan, İrlanda, İspanya, Kanada ve Türkiye’de sigorta kurumları devlet kurumlarıdır. Almanya, Avusturya, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Lüksemburg ve İsviçre’de özel sektör organizasyonudurlar. İngiltere, İtalya, Japonya, Norveç’de kamu ve özel sektörün ortak organizasyonudurlar.

¹²⁶ Aslı Demirgüç Kunt and Edward J. Kane, ‘‘Deposit Insurance: Handle With Care’’, (Çevrimiçi) http://www.bcentral.cl/estudios/banca-central/pdf/v7/345_358Demirguc-Kane.pdf (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2012), s.347.

¹²⁷ Ayzit, **a.g.e.**, s.4.

¹²⁸ Alövsat Müslümov, ‘‘Mevduat Sigorta Sistemi ve Ahlaki Tehlike: Türk Bankacılık Sektörü Örneği’’, (Çevrimiçi) <http://www3.dogus.edu.tr/amuslumov/research/Article/Muslumov%20%20Deposit%20Insuranc%20-%20Banka.pdf> (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2012), s.3.

Ancak garantiler ister kamu organizasyonu, ister özel sektör organizasyonu olsun Merkez Bankası ve Hazine tarafından desteklenmesi gerekmektedir.¹²⁹

Mevduat sigortası birçok olumlu yönü olmasına karşın tam ve çok yüksek olduğu durumlarda ise olumsuz durumlar ortaya çıkarmaktadır. Bankalar tam güvence altında olması nedeniyle irrasyonel davranarak, daha fazla risk alabilirler.¹³⁰ Mevduat sigortalarının suiistimal ve aşırı risk alma eğilimlerini arttırması nedeniyle literatürde bu konu üzerinde birçok tartışma olmuş, mevduat sigortasının revize edilmesinden kaldırılmasına kadar birçok öneri gündeme gelmiştir.¹³¹

Mevduat sigortasına yapılan eleştirilen ve öneriler açıklanacak olursa;

1. Sigorta Limiti; Birçok ülkede uygulanan sınırsız mevduat sigortası eleştirilmektedir. Mevduat sigortası ile ahlaki risk ilişkisi sigortanın limitsiz olması halinde çok yükselmektedir. Herhangi bir iflas durumunda en ufak bir kayba uğramayacak mudilerin gözetim (monitoring) yapma güdeleri kaybolmaktadır. Bu bir taraftan sağlam ve riskli bankalar arasındaki rekabeti bozarak piyasanın etkin çalışmasını engellemekte, diğer taraftan da iflas durumunda mevduat sigortasının yükleneceği zararın büyümesine neden olmaktadır.¹³²

Sınırsız sigorta limitlerinin banka iflaslarına neden olduğu son yaşanan bankacılık krizlerinde ortaya çıkmıştır. Mali yapısı bozuk olan ve batmak üzere bankalar sınırsız sigorta limitlerine güvenerek mevduat sahiplerine piyasanın çok üzerinde faiz vaat ederek, onların mevduatlarına çekmek istemişlerdir. Bu durum sonucunda piyasada ahlaki tehlike sorunu ortaya çıkmıştır. Sınırsız sigorta limitine güvenen yatırımcılar bankacılık krizi sonucunda ciddi mali kayıplara uğramışlardır. Türkiye’de yaşanan İmar Bankası olayı bu soruna örnek gösterilmektedir. Sınırlı sigorta limiti ahlaki tehlike sorununu ortadan kaldıracığı varsayılmaktadır.

¹²⁹ Karacan, a.g.e., s.120.

¹³⁰ Uyar, a.g.e., s.74.

¹³¹ Karabulut, a.g.e., s.63.

¹³² Karabulut, a.g.e., s.64.

Sınırsız sigorta limitini sınırlı hale çevirmek özellikle banka yöneticileri açısından sorunlar oluşturmaktadır. Finansal piyasalarda oluşabilecek sorunlarda bu dönüşümü zorlaştırmaktadır. Ayrıca sigortanın limitli hale getirilmesi durumunda mudiler bir şeylerin yolunda gitmediğini düşünerek, yanlış enformasyona dayalı bir tahaccüm başlatabilirler. Dolayısıyla böyle bir dönüşüme gitmeden önce, mali yapısı kötü olan bankalar sistemden elenmeli, bu dönüşümle gerçekleşecek olan piyasanın etkin çalışması durumundan faydalanacak bankaların desteği alınmalı ve kamuoyuna paniği önleyici açıklamalar yapılmalıdır.¹³³

2. Risk Bazlı Primler; Mevduat sigortası uygulayan ülkelerde çoğu sabit prim uygulamaktadır. 1994 yılında ABD’de riske dayalı prim uygulamasına geçmiştir. Bu sisteme göre, banka ve finansal kurumları risklerine göre sınıflandırılmaktadır.

Sabit primin en önemli dezavantajı, sağlıklı kuruluşlarla riskli kuruluşların aynı primi ödemesinden kaynaklanan rekabet bozucu etkidir. Sabit prim, sermaye yapısı güçlü bankaların ve vergi ödeyenlerin riskli kuruluşlara zimni bir destek vermesi anlamına gelmektedir.¹³⁴

Mevduat sigortasının en önemli yaklaşımlarından biriside riske dayalı prim sistemidir. Bu yaklaşımda özel sigortacılıkta uygulanan sistemin mevduat sigorta sistemine göre düzenlenmesini ifade etmektedir. Sigortacılıkta risk arttıkça prim miktarı da artmaktadır. Primler beklenen zararın bir göstergesi niteliğindedir.¹³⁵ Sabit bir priminin olduğu sistemde banka düşük bir risk düzeyine sahip ise, bu bankanın mevduat sigortası aşırı fiyatlandırılmıştır. Bankanın risk düzeyi yüksek ise, mevduat sigortası düşük fiyatlandırılmış anlamına gelmektedir.

Riske dayalı primin en önemli avantajı, riskli sermaye yapısına sahip bankaların, verme eğiliminde oldukları yüksek faizin yüksek primlerle engellenmesine imkan sağlamasıdır. Ayrıca, açıklanan risk kategorileri de mudilerin banka seçiminde önemli rol oynayacaktır. Risk bazlı primler, bankaların yüksek net değerle çalışması için bir

¹³³ a.g.e., s.65.

¹³⁴ Karabulut, a.g.e., s.65.

¹³⁵ Karacan, a.g.e., s.125.

teşvik niteliğindedir. Bu da aşırı risk alma eğilimlerini engeller. Çünkü düşük sermaye aşırı risk almanın önemli bir sebebidir.¹³⁶

Riske dayalı prim sisteminde karşılaşılan en önemli sorun, riskin ölçülmesi ve hesaplama güçlükleridir. Mevduat sigorta kurumları yanlış risk hesaplamaları yaptıkları zaman bankalar açısından ciddi sorunlar ortaya çıkartabilmektedirler.

3. Batmayacak Kadar Büyük (Too Big To Fail) ve Zımnı Sigorta; Batmayacak kadar büyük (too big to fail) kavramı ilk olarak 1984 yılında ABD’de Continental Illions Bank (CIB)’ın batmasını engelleyerek kurtarılmasından sonra ortaya çıkmıştır. Too big to fail kavramı ABD’de sadece bankalar için kullanılmamaktadır. Otomotivden, gıda sektörüne kadar uzanmaktadır. Bu kavramı sadece ABD değil dünyanın birçok ülkesi de kullanmaktadır.

Bu kavram aslında bir çifte standardı yansıtmaktadır. En önemli özelliği, kamunun bankacılık kurumlarına olan güveni korumak, büyük bankaların batmasını önleyerek ve bu bankaların interbank işlemlerinin yaygınlaştırdığı sistematik riskleri ortadan kaldırmaktır.¹³⁷

Too big to kavramı ile kullanılan diğer önemli kavram ise, too political to fail’dir. Bu kavram batmayacak kadar politik anlamındadır. Örneğin düşün sermayeli bir bankanın batması sistem için büyük zararlar ortaya çıkarmasa bile, bankanın sermaye sahipleri arasında politikacıların olması durumunda bankanın batması engellenir. Politikacılar sayesinde bankalara pozitif ayrımcılık uygulanabilmektedir. Bu durumun tam terside görülmektedir. Politikacıların sevmediği bankaların iflas etmesine ve sistem dışına itilmelerine izin verilmektedir.

Bazı iktisatçılar, mevduat sigortasının yarattığı rekabeti engelleme, aşırı risk alma, suiistimal gibi sorunları engellemenin tek yolunun açık mevduat sigortası sistemini terk etmek olduğunu öne sürmektedirler. Bu yoruma göre, açık bir mevduat sigortası sistemi yerine, zımnı bir sigorta uygulaması, yani mudilerin bir bankacılık krizi durumunda

¹³⁶ Karabulut, **a.g.e.**, s.65.

¹³⁷ Karacan, **a.g.e.**, s.121.

otoritelerin kendilerini büyük zararlara uğramaktan kurtaracaklarını bilmeleri, mevduat sigortası sisteminin yarattığı sorunları önemli ölçüde hafifletir.¹³⁸

Zımnı sigortanın ilk örneği Şili’de uygulanmıştır. Bankacılık sisteminde sorun yaşayan büyük bir bankanın batmasına engel olunmuş, mudilerin zımnı bir garantinin olduğunu anlaması üzerine panik hareketler ve aşırı para çekme olgusunun önüne geçilmiştir.

2.3.3. Regülasyon

Finansal piyasalarda deregülasyon ve serbestleşmenin sonucunda, yirminci yüzyılın son 20 yılına damgasını vuran olgu finansal sistemlerin dünya çapında modernize edilmesi ve liberalizasyonu olmuştur. Bu durum, finansal sistemi düzenleyen ve denetleyen otoritelerin yeni ve gelişen düzene nasıl adapte olacakları sorununu da beraberinde getirmiştir. Deregülasyon sonucunda finansal piyasalarda krizlerin meydana gelmiş ve regülasyon kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Özellikle piyasa başarısızlıklarının giderilmesi çerçevesinde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde devletin piyasalara müdahalesi söz konusu olmakta ve bu müdahale çoğunlukla kurallar koyarak piyasayı düzenleme (regülasyon) biçimini almaktadır.¹³⁹ Son dönemlerde finansal sistemde regülasyon kavramı üzerinde çok çalışan konulardan biri olmuştur. Düzenleme ve denetleme anlamında kullanılan kavram, temel iktisadi ve sosyal faaliyetlerin politikacıların müdahalesi olmadan bağımsız kurumlarca düzenlenmesi ve denetlenmesi anlamında kullanılmaktadır.¹⁴⁰

Deregülasyonun, yetersiz sermayenin ve sektöre serbest giriş imkanlarının 1980’lerden sonra banka iflaslarını nasıl hızla artırdığını inceledikten sonra, regülasyonun bankacılık sektörünün istikrarı üzerinde olumlu bir etki yaptığı rahatlıkla söylenebilir.

¹³⁸ Karabulut, **a.g.e.**, s.66.

¹³⁹ Güven Delice, Adem Doğan, Meral Uzun, “Finansal Regülasyon ve Piyasa Disiplini”, **C.Ü.İ.İ.B. Dergisi**, S.1, (Nisan 2010), s.103.

¹⁴⁰ Ali Petek, “Regülasyon Politikaları Açısından Türkiye’de Bankacılık Sisteminin Analizi”, (Çevrimiçi) <http://sbe.dumlupinar.edu.tr/7/251.pdf> (Erişim Tarihi: 1 Mayıs 2012), s.2.

Faiz kontrolleri gibi çok sert örnekleri dışında, bankacılık krizlerine karşı uygulanabilecek en etkili politikalardan birisi de regülasyondur. Çünkü serbest rekabet ortamı, sektör için ciddi riskler içermektedir.¹⁴¹

Bankacılık sektöründe regülasyon ile kabul gören temel prensip, düzenlemelerin sistemik riskleri en aza indirerek ortadan kaldırmasıdır. Regülasyon oluşturulurken bankacılık sistemi detaylı olarak incelenmekte ve riskleri analiz edilmektedir.

Bankacılık sektörü incelenip, analiz edildikten sonra oluşturulacak kurallar aşağıdaki konuları kapsamaktadır;

- Bankaların ve diğer finans kurumlarının ihtiyatlı yönetimine ilişkin kurallar. Sermaye yeterlilik oranları belirlenmesi, aşırı risk alma üzerine getirilen sınırlamalar, birbirine bağlı (inter-connected) krediler üzerine konulan kısıtlamalar vs.
- İşlemlerin yapılmasına ilişkin kurallar. Finans kurumlarının müşterileriyle işlemleri nasıl yürütecekleri, bilgilerin kamuoyuna açıklanma gereklilikleri (disclosure) vs.
- İzin verilebilir işlemlerle ilişkin kurallar. Hangi bankalara menkul kıymet ve sigortacılık işlemleri yapma izni verileceği gibi.
- Mülkiyet kuralları. Kime banka sahibi olma izni verileceğın yönelik kurallar gibi.¹⁴²

Regülasyon için kural koyanlar sistemin güvenilirliği ve sağlamlılığı için, kuralların katı ve detaylı olmasını istemektedirler. Kurallara konu olanlar ise kuralların anlaşılır ve esnek olmasını arzulamaktadırlar.

Regülasyon uygulamaları sonucunda, bütün finansal sistem açısından olumlu gelişmeler yaşanmaktadır. Finansal sistem daha güvenilir yapıya sahip olmaktadır. Bunun yanında

¹⁴¹ Karabulut, a.g.e., s.68.

¹⁴² Delice, Doğan, Uzun, a.g.e., s.105.

finansal piyasalar sistematik risklerden korunmaktadırlar. Mevduat sahipleri, finansal sistemlerde oluşabilecek zararlardan korunmakta, finansal sistemin kalbi olan bankacılık sektörünün daha etkin ve güvenilir çalışması sağlanmakta, reel sektör fon ihtiyaçlarını daha kolay bir şekilde karşılayabilmektedir.

Regülasyon finansal sistemin güvenilirliği açısından birçok olumlu yönü olmasına karşın, aşırı regülasyon sonucunda maliyetleri arttırmaktadır. Kural koyucular bazen aşırı kaçarlar ve bu durum sonucunda riskler ortaya çıkmaktadır. Bu riskler incelendiğinde;

- Riskler genellikle basit işlemlerle karşılanamayacak kadar çok karmaşık olur.
- Detaylı kurallara dayalı esnek bir yaklaşım, kurumların düzenleyici otoritenin amaçlarına ulaşmasını sağlayacak şekilde kendileri için en düşük maliyetli yolu seçmelerini engeller.
- Detaylı ve yoğun kurallar yeniliğin önünü kesebilir.
- Katı kurallara dayalı bir rejim, düzenleyicinin nihai amaçları ve sonuçlarından ziyade finansal kurumların işlemleri üzerinde odaklanır.
- Zamanla sisteme yeni kurallar eklenirken, çok az kural çıkarıldığı için “kurallarda çoğalma” meydana gelir.
- Düzenlemeye konu olan kurumlar düzenleyici tarafından yaptırıma uğratılabilecekleri korkusuyla içsel uyumu sağlamaya aşırı zaman ve çaba harcayabilirler. Bu anlamda regülasyon, kurallar-temelli bir yaklaşımın ortaya çıkardığı kültür nedeniyle düzenleyicinin planladığından daha katı ve detaylı olabilir.
- Finansal kurumların, bir şey açık bir şekilde düzenleme kapsamına alınmamışsa o konuya yönelik düzenleyici bir boyut olmayacağını varsayabilecekleri potansiyel bir ahlaki risk ortaya çıkabilir.¹⁴³

¹⁴³ Delice, Doğan, Uzun, a.g.e., s.111.

Düzenleyici ve denetleyici otorite regülasyon konusunda çok dikkatli olmalı, aşırı regülasyondan kaçınmalıdır. Aşırı regülasyon maliyetleri arttırdığı gibi, finansal piyasaların etkinliğini de azaltmaktadır.

Regülasyon kavramı incelendiğinde birçok önemli konu dikkati çekmektedir. Bunlardan ilki; piyasa yetersizliği(market failure) teorisidir. Bu teoriye göre, finansal piyasalar kendi haline bırakıldığında oluşan rekabet, aşırı risk alma olgusuna sebep olmakta ve finansal sistem kırılgan hale gelmektedir.¹⁴⁴ Piyasa yetersizliğinde aşırı rekabet yüzünden faizlerde oynamalar meydana gelmekte, yatırımlar azalmakta ve piyasaların etkin çalışması zarar görmektedir. Düzenleyici ve denetleyici kurum bu duruma müdahale etmektedir.

Diğer kavram ise; ele geçirme (capture) teorisidir. Bu teori ilk olarak George Stigler tarafından ortaya atılan ve regülasyon alanında birçok tartışmaya yol açan bu teoriye göre, toplum, regülasyondan fayda sağlamaz. Daha önemlisi regülasyondan fayda sağlayanlar regüle edilenlerdir. Dolayısıyla firmalar regüle edilmekten kaçınmamakta, tam aksine bunu istemektedirler.¹⁴⁵

Düzenleyici ve denetleyici kurum olarak kamu ön plana çıkmaktadır. Kamu, regülatör görevi ile toplumunun refahını maksimize etmeye çalışmaktadır. Finansal piyasalarda ki firmaların hizmetlerden daha çok yararlanmalarını, finans piyasalarında ki yöneticilerin alınan kararlara tam ve etkin uyumu sağlanmak istenmektedir. Bu yolla daha şeffaf ve etkin çalışan bir piyasa hedeflenmektedir.

2.3.4. Erken Uyarı Sistemleri

Erken uyarı sistemleri özellikle çok sayıda bankanın bulunduğu sistemlerde uygulanmaktadır.¹⁴⁶ ABD gibi banka sayısı on binin çoğu yerel tek şubeli bankalardan oluşan bir bankacılık sistemi için geçerlidir.¹⁴⁷ Bu kadar büyük bir bankacılık

¹⁴⁴ Karabulut, **a.g.e.**, s.70.

¹⁴⁵ **a.g.e.**

¹⁴⁶ Uyar, **a.g.e.**, s.81.

¹⁴⁷ Karacan, **a.g.e.**, s.152.

sektöründe etkin denetim ve gözetim çok zor ve maliyetlidir. Bu yüzden hem zamanında müdahale ve sistemim güvenliği açısından 1970'ten beri banko bilançoları üzerinden rasyolar uygulanmaktadır.

Erken uyarı sistemlerindeki en temel özellik, bankacılık sektöründe yaşanabilecek bir sıkıntıya zamanında müdahaledir. Erken uyarı sistemi ABD gibi az şubeli çok sayıda banka bulunan sistemler için yararları olmaktadır.

Erken uyarı sistemlerinin bankacılık sistemi için yararları şunlardır;

- Kaynakların, banka yöneticileri tarafından daha etkin kullanılması,
- Banka iflaslarının önüne geçmek,
- Değişken mevduat-sigorta primi için veri sağlanması,
- Problemlili bankaların tespitini daha objektif yapılması,
- Bilanço ve gelir tablosu verilerinin yararının artması.¹⁴⁸

Erken uyarı sistemlerinin bazı sorunlara neden olduğu gözlenmektedir. Örneğin incelenen bilanço ve gelir tablolarının yetersiz denetlenmesi ya da gözden kaçan kalemler sonucunda sağlıklı bilgilerin oluşmasıdır.¹⁴⁹ Gizli riskler yerine, fiili risklerin üzerinde durulması ayrı bir sorundur. Diğer bir sorunda bankaların ellerinde bulunan varlıkların değerlendirme ölçülmesinde yapılan hatalardır. Ölçüm sonucunda gelecekte yapılacak ödemelerin mevduat sahiplerini yanlış yönde bilgilendirebilir. Bu sorunlar ortadan kaldırılabiliirse daha etkin bir erken uyarı sistemi oluşabilir.

2.3.5. Bankaların Derecelenmeye Tabi Tutulması

Derecelendirme, kamunun aydınlatılması ilkesinin en önemli göstergesidir. Finansal sisteme olan güveni temin etmek için derecelendirmenin tarafsız bir yaklaşıma sahip olması gerektiği vurgulanmaktadır.¹⁵⁰

¹⁴⁸ Karacan, a.g.e., s.153.

¹⁴⁹ a.g.e., 154.

¹⁵⁰ Uyar, a.g.e., s.81.

Bankalarda piyasa disiplini sağlamanın yolları arasında hissedarlara, yöneticilere, kamuya açıklamaya ve menkul kıymet piyasalarına, derecelendirme kurumlarına işlev yüklemek gibi ana noktalarda toplanmayı ifade etmektedir.

Derecelendirme, açılacak kredilerin zamanında ve tam olarak geri ödenmesi ihtimali konusunda uluslararası sermaye piyasalarındaki kriterlere uygun ve objektif bir ölçü sağlamak amacıyla bir borçlunun ihraç ettiği menkul kıymetlere yatırım yapılması halinde yatırımcının bundan dolayı üstleneceği riskin bulunmasına yardımcı olan önemli bir faktördür.¹⁵¹

Derecelendirme işleminin uluslararası piyasalarda yaygın olarak kullanımı, denetleyici ve düzenleyici otoritelerin bu aracı, piyasaların denetim ve düzenlenmesi için kullanmaya başlamalarına neden olmuştur.¹⁵² Genel olarak bakıldığında derecelendirme, finansal kuruluşların ödeme güçlüğüne düşmelerine engel olmak için çalışmaktadırlar.

Derecelendirme işleminin bağımsız kuruluşlarca, hiçbir müdahale ve baskının altında kalmadan yapılması gerekmektedir. Derecelendirme bir bankayı ilgilendirebildiği gibi bir ülkeyi de ilgilendirmektedir. Bu yüzden yapılan çalışmaların son derece şeffaf olması gerekmektedir.¹⁵³

Derecelendirme tüm finansal kesimleri doğrudan ilgilendirmektedir. Mevduat sahiplerinin, mevduatlarını yatıracakları bankaları seçiminden, borç verecek ülke ve kurumları açısından büyük faydalar sağlamaktadır. Borç alan taraf almış olduğu riskler karşısında yeterli getiri elde edebileceğini tartar. Borç veren taraf ise vermiş olduğu kredinin geri dönüş olasılığını öğrenebilmektedir.¹⁵⁴

Derecelendirme, finansal piyasaların daha etkin ve sistemli çalışmasına yardımcı olur. Dünyada kredi derecelendirmesi yapabilen birçok kuruluş bulunmaktadır. Moody's, Fitch, Standart and Poor's en önemlileridir. Derecelendirme kuruluşları, inceledikleri

¹⁵¹ Pelin Çelik, ‘Bankaların Risk Derecelendirmesi’, (Çevrimiçi)
<http://www.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/pelincelik.pdf> (Erişim Tarihi: 1 Mayıs 2012), s.22.

¹⁵² a.g.e.

¹⁵³ Uyar, a.g.e., s.81.

¹⁵⁴ a.g.e., s.82.

ülke veya firmalara AAA' dan R'ye kadar notlar vermektedir. Standart and Poors için, AAA en güvenilir puan iken, R ise kredi riski hariç riskleri ifade etmektedir. Moody' s için, AAA en güvenilir, C ise en güvensiz yani iflas durumlarını ifade eden puan türüdür.

Derecelendirme kuruluşlarına yapılan en önemli eleştiri, bu kuruluşların tarafsızlığını yitirmiş olmaları ve tarafsız derecelendirme yapamamalarıdır. Dünyada yaşanan son finansal krizde, derecelendirme kuruluşlarının yanlış puanlamaları krizin yaygınlaşmasının nedeni olarak gösterilmektedir.

Bu konuda bir örnek verilecek olursa, son finansal krizde ciddi ekonomik sıkıntıda olan İzlanda'nın yüksek kredi notu yatırımcıları yanıltmış ve bu ülkenin finansal enstrümanlarına yatırım yapmalarına neden olmuştur. Finansal kriz sonrasında İzlanda'nın notu gerçek riskini yansıtmaması yüzünden birçok yatırımcı büyük maddi kayıplara uğramışlardır.

2.4. Gelişmekte Olan Ülkelerde Yaşanan Bankacılık Krizleri

2.4.1. Latin Amerika Krizleri

1980'li yılların başlarında Latin Amerika ülkelerinin finansal gelişmişlik seviyesi ülkeden ülkeye büyük farklılıklar göstermekteydi. Arjantin, Brezilya, Sili ve Uruguay gibi ülkelerde bankacılık sektörü önemli derecede dengesizlikler göstermesine rağmen biraz daha gelişmiş durumdaydı.¹⁵⁵

Latin Amerika'daki ülkelerin mali yapısı, gelişmekte olan diğer ülkelerin mali yapılarıyla benzer özellikleri bulunmaktaydı. Ekonomileri küçük ve ürün çeşitlemesi yetersiz durumdaydı.

¹⁵⁵ Bülent Güloğlu, Ender Altunoğlu, "Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri", **İ.Ü. Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi**, No: 27, (Ekim 2002), s.110.

Belli ürünlerin arz ya da talebindeki en ufak oynamalar bile ülkelerin dış ticaretini olumsuz etkilemekte ve firmaların iflas etmelerine neden olmaktadır.¹⁵⁶ Bu firmalar ile çalışan bankaların zor durumda kalmasını, finans sektörünün krize girmesine neden olmaktadır.

1980 öncesinde Latin Amerika ülkelerinin birçoğunda görülen yüksek enflasyon ve aşırı değerlenmiş ulusal paralar, kişileri tasarruflarını değişik finansal aktifler arasında paylaşmak yerine, döviz cinsinden tutmaya sevk etmiştir. Ayrıca mevduat munzam karşılıklarının çok yüksek oranlarda olması ticari bankaların özel sektörün yatırımlarını finanse etmesini engellemiştir. Latin Amerika ülkelerinin birçoğunda menkul kıymet borsaları da 1980 öncesinde bürokratik engellemeler nedeniyle gelişmemiş ve 1980’li yılların ortalarına kadar hisse senetlerinin piyasa değerindeki düşüş sürmüştür.¹⁵⁷

Latin Amerika ülkelerinin bankacılık sektörlerinde yoğun kur ve faiz riski bulunmaktaydı. Dış kredilerden kaynaklanan kur riski, ülke parasının değerinin kaybetmesi sonucunda pek çok sistemi krize sürükleyen nedenlerden biri olmuştur. Benzer şekilde, bankaların fonlama maliyetleri, yüksek enflasyon nedeniyle uzun vadeli kredilerin getirisinden daha yüksek olabilmekte, bunun sonucunda ise bilançolarda faiz riski oluşmaktaydı.¹⁵⁸

Finansal liberalizasyon ile birlikte, Latin Amerika ülkeleri ekonomide serbestleşme sürecine geçmiştir. Fakat ekonomilerinin kırılgan yapıya sahip olmaları, yetersiz alt yapı yüzünden bankacılık sektörü ciddi sıkıntılar yaşamamış ve finansal krizler yaşamışlardır.

2.4.1.1. Meksika Krizi

Meksika ekonomisi 1970’li yıllara kadar hızlı bir büyüme göstermiştir. Bu dönem içinde enflasyon oranını düşük olması, dış ticaretin iyi bir konumda olması, kurların

¹⁵⁶ Erdoğan, a.g.e., s.54.

¹⁵⁷ Güloğlu ve Altınöğlü, a.g.e., s.110.

¹⁵⁸ Erdoğan, a.g.e., s.54.

sabit bir seviyede seyretmesi ülkenin büyümesine olumlu katkıda bulunmuştur. Meksika ekonomisindeki olumlu gelişme aynı şekilde finans piyasalarına yansımamıştır.

Tablo 2. Meksika'nın 1953-1993 Yılları Döneminde Uzun Vadeli Ekonomik Performansı

DÖNEM	Kişi Başına GSYİH (%)	TÜFE (%)
1955-1972	3.1	3.9
1972-1981	3.6	20.6
1981-1988	-2.0	86.2
1988-1992	1.5	21.1
1993	-1.2	9.7

Kaynak: Burçin Hacıhasanoğlu, "Meksika 1994 ve Arjantin 2001-2002 Krizlerinin Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye İçin Önemi", (Çevrimiçi) <http://www.tcmb.gov.tr/xn--ler-11a8h.net/kutuphane/TURKCE/tezler/burcinhacihasanoglu.pdf> (Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2012), s.20.

Tablo 2'de 1955-1993 dönemi için Meksika'da kişi başına düşen milli gelirin ve enflasyonun gelişimini göstermektedir. Dönemsel enflasyon artışlarının başlangıç ve bitiş yılları için ortalama TÜFE değerleri arasındaki yüzde değişimi yansıttığı tabloda bozulan bir ekonomik performans dikkati çekmektedir. 1970'li yıllarda petrol fiyatlarında yaşanan yükseliş ülkenin petrol gelirlerini artırmış ve mali disiplinde ciddi bir bozulmaya neden olmuştur.¹⁵⁹ Bunun sonucunda finansal krizlere zemin hazırlanmıştır.

Meksika, 1970'li yıllardan itibaren petrol fiyatlarındaki düşüşle birlikte dış borçlar yüksek oranda artış göstermiştir. Söz konusu borçlar 1980'li yılların başında ödenemez boyutlara ulaşmıştır.¹⁶⁰ Meksika 1970'den itibaren 1976, 1982 ve 1994'de üç büyük ekonomik kriz yaşamıştır.¹⁶¹

¹⁵⁹ Hacıhasanoğlu, a.g.e., s.20.

¹⁶⁰ Erdoğan, a.g.e., s.55.

¹⁶¹ Vedat Akman, **Modern Dünyadaki En Büyük Ekonomik Kriz: Asya Krizi Sonrası ve Muhtemel Etkileri**, İstanbul: Rota Yayınları, 1998, s.25.

Meksika oluşan yüksek döviz kuru riskini azaltabilmek ve finansal sistemde meydana gelen dalgalanmalara karşı gelebilmek için, 1970'lerden itibaren mevduatlarda ve diğer finansal araçlarda döviz kullanımını gündeme getirmiştir. Buna ek olarak Meksika ekonomisinin ABD ekonomisiyle entegre hale gelmesi yüzünden, Meksika piyasalarında yoğun bir dolarizasyon yaşanmasına neden olmuştur.¹⁶² Meksika piyasalarındaki yüksek dolar seviyesi döviz riski sorununu ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1980'lere gelindiğinde borçlar aşırı büyümüş ve ödenemez hale gelmesi sonucunda finansal piyasalardaki kırılganlık artmıştır.

1981-1982 yıllarında Meksika'nın en önemli gelir kaynağı olan petrolün fiyatının düşmesi, ülkeden sermaye çıkışlarının hızlanması sonucu yeni dış borç bulunamamıştır. Dış borç bulunamaması sonucunda, dış borç bunalımı yaşanmış ve ülke 1982 yılında büyük bir ekonomik kriz meydana gelmiştir.¹⁶³ Bunun sonucunda devalüasyon yapılmış, döviz hesapları Peso'ya çevrilerek serbest piyasa oranlarının altında ödenmiştir.

Meksika'da 1982 yılında meydana gelen ekonomik krizin ardından birçok adım atılmıştır. Bu adımlardan en önemlisi devletin bankaları kamulaştırması olmuştur. Kamulaştırmanın ardından finansal piyasalarda ve para politikalarında düzenlemelere gidilmiştir.

Meksika tarafından 1988-1993 döneminde benimsenen strateji ekonomik istikrarın sağlanmasını, kamu sektörünün ekonomideki rolünün azaltılmasını ve özel sektör öncülüğünde bir büyümenin temellerinin atılmasını amaçlamaktaydı. Bu stratejinin temel unsurları arasında sıkı maliye politikalarının uygulanması, dış borcun yeniden yapılandırılması ve özelleştirme ile ticaretin liberalizasyonunu da içeren kapsamlı bir yapısal reform programı bulunmaktadır.¹⁶⁴ Temel hedeflerden biride, %160 ulaşan enflasyon oranını ortadan kaldırmaktır.

Meksika ekonomisi 1987 yılından itibaren enflasyonu düşürmek amacıyla, yarı sabit bir döviz kuru politikası uygulamıştır.

¹⁶² Öztin Akgüç, "Bankacılık Kesimi Kriz Nedeni mi?", **İktisat Dergisi**, S.6, (Şubat-Mart 2001), s.33.

¹⁶³ Erdoğan, **a.g.e.**, s.59.

¹⁶⁴ Hacıhasanoğlu, **a.g.e.**, s.24.

Başka bir ifadeyle, enflasyonun düşürülmesi için döviz kurları gerçekleşen enflasyon oranında arttırılmıştır. Bu politika temelde başarılı olmuş, Meksika pezosu istikrara kavuşmuş ve enflasyon düşmüştür.¹⁶⁵ Fakat enflasyon planlandığından daha yavaş gerilemiş, döviz kurları öngörüldüğü şekilde arttırılmıştır. Bunun sonucunda Meksika pezosunun reel olarak değeri artmıştır. Büyük miktardaki döviz girişleri ile birlikte kur riski ortaya çıkmıştır.¹⁶⁶ Birçok iktisatçı, Meksika'nın uygulamakta olduğu kur politikasının güvenilirliğini kaybettiğini ve bu yüzden dalgalı kura geçilmesini ya da devalüasyon yapılmasını istemişlerdir.

Pezonun 1990 yılında değerlendirilmesi sonucunda, Meksika ihracat ürünlerinin dünya pazarlarındaki rekabet gücü azalmış ve ihracat oranları düşmüştür. Reel kurun yükselmesi ile birlikte ithalat oranları artmıştır. Bu durum sonucunda cari işlemler açığı oluşmuştur. 1993 yılında Meksika'nın ticaret açığının GSYİH'ya oranı %8 ulaşmıştır.¹⁶⁷ Cari işlemler açığının yükselmesi sonucunda kırılabilirlik artmıştır.

Cari açığın yükseldiği bu dönemde, Meksika ekonomisindeki yer alan yerli firmaların pasifindeki yabancı para ağırlığı nedeniyle net değerlerinin düşmesi sonucunda bir bütün olarak reel kesimin kredibilitesi azalmış, kredi verenler açısından yanlış seçime gidilmiş ve kredi arzı azalmıştır.¹⁶⁸ Kredi arzındaki azalış sonucunda, firmalar daha çok risk almış ve ahlaki risk ortaya çıkmıştır. Oluşan risk, banka bilançolarında kredi yoğunlaşmasına neden olmuş ve 1994 yılı Tekila krizi denilen Meksika krizi yeni bir kriz ortaya çıkmıştır.¹⁶⁹

Tekila krizinin nedeni olan banka bilançolarının bozulmasına birçok iktisatçı değinmiştir. Bunlardan biri olan, F.S. Mishkin'e göre Meksika 1994 krizinin en önemli etkeni geri ödenmeyen krediler nedeniyle bozulan banka bilançolarıdır. Bu durumun arka planında finansal deregülasyon vardır. Mishkin, finansal deregülasyonun tüm dünyada olduğu gibi Meksika'da da kredi hacminde büyümeye yol açtığını öne sürmektedir. Özellikle, gelişmekte olan ülkelerde bankaların bu tarz hızlı bir kredi

¹⁶⁵ Krugman, a.g.e., s.55.

¹⁶⁶ Bastı, a.g.e., s.35.

¹⁶⁷ Krugman, a.g.e., s.60.

¹⁶⁸ Mesut Aslantaş ve Necmi Odyakmaz, "Para Krizleri", **Dünya Ekonomileri Bülteni**, S.6, (Nisan 1998), s.14.

¹⁶⁹ a.g.e.

gelişmesine gözetleme (monitoring) yetenekleri açısından hazır olmadıkları bilinmektedir.¹⁷⁰

1994 yılında meydana gelen politik gelişmelerde finansal krizin oluşmasına neden olmuştur. Bu bağlamda ilk olarak, 1994 yılı başında, Chiapas eyaletinde bir köylü ayaklanması meydana gelmiştir. Aynı yılın mart iktidardaki partinin devlet başkan adayı bir suikast sonucunda öldürülmüştür. Merkez Bankası piyasada oluşan karamsar havayı dağıtabilmek ve pezonun değerini korumak için 10 milyar dolarlık alım yapmıştır. Genel seçimlerin yapılacak olması nedeniyle maliye politikaları gevşetilmiş ve pezo basılmıştır. Bütün bu gelişmeler halkın devalüasyon yapabileceğine olan inancı arttırmış ve faizlerin yükselmesine neden olmuştur. Tüm bu yaşanan gelişmeler sonucunda finansal kırılganlık artmış ve krizin zemini hazırlanmıştır.¹⁷¹

Meksika kriz riskini arttıran diğer neden ise, bankacılık sisteminde yaşanan sorunlar olmuştur. Meksika’da yeterli düzenleme yapılmadan ve alt yapı oluşturulmadan bankalar hızlı bir şekilde özelleştirilmiştir. Serbestleşme ile birlikte birçok banka yurt dışından yüksek miktarda borçlanmışlar, yükümlülüklerini yerine getirememişler ve bilançoları bozulup iflas etmişlerdir.¹⁷² 1994 yılında meydana gelen Meksika krizine makroekonomik göstergeler açısından bakıldığında, krizin sinyalleri görülmektedir.

Tablo 3. Meksika Ekonomisine Ait Makroekonomik Göstergeler

	1990	1991	1992	1993	1994
Tüketici Fiyatları (%)	29,9	18,8	11,9	8,0	6,9
Reel Büyüme	4,4	3,6	2,6	0,4	3,2
Bütçe Açığı/GSYİH	-2,8	-0,5	1,6	0,7	0,5
Brüt Yurtiçi Yatırım/GSYİH	21,9	22,4	22,8	20,6	21,6
Rezervler (milyar \$)	10,1	17,9	19,7	24,1	6,2
Devlet Dış Borçlar/GSYİH	31,7	26,1	30,5	31,1	29,2

Kaynak: Dündar Sağlam, ‘‘Meksika Ekonomik Krizi’’, **Banka Ekonomik Yorumlar Dergisi**, S.1, (Ocak 1996), s.11

¹⁷⁰ Karabulut, **a.g.e.**, s.115.

¹⁷¹ Bastı, **a.g.e.**, s.36.

¹⁷² Emre Alper, ‘‘The Turkish Liquidity Crisis of 2000’’, **Russian and East European Finance and Trade**, C. 17, No: 6, (Kasım Aralık 2001), s. 54.

Tablo 3.'e bakıldığında makroekonomik göstergelerin 1990 yılından itibaren bozulduğu ve krizin oluştuğu 1994 yılına kadar devam ettiği göstermektedir. Makroekonomik göstergeler krizin oluşabileceğini daha önceden haber verdiği anlaşılmaktadır. Zamanında ve etkin müdahalenin yapılamamış olması, makroekonomik sıkıntıların finansal krize dönüştüğünü göstermektedir.

Meksika krizinin esas sebebi ise, önemsiz politika hatalarını önemli ekonomik felaketlere dönüştüren mekanizmalardır. Meksika hükümeti kendi kendini meşrulaştırarak bir panik harekete geçirecek şekilde krizin çıkmasına neden olmuştur.¹⁷³

Meksika yaşanan kriz sonrasında, yeniden yapılandırma çalışmalarıyla izleyen 4 yılda önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Enflasyonun kontrol edilmesi ile birlikte, ekonomik istikrar sağlanmış ve ekonomik büyüme hızlanmıştır. Bankacılık sektöründe kırılma en önemli sorun olarak göze çarpmaktadır. Bankalar, kamuya ve yabancı bankalardan aldıkları kredilerle birlikte sermaye yapılarını güçlendirmelerine karşın sermayelerini artırma gereksinimi duymaktadırlar. Ancak Meksika bankacılık sektörü krizin ardından olumlu gelişmeler yaşanmış ve gelişimini devam ettirmektedir.¹⁷⁴

2.4.1.2. Arjantin Krizi

Arjantin piyasalarında artan dışa açılma eğilimleri piyasaların dış şoklara karşı kırılma eğilimini arttırmıştır. Yüksek enflasyon ve artan işsizliğin beraberinde getirdiği stagfasyonist süreç ise Arjantin ekonomisini kısıp almıştır. 1973 petrol şokunun yanı sıra ekonomide borçlanma artışına bağlı olarak artan bütçe açıkları ve enflasyonist baskı bazı önlemlerin alınmasını gerekli kılmıştır.¹⁷⁵

¹⁷³ Krugman, a.g.e., s.61.

¹⁷⁴ Erdoğan, a.g.e., s.62.

¹⁷⁵ Ayça Şimşek, "Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Maliye Politikaları: Latin Amerika Deneyimi", (Çevrimiçi) <http://www.bilgidergi.com/uploads/2007Simsek.pdf> (Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2012), s.82.

Arjantin’de mali sistem, Merkez Bankasının kurulduğu 1935 yılından 1970 yıllara kadar sıkı denetim ve gözetime tabi tutulmuştur. Bu dönemde merkezi otorite tarafından belirlenen faiz oranları, enflasyon oranlarının altında kaldığından söz konusu negatif faizler bankacılık sisteminde toplanan mevduat miktarını azaltmıştır.¹⁷⁶

1970’lerden itibaren ekonomik büyümeye bağlı olarak enflasyon hızla artmaya başlamıştır. O dönemlerde dışarıdan borçlanamayan Arjantin, ekonomik büyümeyi sağlamak için iç piyasaya yönelmiş enflasyon yaratarak dolaylı yoldan vergi alımına gitmiştir.¹⁷⁷ Enflasyon artışına faizler uyum sağlayamamış ve negatif seviyede kalmıştır. Bunu sonucunda ülkeden sermaye kaçışları başlamıştır. Sabit kur sistemi yüzünden yerli firmaların yurt dışı piyasalarda rekabet gücü azalmıştır.

Arjantin’in dünya sermaye piyasalarına girişi eurodolar piyasasının büyüme gösterdiği ve OPEC (Organization of the Petroleum Exporting Countries) petrol stoklarının yaşandığı 1970’lerin ortasına rastlamaktadır. Bu dönemde çok büyük miktarda sermaye bankacılık sistemi kanalıyla gelişmekte olan ülkelere akmakta ve bu da ülke ekonomilerinde hızlı bir parasal genişlemeyi beraberinde getirmekteydi. Ancak, 1980’lerin başında kamu hesaplarında başlayan bozulma ve aynı yılın Mart ayında patlak veren bankacılık krizi kur rejiminin sürdürülebilirliğine dair endişe yaratmıştır. Gelişmiş ülkelerde anti-enflasyonist para politikalarına doğru yaşanan kayış dışsal faktörlerin de Arjantin aleyhine dönmesine sebep olmuş, ülke faiz oranları farklarının kapanması döviz rezervlerinde erimeyle sonuçlanmıştır.¹⁷⁸

Arjantin diğer Latin Amerika ülkeleri gibi denetimsiz ve kontrolsüz biçimde serbestleşmesi sonucunda, finansal kurumlar arasında mevduat toplama yarışı başlamıştır. Aşırı borçlanan bankalar, borçlarını daha fazla borçla çevirmeye devam etmiş, bu yüzden daha fazla mevduat için daha fazla faiz vermeye başlamış ve moral hazard denilen ahlaki risk kavramı doğmuştur. Yüksek enflasyon nedeniyle, bankaların mevduat ile vade yapısı gittikçe kısalmıştır.

¹⁷⁶ Erdoğan, a.g.e., s.69.

¹⁷⁷ a.g.e.

¹⁷⁸ Hacıhasanoğlu, a.g.e., s.49.

Yetersiz denetim ve gözetim, %100 mevduat garantisi ve kırılgan makroekonomik göstergeler yüzünden 1982 yılında finansal kriz meydana gelmiştir.¹⁷⁹

Arjantin 1982 yılında meydana gelen krizin ardından, finansal sisteminde birçok değişikliğe gitmiştir. Merkez Bankası banka yönetimlerine el koymuştur. Durumu kötü olan bankalar tasfiye edilmiştir. Bütün çalışmalara rağmen birçok bankanın batmasına engel olunamamıştır. Hükümet banka iflaslarını önlemek için, bankaların yurt içi ve yurt dışı ödemelerini üstlenmiştir. Ancak bu önlemlerde ekonomide hızlı bir dolarizasyon dönemini başlatmıştır.

1985 yılında uygulamaya konan Austral Planının temel amacı enflasyonu ve kamu açıklarını azaltmak ve ödemeler dengesini sağlamak olmuştur. Bunun için sıkı parasal ve mali önlemler uygulanarak talebin azaltılması hedeflenmiştir.¹⁸⁰ Austral Planının temel amacı enflasyonu çok hızlı bir şekilde ortadan kaldırmaktır. İstenildiği biçimde enflasyon hızlı düşüş göstermiş ama istikrarın birden sağlanması para talebini arttırmış, faizler çok yükselmiş ve program başarısız olmuştur.

Arjantin 1980'li yıllarda finansal krizlere önlem almaya çalışmasına rağmen, bu dönem ekonomik istikrarın sağlanamadığı, sermayenin ülke dışına hızlı çıkış yaptığı, finansal sistemin çöktüğü bir dönem olmuştur. Bu yüzden 1990 yılları yeniden yapılanma, ekonomik istikrarın sağlanması, finansal kırılganlığın ortadan kaldırılması için ayakları sağlam temeller üzerine kurulan bir ekonomik programın gereksinimini arttırmıştır.

Arjantin 1991 yılında, Konvertibilite Planını uygulamaya koymuştur. Plan ile kapsamlı bir yeniden yapılandırma çalışması başlatılmıştır. Arjantinli yetkililer ve IMF (International Monetary Fund)'nin yakın işbirliği ile uygulamaya konulmuştur. Plan kapsamında, sabit döviz kurunun çok sert biçimde uygulamaktaydı. Arjantin Pesosu'nu, Amerikan Dolarına sabitleyerek (1 \$=1 Peso) ekonomideki güven ortamını sağlayarak hiper-enflasyonu kısa sürede kontrol altına almaktı.¹⁸¹

¹⁷⁹ Erdoğan, **a.g.e.**, s.59.

¹⁸⁰ Şimşek, **a.g.e.**, s.83.

¹⁸¹ Ziya Öniş, "Neo-Liberal Küreselleşmenin Sınırları: Türkiye Açısından Arjantin Krizi ve IMF'ye Karşılaştırmalı Bir Bakış", (Çevrimiçi) <http://www.setav.org/ups/dosya/26173.pdf> (Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2012), s.5.

Planın ana unsurlarına bakıldığı zaman, 1989-90 yıllarında yaşanan hiperenflasyon ve parasal sistemin çöküşünün ardından 1991 yılının Mart ayında Arjantinli yetkililer tam anlamıyla konvertibiliteyi getiren bir parasal sistemi kamuoyuna duyurmuşlardır. 21 Mart 1991 tarihindeki bu açıklama sonrasında uygulamaya geçirilen Konvertibilite Planı, Konvertibilite Kanunu'ndan ismini almış olsa da, ekonominin tümünü içine alan kalıcı yapısal tedbirleri ve kamu sektörü reformunu içinde barındırmaktaydı.

Konvertibilite Planı 5 temel unsurdan oluşmaktaydı:

1. Parasal Reform,
2. Mali Reform,
3. Kamu Sektörü Reformu,
4. Sosyal Güvenlik Reformu,
5. Ticaret Reformu'dur.¹⁸²

Tüm bu yapısal reformlar ekonominin büyümesi ve istikrarlı bir yapıya sahip olması açısından çok büyük öneme taşımaktaydı.

Yeniden yapılandırma çalışmaları kapsamında öncelik, likiditeye ve sermaye yeterliliğine verilmiştir. Bankaların sermaye yapıları yakından izlenerek, likidite ihtiyaçları için uluslararası bankalardan repo anlaşması sağlanmıştır. Bu yapı sayesinde bankacılık sisteminin daha güvenilir bir yapıya sahip olacağı düşünülmektedir.¹⁸³

Plan 1990'lu yılların ortalarına kadar başarıyla uygulanmış ve ekonomik istikrar sağlanmıştır. Ancak, bu tarihten sonra popülist yaklaşımlar sonucu aynı sıkıntılar tekrarlamıştır.

1994 Tekila Krizi, Arjantin bankalarının mali yapısına zarar vermiş, birçok bankaya el konulmuş ve birleştirilmiştir. Likidite sıkışıklığı yaşanmış ve Meksika'dan sonra Arjantin'de de devalüasyon yapılacağı beklentisi sonucunda 1995 krizi patlak vermiştir.

¹⁸² Hacıhasanoğlu, **a.g.e.**, s.53.

¹⁸³ Erdoğan, **a.g.e.**, s.72

Aslında 1995 krizi, global bir kriz sonucu yayılma sonucu ortaya çıkmış bir kriz türüdür.¹⁸⁴

Gerçekleştirilen bankacılık reformları sonucunda sektördeki banka sayısı azaltılmıştır.

Tablo 4. Arjantin Bankacılık Sistemi Konsolidasyonu

	1994	1998	2000
Toplam Banka Sayısı	166	104	89
Yabancı Banka Sayısı	31	39	39
Yabancı Banka Aktiflerinin Bankacılık Sistemi Toplam Aktiflerine Oranı(%)	15	55	73
Kamu Bankası Sayısı	32	16	15

Kaynak: Burçin Hacıhasanoğlu, ‘‘Meksika 1994 ve Arjantin 2001-2002 Krizlerinin Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye İçin Önemi’’, (Çevrimiçi) <http://www.tcmb.gov.tr/xn--ler-11a8h.net/kutuphane/TURKCE/tezler/burcinhacihasanoglu.pdf> (Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2012), s.58.

Tablo 4.’de görüldüğü gibi banka sayıları yıllar itibariyle azalma göstermiştir. 1994 yılında toplam banka sayısı 166 iken, 2000 yılında 89 düşmüştür. Bunun nedeni yaşanan finansal kriz sonrasında banka birleşmeleri ve tasfiyeleri olmuştur. Kamu bankalarını sayısının azalmasının bir nedeni de, 1970 yıllardan sonra Latin Amerika ülkelerinde yaşanan özelleştirmeler olmuştur. Bu yüzden aynı dönemde Arjantin bankacılık sektöründe yabancı banka sayısı ve aktifleri istikrarlı olarak artış göstermiştir.

Arjantin’in uygulamış olduğu Konvertibilite Planı, dış piyasalarda meydana gelen kriz karşısında katı bir şekilde uygulaması sonucunda finansal kriz meydana gelmiştir. Dış şoklar hesaba katılmadan oluşturulan bu plan ekonomiyi daha kırılgan hale getirmiştir. Belli bir süre pozitif gelişmelere yaşanmasına karşın, uzun dönemde sıkıntılar meydana getirmiştir.

Planın tek eksiği dış dalgaları hesaba katmaması değildi. Bununla birlikte, Arjantin dünya tarihinin en hızlı ve geniş kapsamlı özelleştirmelerini yapmıştır. 1991-1996 döneminde özelleştirmeden elde edilen toplam gelirler 14,2 Milyar dolara ulaşmıştır.

¹⁸⁴ a.g.e., s.72-73.

Özelleştirme gelirleriyle, sabit döviz kurunun sürdürülebilmesi, mali ve cari dengesizliklerin düzeltilmesi açısından çok önemli bir işleve sahiptir.¹⁸⁵ Ama özelleştirme kapsamındaki kurumların tamamı satınca işler tersine dönmeye başlamıştır. Arjantin daha fazla fon çekebilmek için, Amerika'dan bile fazla faiz vermiştir. 1990'ların ortalarından sonra özelleştirmenin sona ermesi sonucunda yabancı sermaye girişleri yavaşlamış, Arjantin tahvillerinin yoğun satışı ekonomiyi daha kırılgan hale getirmiştir. IMF'nin yanlış politikaları sonucunda kırılgan ekonomi 1994 Tekila krizini atlattmış olsa bile, 1998 Brezilya krizine karşı koyamamıştır.

Arjantin ekonomisi yüksek borç yükü, tahvil fiyatlarının düşmesi, ülkedeki faiz oranları çok yükselmiştir. Kredi kuruluşları Arjantin'in kredi notunu düşürmesi sonucunda ülkeye duyulan güven azalmıştır. 2000 yılı başında baş gösteren mali krizden bankacılık sektörü derinden etkilenmiştir. Banka faizlerinin yükselmesi ile birlikte, likidite oranları azalmış, kaynak maliyetleri artmış ve fon kaynakları daralan bankacılık sektörü ülke riskini arttırmıştır.¹⁸⁶

Arjantin ekonomisine bakıldığında, son planın sağlam temeller üzerine kurulmadığı anlaşılmaktadır. Plan sayesinde büyüme kısa süreli olmuştur. Büyüme için özelleştirmeler ve yüksek dış borç kullanılmıştır. Tüketim dış borca dayalı planlanmıştır. Tüm bu olumsuzluklar sonucunda ekonomi kırılgan bir hale gelmiş, dış şoklar sonucunda finansal kriz kaçınılmaz olmuştur.

Arjantin'de meydana gelen finansal kriz, dünyada gelişmekte olan ekonomileri olumsuz etkilemiştir. Yatırımcılar Arjantin'de yaşanan finansal krizden olumsuz etkilenip, birçok gelişmekte olan ülkelerde pozisyonlarını kapatmışlardır. Bunun sonucu olarak, kırılgan olan ekonomiler dışsal şoklara karşı daha duyarlı hale gelmiştir.

¹⁸⁵ Öniş, a.g.e., s.8.

¹⁸⁶ Erdoğan, a.g.e., s.74.

2.4.2. Güneydoğu Asya Krizi

Güneydoğu Asya Krizi, 1929 buhranından sonra yaşanan en ağır kriz olduğu birçok iktisatçı tarafından söylenmektedir. Meydana gelen finansal krizin ardından tarihin en büyük kurtarma operasyonlarından biri gerçekleştirilmiştir. Güneydoğu Asya krizinin en önemli özelliklerinden biride birkaç münferit görüş haricinde tahmin edilememiş olmasıdır. IMF ve Dünya Bankası dahil, Asya krizinin gelişini öngörememişlerdir.

2.4.2.1. Kriz Öncesinde Güneydoğu Asya Ekonomileri

Kriz öncesinde, Güneydoğu Asya Ülkeleri (GAÜ) bilgisayardan giyim sektörüne kadar birçok sektörde yoğunlaşarak ihracata dayalı bir büyüme modeli uygulamışlardır. Güney Kore, Japonya, Hong Kong, Filipinler, Malezya, Tayland, Çin, Endonezya ve Singapur gibi ülkeler hafif sanayi, çelik, otomotiv ve teknoloji ağırlıklı sektörlerde büyük başarılar kazanmışlardır.¹⁸⁷

GAÜ’de halk uzun yıllar boyunca yüksek tasarruf oranları ile dikkat çekmiştir. Topladıkları tasarrufları bankalarda değerlendirmişlerdir. Firmalarda bankalarda biriken tasarruflarla yatırımlarını finanse etmişlerdir.¹⁸⁸ Bu durum firmalar açısından borç-özsermaye oranlarını ortaya çıkarmıştır. Firmalara özsermaye ve dağıtılmayan karlar tutarının çok üzerinde yatırım yapma fırsatı vermiş ve uzun yıllar yüksek miktarda yatırımlar gerçekleştirilmiştir.

GAÜ’de yüksek tasarruf oranları sayesinde, şirketler yüksek yatırımlar yapmışlar ve yüksek büyüme oranları yakalamışlardır. Bankalarda toplanan yüksek tasarruflar, devlet tarafından belirli sektörlerle kredi olarak verilmesi teşvik edilmiştir.

¹⁸⁷ Erdoğan, **a.g.e.**, s.84.

¹⁸⁸ Bastı, **a.g.e.**, s.38.

Firmaların sahip oldukları yüksek borç oranları, 1990'lı yılların başına kadar ciddi bir risk oluşturmamıştır. Bunun en önemli sebebi, o döneme kadar Güneydoğu Asya ülkelerinin tam ya da yarı kapalı ekonomilere sahip olmaları olarak gösterilmektedir. Bu yüzden dünyada meydana gelen birçok finansal krizden etkilenmemişlerdir.

GAÜ'de, Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH)'yı potansiyelinin üstüne çıkarmanın en önemli yolu, ihracata dayalı büyüme modeli olarak görülmekteydi. Bu ülkelerin toplumsal ve sosyal yapısı büyüme modeliyle birleştiği zaman, başarılı bir ekonomik bir model ortaya çıkmıştır.¹⁸⁹

GAÜ'nin yüksek büyüme oranları uluslararası fon yatırımcılarını bu ülkelere çekmiş olduğu gözlenmektedir. Yüksek büyüme oranları, IMF ve Dünya Bankasının bu ülkeler için yapmış olduğu pozitif açıklamalar ve en önemlisi yüksek getiri oranları sayesinde uluslar arası fon yöneticileri için cazibe merkezi olmuştur.

Büyük miktarda yaşanan sermaye girişleri Güneydoğu Asya ülkeleri ekonomilerine pozitif katkılar sağlamıştır. Bu ülkeler son on yılda ciddi büyüme oranları yakalamışlardır. 1992-1995 yılları arasında Asya ülkeleri ortalama %9'un üzerinde büyüme oranları yakalamışlardır. Bu dönemde pek çok ekonomist, bu ülkelerin yüksek büyüme oranları sayesinde önümüzdeki süreçte dünyanın en büyük ekonomileri arasına gireceğini söylemektedirler.¹⁹⁰

Güneydoğu Asya ülkeleri 1990'lı yılların başında, Dünya Bankası, IMF ve yerli birçok yatırımcının baskıları üzerine finansal sistemlerini dışa açmışlardır. Dışa açılım yani liberalleşme ile yurtiçi finansal şirketler yurtdışından, uluslararası şirketlerde yurtiçi piyasalara yatırım yapma fırsatı sağlamıştır. IMF destekli bu program bu ülkelerin finansal sistemlerine zarar vermiştir.¹⁹¹

¹⁸⁹ Erdoğan, a.g.e., s.84.

¹⁹⁰ IMF, "Recovery From The Asian Crisis and The Role Of The IMF" (Çevrimiçi) <http://www.imf.org/external/np/exr/ib/2000/062300.htm> (Erişim Tarihi: 5 Mayıs 2012)

¹⁹¹ Robert Wade and Frank Veneroso, "The Asian Crisis: The High Debt Model Versus the Wall Street-Treasury-IMF Complex" (Çevrimiçi) <http://www.econ.utah.edu/~mli/Economies%205430-6430/Wade-The%20Asian%20Crisis.pdf> (Erişim Tarihi: 5 Mayıs 2012), s.5.

Bu parlak geçmiş biraz incelendiği zaman krizin gelindiğinin neden anlaşılamadığı ortaya çıkmaktadır. 1965-1996 yılları arasında, Tayland, Endonezya, Malezya da kişi başına gelir dört kat artmış, bu oran Güney Kore de yedi katına çıkmaktadır. Büyüme sadece ekonomik alanda değil sosyal alanda da kendini göstermiş ve okur-yazar oranı yükselmiştir.¹⁹²

Bu olumlu gelişmelere karşı, Güneydoğu Asya ülkelerinde sıkıntılı bir süreç başlamıştı. Örneğin, Japonya oluşan yüksek tasarruf ve tüketim talebinin yetersiz olması Japon ekonomisini durgunluğa itmiş ve ekonomide oluşan yüksek tasarruf oranlarını yatırıma dönüştürülemediği. Aynı dönemde Japon yeni ABD doları karşı iki kat değerlenmiştir. Güneydoğu Asya ülkeleri de paralarını ABD dolarına eşitlediğinden Japonya da oluşan tasarruf fazlası mevduat bu ülkelere akmıştır.¹⁹³

Uzun yıllar boyunca ihracat temelli büyüme için bu ülkelerin büyük çoğunlu, yarı esnek ya da tam kapalı kur sistemlerini politika olarak uygulamışlardır. Bazı ülkelerde dolara sabitlenmiş kur sistemini uygulamışlardır. Bu uygulamalar olumlu sonuçlar doğurmasına karşın ileride meydana gelecek olan krizin temel unsurlarından birisi olmuştur.¹⁹⁴ Uygulanan kur sisteminde kur politikasının hedefine ulaşabilmesi için piyasaya sürekli kaynak sürülmesi gerekliliğine neden olduğundan, para arzı para otoritelerinin kontrolünden çıkmıştır.

Tayland ihracat/GSMH oranında 1985-1995 arasında düzenli bir artış gerçekleştirmiştir. Endonezya'nın ithalat-ihracat dengesi her zaman fazla vermiş, fakat hızla artan borç yükü nedeniyle ödemeler bilançosu sürekli açık durumunda kalmıştır. Güney Kore'nin ise 1980'lerde hem ithalat-ihracat dengesi, hem de ödemeler bilançosu büyük fazlalıklar verirken, 1990'larda ise bu durum tersine dönmüştür. Krizden kısa bir süre önce, kötüleşen birkaç göstergenin bu derece ağır bir finansal krize yol açmasının imkansız olduğunu öne süren bazı iktisatçılar Asya krizinin yapısal nedenlerden kaynaklanmadığını öne sürmektedirler.¹⁹⁵

¹⁹² Wade ve Veneroso, **a.g.e.**, s.9.

¹⁹³ Bastı, **a.g.e.**, s.38-39.

¹⁹⁴ Erdoğan, **a.g.e.**, s. 85.

¹⁹⁵ Karabulut, **a.g.e.**, s.118.

Güneydoğu Asya ülkeleri büyümesini kamu kaynaklı stratejiler uygulayarak gerçekleştirdiği için bu ülkelerin serbestleşme sürecinde diğer finansal piyasalara uyumunu geciktirmiştir. Bu ülkeler belli sanayi kollarında üretim yaptıkları için dünyada değişen tüketim taleplerine cevap verememişlerdir.

Reel ekonomilerin hızlı büyümesi sonucunda, finansal piyasalarda bu gelişmeden yararlanmıştır. Güneydoğu Asya ülkelerinin borsaları çok yüksek oranlarda karlar etmesi üzerine yabancı sermaye akımına uğramışlardır. Yüksek oranlı bu sermaye hareketleri bu ülkeler açısından olumsuzluklar ortaya çıkarmıştır.¹⁹⁶Piyasalar yabancı tasarrufları etkin olarak kullanamamış ve yüksek borç oranı yüzünden cari işlemler açığını sürdürülemez boyutlara taşımıştır.

Cari işlemler açıklarının nedeni kamunun yanlış politikalarından değil, özel sektörün, yatırımlarını tasarruflarla karşılayamamasından kaynaklanmaktadır. Diğer finansal piyasalarda yatırım oranları artışları olumlu olarak bakılırken, bu ülkelerde krizin başlangıç süreci olarak kabul edilmektedir. Dış ticaret açıkları birçok Asya ülkesinde kriz öncesinde riskli boyutlara ulaştırmıştır.¹⁹⁷

Güneydoğu Asya ülkelerinde firmalar, krizden önceki dönemde riskli yatırım yapmaya başlamışlardır. Birçok Asya ülkesinde yüksek sermaye girişleri nedeniyle gayrimenkul sektörlerinde balonlar oluşmuştur.¹⁹⁸

Krizden önceki dönemde, Güneydoğu Asya ülkelerindeki yüksek büyüme oranları krizin geldiğinin farkına varılamamasına neden olmuştur. 1990'lı yıllarda, Asya ülkelerinin banko bilançoları kötüleşmiş, kur riski artmış, balonlar oluşmuş, rekabet gücü zayıflamıştır. Tüm bu unsurlar krize zemin hazırlamıştır.

¹⁹⁶ Erdoğan, **a.g.e.**, s.85.

¹⁹⁷ IMF, **a.g.e.**

¹⁹⁸ Bastı, **a.g.e.**, s.41.

2.2.4.2. Güneydoğu Asya Krizinin Nedenleri

Güneydoğu Asya krizini ortaya çıktığının ilk göstergeleri arasında, Tayland ve Güney Kore'de meydana gelen şirket iflasları olarak gösterilmektedir. Güney Kore'de ve Tayland'da birçok firma yüksek borçları yüzünden iflas etmiş ve krizinin yayılmasına neden olmuşlardır.

Güneydoğu Asya krizinin ortaya çıkma nedeni arasında birçok neden gösterilmektedir. Bazı iktisatçılara göre, krizin çıkmasının nedeni yüksek oranlı tasarrufların verimli değerlendirilememesi, bazı iktisatçılara göre de, uluslararası yatırım fonlarının ülkelere kontrolsüz girişi olmuştur.

Asya krizinin çıkış sebebi konusunda farklı yaklaşımlar bulunmakla birlikte, krize açık yapının oluşumuna yol açan faktörler konusunda belirli bir görüş birliğine varılmıştır. Asya krizi ile ilgili literatürde, krizin nedenleri bağlamında öne çıkan başlıklar incelendiğinde;¹⁹⁹ birçok başlık ön plana çıkmaktadır.

Sermaye hareketleri krizin çıkmasında önemli nedenlerden biri olarak görülmektedir. 1990 yılından itibaren, Güneydoğu Asya ülkeleri finansal liberalizasyon yapmışlardır. Finansal liberalizasyon sonucunda, ülkelerin finansal piyasalarına giriş sınırlamaları ortadan kaldırılmıştır. Şirketlere uygulanan borçlanma sınırlaması gevşetilmiş ve faiz oranlarındaki sıkılık gevşetilmiştir.

Bir grup iktisatçı, başlarda sermaye girişlerinin bu kadar hızlanıp çok büyük boyutlara varmasının en önemli nedenini ve krizin büyüklüğünü, bölgede var olan zımni kurtarma garantisi inancına bağlamıştır.²⁰⁰ Birçok iktisatçı Asya krizinin kendine özel yapısı olduğunu, bu krizi birinci ya da ikinci kuşak krizlerle ifade edilemeyeceğini ifade etmektedirler.

¹⁹⁹ Bastı, a.g.e., s.46.

²⁰⁰ Karabulut, a.g.e., s.119.

Tablo 5. Güneydoğu Asya Ülkelerine Sermaye Hareketleri (Milyon Dolar)

	1989	1990	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Net özel sermaye akımları	13,1	55,8	64,7	91,8	99,0	28,8	-44,3	11,0
Net doğrudan yatırımlar	4,5	32,9	44,4	51,0	60,1	60,2	48,2	40,4
Net portföy yatırımları	1,4	6,7	11,3	10,0	10,2	11,6	-12,2	2,6
Diğer net yatırımlar	7,0	16,3	9,0	30,8	28,7	-43,0	-80,4	-32,1
Net resmi yatırımlar	7,8	8,6	5,8	5,1	11,3	7,5	25,9	10,1
Rezervlerdeki değişimler	-2,1	-28,9	-39,7	-29,1	-48,1	-19,2	4,8	-37,9

Kaynak; IMF, **World Economic Outlook**, 1998, s.60

Tablo 5.'de görüldüğü gibi, Güneydoğu Asya ülkelerine 1989-1997 arasında ciddi miktarda yabancı sermaye girişi yaşanmıştır. Gelişmiş ülkelerdeki düşük faiz oranları, Asya ülkelerindeki istikrarlı büyüme ve yüksek getiri, Finansal liberalizasyon sonrasında yaşanan kontrolsüz sermaye hareketleri oluşmuş ve krizinin zemini hazırlanmıştır.

Para birimlerini dolara endeksleyerek bir tür sabit politikası izleyen Güneydoğu Asya ülkeleri, yüksek sermaye girişleri karşısında para birimlerinin değerlenmesini önlemeye çalışmışlardır. Merkez bankaları para biriminin değerlenmesini önlemek adına piyasan dolar alımı yapmışlardır. Piyasada oluşacak olan fazla yerli parayı da tahvil satarak önlemeye çalışmışlardır.²⁰¹ Bu politika sonucunda, yurt içi piyasalarda faiz oranları yüksek seviyelerde kalmış, yüksek faizler daha fazla sermaye girişine neden olmuş ve kredi şişmesi meydana gelmiştir.

²⁰¹ Bastı, a.g.e., s.47.

Yüksek sermaye girişleri sonucunda, piyasa oluşan yüksek likidite yeni yatırım için baskı oluşturmuştur. Oluşan bu baskı sonucunda mevduat sahipleri riskli yatırımlar yapmış ve piyasalarda, özellikle gayrimenkul piyasalarında balonların oluşmasına neden olunmuştur.²⁰²

Özellikle Japon ekonomisi, balon ekonomilerin sıkıntısını ciddi oranda yaşamıştır. Japonya 1990'ların başlarında aktif-balon ekonomisinin çökmesi üzerine finansal kriz yaşamamıştır. 1980'li yıllardan itibaren finansal serbestleşme ile birlikte sistemde fazla para birikmiş ve fazla kapasite problemi ortaya çıkmıştır.²⁰³ Bu gelişmelerin ardından yeterli denetim ve düzenleme yapılmadığından bankacılık sistemi sıkıntıya girmiş ve finansal kriz yaşanmıştır.

Güneydoğu Asya krizi, 1997 yılı ortalarında Güneydoğu Asya ülkelerinde çıkmış, başta Tayland olmak üzere birçok ülkede ödemeler dengesi ve cari hesaplar açık vermeye başlamıştır. Bunun sonucunda piyasalarda dalgalanmalar başlamıştır. Bölge ülkelerinde döviz kurlarının çok uzun süredir istikrarlı olması, aşırı dış borçlanma sebebiyle piyasalarda riskler artmaya başlamıştır. Bunun doğal sonucunda, kurların aşırı yükseldiği görüşü piyasalarda hakim olmuş ve döviz kurları üzerinde baskı yaratmıştır. Bunda, ABD dolarının piyasalarda değer kazanması ile Japon Yeni'ni koruma önlemlerinin de büyük etkisi olmuştur.²⁰⁴

Bölge ülkelerinde mali disiplinden uzaklaşmalar, bankaların yapılarını olumsuz yönde etkilemiştir. Ekonomik kriz, siyasi krize ortam hazırlamış ve her iki kriz bir sarmal şeklinde birbirini olumsuz yönde etkileyerek krizin büyümesine yol açmıştır. Bu belirsizlik ortamı, para ve sermaye piyasalarındaki baskıları artırmış ve krizin derinleşmesine yol açmıştır.²⁰⁵

²⁰² Wade ve Veneroso, **a.g.e.**, s.12.

²⁰³ Erdoğan, **a.g.e.**, s.106.

²⁰⁴ Rıdvan Karluk, Özgür Tonus, Nazım Çatalbaş, "Güneydoğu Asya ve Rusya Krizi Karşısında Türkiye" (Çevrimiçi) <http://www.econturk.org/tonus.pdf> (Erişim Tarihi: 5 Mayıs 2012), s.8.

²⁰⁵ **a.g.e.**

Güneydoğu Asya ülkelerinin uyguladıkları kur politikaları da krizin oluşmasına neden olan faktörlerden biridir. Asya ülkeleri genelde yerel paralarını ABD dolarına eşitlemişlerdi. Güneydoğu Asya ülkeleri uyguladıkları tam ve yarı esnek döviz kuru sayesinde, Merkez Bankaları kur riskini yatırımcılar açısından ortadan kaldırmış ve bu ülkelere daha fazla sermaye girişine neden olmuştur.

Yüksek miktartlı sermaye girişleri, Güneydoğu Asya Ülkelerinin yerel paralarının değerlenmesine neden olmuştur.²⁰⁶ Yerel para birikiminin ABD dolarına eşit olması nedeniyle, 1995 yılında doların Japon yeni ve Avrupa ülkelerinin para birimlerine karşı değer kazanması sonucunda, yerel para biriminin değerlenmesine katkıda bulunmuştur.²⁰⁷

Güneydoğu Asya ülkelerinde, krizden önceki son yedi yılda reel döviz kuru çok değerlenmiştir. Reel döviz kurundaki yüksek artışlar, bu ülkelerin dünya pazarlarındaki rekabet gücünü azaltmış ve cari işlemler açığına neden olmuştur. Reel döviz kurundaki hızlı yükselişler, krizin başlangıcı ve yayılması açısından son derece önemlidir.

Reel döviz kurundaki artışlar, ihracatta azalma ve cari işlemler açığı olarak kendini göstermektedir. İhracatın azalmasında en önemli nedenlerden birisi, ülkelere kontrolsüz sermayenin girmesi sonucu değerlenen reel döviz kurunun rekabet açısından olumsuz yansımalarıdır.

Diğer neden ise, Güneydoğu Asya ülkelerinin uyguladıkları kur sistemi ve ABD dolarına eşitlenmiş yerel para birimleridir. Bununla beraber, Çin ekonomisinin uyguladığı kur ve faiz sisteminin büyük sıkıntılar oluşturması sonucunda, %50 oranında devalüasyon yapması ve diğer Asya ülkelerinin ihracatlarının olumsuz etkilemiş ve bu ülkeleri rekabet edilebilirlik açısından sıkıntıya sokmuştur.²⁰⁸

²⁰⁶ IMF, **a.g.e.**

²⁰⁷ Bastı, **a.g.e.**, s.48.

²⁰⁸ **a.g.e.**, s.50.

Tablo 6. Kriz Öncesinde Güneydoğu Asya Ülkelerinde İhracat Artış Hızındaki Değişmeler (% , Nominal ABD Dolarına Göre)

Ülkeler	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Tayland	14.9	23.2	14.2	13.3	22.7	25.1	-1.3
Güney Kore	4.2	10.5	6.6	7.3	16.8	30.3	3.7
Endonezya	15.9	13.5	16.6	8.4	8.8	13.4	9.7
Malezya	17.4	16.8	18.5	15.7	24.7	26.0	5.8
Filipinler	4.0	8.7	11.2	13.7	20.0	31.6	16.7

Kaynak: IMF, *World Economic Outlook*, 1998, s.68.

Tablo 6.'de Güneydoğu Asya Ülkelerinde, 1990-1995 yılları arasında, ihracata dayalı büyüme modeli sayesinde ihracat oranları istikrarlı olarak artış göstermiştir. Uygulanan kur ve faiz programı yüzünden rekabet gücü azalan ülkeler, krizden önceki yılda ihracat oranları büyük oranda azalış göstermiştir.

İhracat oranlarındaki azalış beraberinde, cari işlemler açığı olarak ortaya çıkmaktadır. Cari işlemler açığının yükselmesi, yabancı kreditorleri tedirgin ederek kriz riskini arttırmıştır.²⁰⁹Tayland'da cari işlemler açığı sorunu 1988'de ortaya çıkmıştır. 1996'ya gelindiğinde, bu açığın GSYİH'ya oranı %8'i bulmuştur. Tayland'ın cari işlemler açığına, dış ticaret açığının yanı sıra borç faiz ödemeleri de önemli rol oynamaktadır. Endonezya, petrol ihracatı sayesinde ticaret fazlası verirken, ağır borçluluk nedeniyle açık vermeye başlamıştır. Güney Kore 1980'lerde ticaret fazlası verirken, 1990'larda durum tersine dönmüştür.²¹⁰

Güneydoğu Asya ülkelerinde 1997 yılı ortalarında başlayan kriz, 2 Temmuz 1997 tarihinde Tayland'ın para birimi Baht'ı %40 oranında devalüe etmesiyle başlamıştır. Vadeli döviz satışı yapan Tayland Merkez Bankası'nın 30 milyar dolar olarak açıkladığı döviz rezervlerinin aslında 1 milyar dolar civarında olduğunun ortaya çıkması, devalüasyonun sebeplerinden birini oluşturmuştur. Bunalımın bir diğer sebebi de,

²⁰⁹ Bastı, a.g.e., s.51.

²¹⁰ Karabulut, a.g.e., s.120.

Merkez Bankası'nın devlete ait Mali Kuruluşları Geliştirme Fonu'nun zor durumdaki aracı kurum ve bankalara aktardığı yaklaşık 8 milyar doları finanse etmek için durmaksızın para basmasıdır.²¹¹

Tayland'da başlayan kriz, bölge ülkelerinin Japon ve Çin kaynaklı dış sermaye yatırımları sebebiyle yoğun bir ekonomik bütünleşme süreci içinde bulunmaları, özellikle dış ticaretlerindeki karşılıklı bağımlılık sonucunda (spill-over etkisi) bölgenin tümüne yayılmıştır. 1 Temmuz-31 Aralık 1997 döneminde bölge ülkelerinin borsalarında ortalama %40, para değerlerinde de %30 oranında düşüş görülmüştür. Krizin belirginleşmesinde temel faktör, 1987-1995 döneminde hızla büyüyen ekonomide kısa vadeli kredilerle uzun vadeli yatırımların finanse edilmesidir. Kontrolsüz yatırımlar ve dengesiz fiyat artışları, mali önlemlerle çözümlenemeyecek ekonomik krize ortam hazırlamıştır. Borsada, menkul değerlerde, gayrimenkullerdeki suni ve aşırı fiyat artışları ile 1997 Temmuz ayına kadar para birimi Baht'ın değerinde ayarlama yapılmaması, Tayland'ın GSYİH'nın %30'una denk gelen ihracatını olumsuz yönde etkilemiştir.²¹²

Güneydoğu Asya krizini tetikleyen unsurlardan diğeri de, bankaların açık pozisyonlarının artması ve yükümlülüklerini yerine getirememesidir. 1990'ların başından itibaren Güneydoğu Asya ülkelerine kontrolsüz sermaye girişleri, bu ülkelerin bankalarındaki sermaye miktarlarını arttırmıştır.²¹³ Bankalar yurtdışından aldıkları kısa vadeli döviz cinsinden kredileri, yurtiçinde uzun vadeli ve yerel para cinsinden şirketlere yatırım için dağıtmıştır.

Güneydoğu Asya bankalarının dağıtmış oldukları bu tür krediler bilançolarında, kısa vadeli borçlara karşın, aktiflerin vadelerini uzatmış ve alınan kredilerin döviz, dağıtılan kredinin yerel para cinsinden olması bankaların ve açık pozisyonunu ortaya çıkarmıştır. Dış borçların yükselmesi piyasalarda meydana gelen en ufak sıkıntıda dış yükümlülükleri yerine getiremez hale getirmiş ve Asya krizini derinleşmesine neden olmuştur.

²¹¹ Karluk, Tonus ve Çatalbaş, **a.g.e.**, s.2.

²¹² **a.g.e.**, s.3.

²¹³ Bastı, **a.g.e.**, s.51.

Tablo 7. Kriz Öncesinde Güneydoğu Asya Ülkelerinde Kısa Vadeli Borçların Gelişimi (Toplam Dış Borcun Yüzdesi Olarak)

Ülkeler	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Tayland	29.63	33.13	35.22	53.01	60.67	72.36	41.41
Güney Kore	30.87	28.19	26.99	25.85	25.47	51.60	50.20
Endonezya	15.92	18.00	20.52	20.17	18.05	20.87	24.98
Malezya	12.43	12.14	18.18	26.58	21.13	21.19	27.83
Filipinler	14.48	15.24	15.93	14.01	14.29	14.29	19.34

Kaynak: Bastı, a.g.e., s.52.

Tablo 7.'de görüldüğü gibi, Güneydoğu Asya Ülkelerinde kısa vadeli borçların oranı 1990-1996 yılları arasında artış göstermiştir. Kısa vadeli borçların artış göstermesi finansal kurumların bilançolarını bozmuş, kırılganlığı arttırmış ve krize neden olan sebeplerden biri olmuştur.

Tayland 1990'lı yıllarda yüksek büyüme göstermiş, bununla birlikte düşük enflasyon oranını yakalama başarısı göstermiştir. . Hızlı büyüme ve düşük enflasyon, verilen teşviklerin de etkisiyle özel sektöre açılan kredileri artırmıştır. Bu artış, bankacılık sistemine giren kısa vadeli borçlarla finanse edilmiştir. Kısa vadeli borçlar ABD, Avrupa ve Japonya tarafından açılmıştır.²¹⁴

Tayland ve diğer bölge ülkelerine kredi veren altı ABD bankası Bank America, Bankers Trust, Chase, Citicorp, First Chicago ve J.P. Morgan'dır. Kısa vadeli borçlar Haziran 1997'de döviz rezervlerinin 1.6 katına ulaşmıştır. Bunun sonucunda resmi döviz rezervleri artmış, ticari bankaların likiditeleri genişlemiştir. Şüphesiz aynı süreçte ticari bankaların da dış borçlarında bir yükselme yaşanmıştır. 1992-1996 döneminde döviz rezervleri bir kat artarak 38 milyar dolara çıkarken, ticari bankaların dış borçları 5 milyar dolardan 46 milyar dolara fırlamıştır. 1997 yılı içinde Tayland'da ülkenin en büyük finans kuruluşu olan Finans One'da içinde olmak üzere 16 finans kuruluşu

²¹⁴ Karluk, Tonus ve Çatalbaş, a.g.e., s.3.

batmıştır.²¹⁵ Bankaların sahip oldukları yüksek borç oranları bütün finansal sistemleri olumsuz etkilemiş ve kırılganlığın artmasıyla birlikte derin bir bankacılık krizinin yaşanmasına neden olmuştur. Tayland'da meydana gelen bankacılık krizi domino taşı etkisiyle bütün Güneydoğu Asya Ülkelerini etkisi altına almıştır.

Finansal liberalizasyon'dan sonra yaşanan sıkıntılar sonucunda Güneydoğu Asya ülkelerinde ahlaki risk kavramı ortaya çıkmıştır.²¹⁶ Hükümetler, şirketleri büyük oranda getiriye zorlamışlardır. Hükümetler özel sektör projelerini garanti kapsamına almaları, şirketlerin riskli projelere girmelerini ve maliyet hesabı yapmamalarına neden olmuştur. Hükümetler piyasada riskli şirketleri kurtarması bir şekilde yatırımcıya garanti sigortası uygulandığı izlenimi vermektedir.²¹⁷ Bu durum Asya ülkelerine yüksek sermaye girişlerine neden olmakta, kurun değerlenmesi ve yüksek oranlı cari açığın oluşmasına neden olmaktadır.

Banka sahiplerinin kredi verirken eş, dost, akraba gibi yakınlarına yatırımın riskine bakmadan kredi dağıtılması ahlaki risk kavramının farklı bir boyutudur. Dağıtılan kredilerin verimli alanlara aktarılamaması, riskli gayrimenkullere yatırım yapılması kriz oluşmasına neden olan faktörlerdendir. Krizde hızla düşen gayrimenkul fiyatları bankacılık sisteminin bilançolarını olumsuz etkilemiş ve krizi derinleştirmiştir.²¹⁸

Bütün bu unsurlar finansal piyasalarda olan sıkıntıları arttırmış, yetersiz olan denetim ve gözetim faaliyetleri sıkıntıları ortadan kaldıramamış, zamanında ve etkin müdahalenin olmaması sonucu bankacılık sektörü çok daha kırılgan hale gelmiştir. Kırılgan olan finansal piyasalar dış şoklara karşı dayanıksız olur ve sonuç olarak kriz kaçınılmaz bir şekilde bütün ekonomiye sirayet eder.

²¹⁵ a.g.e.

²¹⁶ Bastı, a.g.e., s.53.

²¹⁷ a.g.e., s.53-54.

²¹⁸ Karabulut, a.g.e., s.120.

2.4.3. Güneydoğu Asya Krizinde IMF'nin Rolü

Dünya ekonomisi 1997 Temmuz ayında Tayland'da başlayan ve kısa zaman sürecinde hızla yayılarak bütün Doğu ve Güneydoğu Asya ülkelerini etkisi altına alan, kısa sürede içinde Rusya'yı ve hemen sonra da Türkiye'yi de etkisi altına alarak, Güney Amerika ülkelerini vuran bir mali krizle karşı karşıya kalmıştır. Bu gelişmeler, IMF'nin tutumu ve uyguladığı politikalar nedeniyle, Uluslararası Para Fonunun durumunu tartışmaya açarken, kurumun işlevlerini tamamladığını ve artık faaliyetlerine son vermesi gerektiğini savunanlar bile olmuştur.²¹⁹

IMF'nin en temel görevlerinden birisi sürdürülemeyen dış açıkların sürdürülebilir hale gelmesi için dış destek sağlamaktır.²²⁰ Dış desteği sağlarken de bazı makroekonomik politikaların uygulanmasını istemektedir.

IMF destekli programların temel hedefi, açığa neden olduğu düşünülen talebi düşürmektir. IMF politikalarını uygulayan ülkelere standart olarak politikalar sunmaktadır. Bu politikalar şunlardır:

- 1- Enflasyonun düşürülmesi için para arzının artış hızı yavaşlatılmalı, Merkez Bankasının hükümete ve kamu kurumlarına açtığı krediler kısıtlanmalıdır. Diğer bir deyişle sıkı para politikası uygulanmalıdır.
- 2- Dış ödemeler açığının kapatılması için ulusal paranın yabancı paralar karşısındaki değeri bir defada veya yavaş yavaş kaybettirilmelidir; yani devalüasyon yapılmalıdır.
- 3- Dış ticaret, sermaye hareketleri ve iç fiyatlar üzerindeki kontroller kaldırmak suretiyle ekonomik serbestleşmeye gidilmelidir.

²¹⁹ Şevki Özbilen, "Küresel Mali Kriz ve IMF Politikalarının Ulusal Mali Sisteme Etkileri", (Çevrimiçi) <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/sevki1.pdf> (Erişim Tarihi: 7 Mayıs 2012), s.1.

²²⁰ Gülsüm Akalın ve Ayhan Uçak, "IMF Politikaları Üzerine Bir Kritik", **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, S.1. (2007), s.29.

4- Kamu kesiminin açıkları ve borç stokunun azaltılması için kamu harcamaları azaltılırken, gelirler yani vergiler arttırılmalı ve faiz dışı fazla verilmelidir; yani daraltıcı maliye politikası uygulanmalıdır.²²¹

Bugüne kadar yaşanan ulusal ve uluslararası krizlerde, IMF'nin ülkelere sunduğu ve uygulanmasını istediği politikalar, hep tek boyutlu olarak kalmıştır. Ülkeler arasında mevcut çeşitli farklılıklar dikkate alınmadan, tek tip bir istikrar paketi, hem Türkiye için, hem Latin Amerika ülkeleri için, hem Rusya, hem de Güney ve Doğu Asya ülkeleri için kullanılmaya zorlanmıştır. Bu politikalar, ülkelerde etkinlik sağlayamadığı gibi, ahlaki tehlikeyi de beraberinde getirmiştir.²²²

Güneydoğu Asya krizinin, finansal liberlizasyon sonucunda yaşanan aşırı serbestlik ve buna bağlı olarak ülkelerin mali yapılarının bozulmasının neden olduğu görülmektedir. Mali sistemlerin zaafı, finansal sistemin dışa kapalı olması, bankacılık sektörünün yanlış borçlanma ve kredi dağıtımı, etkin risk denetimi yapabilecek yetişkin personel eksikliği, yetersiz denetim ve gözetim faaliyetleri olarak gösterilmektedir.

Güneydoğu Asya ülkelerinde 1997 yılında meydana gelen finansal kriz sonucunda IMF politikaları eleştirilmiştir. Bu politikaların çok eskimiş olduğu, bütün ülkelere aynı programların dayatılması en çok eleştiri alan konuların başında gelmektedir.

IMF, Latin Amerika ülkeleri ve Güneydoğu Asya Ülkelerinde yaşanan farklı krizlere aynı ekonomik politikaları dayatmıştır. GAÜ'de bütçe açığı yoktu ve enflasyon düşük seviyelerde devam etmekteydi ve bu ülkeler talep yetersizliği yaşamaktaydılar. Buna karşılık Latin Amerika ülkelerinde talep fazlalığı bulunmaktaydı.

IMF, Asya krizinden kısa bir süre önce bu ülkelerin ekonomik gelişmelerini övmüş, büyümenin istikrarlı bir şekilde devam edeceğini söyleyerek yatırımcıları yanıtlığı içinde ciddi eleştiriler almıştır.

²²¹ Akalın ve Uçak, a.g.e., s.30.

²²² Özbiken, a.g.e., s.2.

Doğu Asya krizinin temeli mikro nedenlere dayanırken IMF'nin önerdiği makro modeller sorunlara çözüm getirememiştir. Mikro düzeydeki firmalarda yaşanan sorunlar ile reel ve mali sektörde yaşanan olumsuzluklara rağmen IMF yüksek faiz politikalarını önermiş ve sorunları daha da derinleştirmiştir.²²³

IMF'nin borçlanma politikası, özel sektörü ve bu sektörün yatırım projelerini ölçsüzlüğe itmiştir. 1997'de başlayan krizle, aracı kuruluşlar tarafından yabancı piyasalardan borçlanılan fonlar büyük boyutlarda ise, her şeyden önce bu, Güney Asya'daki riskin doğru değerlendirilememesinden ve bir açıdan da, uluslararası mali kuruluşların güçlük anında yabancı alacaklılara güvenlik ağı sunmaya hazır olduklarını-1995 Meksika krizinde olduğu gibi göstermelerinden kaynaklanmıştır.²²⁴

IMF ülkeler arası ekonomik yapı farklarını görmezden gelmiştir. 1997 yılında sıkı para politikaları yüzünden, kriz Tayland da başladıktan sonra yerinde müdahalede bulunamamış ve krizin bütün Güneydoğu Asya Ülkelerine yayılmasına göz yummakla eleştirilmektedir.

IMF, GAÜ'nin krizin başlamasından sonra uygun olmayan çözümler üreterek, krizin yayılmasına neden olmuş, ülkelerin toplumsal etkileri üzerinde durulmamış, iflasların yaşanması ve işsizliğin artması göz ardı edilmiştir.²²⁵ IMF politikaları sonucunda, banka iflasları ve işsizlik yüksek oranlarda artış göstermiş ve sosyal gelir dağılımı adaletsizliği ortaya çıkmıştır.

IMF, 1997 yılında meydana gelen finansal krizden sonra birçok iktisatçı tarafından yeniden yapılandırılması gerektiği vurgulanmıştır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler için uygulanan ekonomik politikaların, ülkeden ülkeye göre değişkenlik göstermesi, o ülkelerin sosyal ve ekonomik yapıları dikkate alınması gerekmektedir.

²²³ Ahmet Turgut, "Finansal Krizlerde IMF'nin Rolü ve Önemi", *Selçuk Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Y.9, S.10, (Haziran 2006), s.7.

²²⁴ Özbilen, *a.g.e.*, s.2.

²²⁵ Akalın ve Uçak, *a.g.e.*, s.34.

IMF, gelişmekte olan ÷lkelerde suni politika yapıcı olma tekeline son vermelidir. IMF sıklıkla üye ÷lkelerin programlara sahip çıkmadığı, bu yüzden programların uygun bir biçimde tamamlanamadığı şikayetinde bulunmaktadır. Gelişmekte olan ÷lkelerde gerçek sahiplenme zamanı gelmiştir. Gerçek sahiplenme, üye ÷lkelerin IMF'nin emriyle değil, katkısıyla kendi programlarını yapmaları, kendi özel ve karmaşık koşullarına uygun programlar sekilendirmelerini içermektedir. IMF istikrar politikaları (önerileri) gelişmiş ve gelişmekte olan ÷lkeler arasında ortak küresel hedef arayışında doğru işbirliğinin bir parçası olduğu zaman başarılı olacaktır.²²⁶

²²⁶ Hilmi Özkaya, "IMF'nin Değişen Rolü: Bretton Woods'tan Günümüze", **Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Y.2, S.2, (2009), s.107.

3. TÜRKİYEDE BANKACILIK KRİZLERİ ve YENİDEN YAPILANDIRMA ÇALIŞMALARI

3.1. 1994 Bankacılık Krizi Öncesinde Durum

1980 sonrasında yapılan reformlar iki döneme ayrılmaktadır. Birinci dönem 1980-1989 arası ve ikinci dönem 1990-2000 aralığını kapsamaktadır.²²⁷ Birinci dönemde, ihracatın sübvansiyonlarla geniş bir şekilde teşvik edilmesi, ithalatın kademeli olarak serbestleştirilmesi, döviz kurunun kontrollü dalgalanması ve sermaye hareketlerinin kontrol altında olmasıdır.²²⁸ Bu dönem içinde, tarım sektörü desteklemeleri azalmış, TL değer kaybetmiş, ücretler baskı altında tutulmuştur. Ayrıca bu dönemde finansal liberalizasyona geçilmiş ve 1984'te döviz kuru rejimi serbestleştirilerek bankaların döviz tevdiat hesaplarına izin verilmiştir.

1983-1986 döneminde reel kurun devamlı değer kaybetmesi ve reel ücretlerin düşük tutulması sonucunda fiyat yapısında önemli bir avantaj sağlanmıştır. Bu dönemde sağlanan teşviklerin de yardımıyla, dış ticarete rekabet gücü artmış ve cari işlemler dengesi olumlu seyir izlemeye başlamıştır.²²⁹

Bu dönemde sürdürülen düşük reel ücret politikasından 1989 yılında vazgeçilmiş, 89-91 döneminde ücretlere %50 oranında zam yapılmıştır. Aynı dönemlerde serbestleşmenin etkileriyle birlikte yurt dışından yüksek miktartlı sermaye hareketler yaşanmıştır. Bunun sonucunda kurlarda büyük düşüslere yaşanmış, TL'nin değerlenmesi sonucunda Türkiye'nin rekabet gücü azalmıştır. Cari açık oranları artmaya başlamış, iç borç stoku artmış ve borç stokunun artması ile birlikte faizler yükselmiştir.

²²⁷ Erinç Yeldan ve Korkut Boratov, "2000-2001 Krizinde Sermaye Hareketleri", **İktisat İşletme Finans Dergisi**, S.7, (Eylül 2001), s.8.

²²⁸ Nedret Demirci, **F inansal Krizlerin Anatomisi i: Modern Kriz Teorileri Işığında Gelişmekte Olan Ülkeler Ve Türkiye**, Ankara: SPK Yayınları, 2006, s.163.

²²⁹ Demirci, **a.g.e.**, s.163.

3.1.1. 1994 Krizi

Türkiye’de “24 Ocak 1980 kararları” sonrası artan piyasalaşma süreciyle birlikte fiyatlar genel düzeyi ve döviz kurları hızlı bir artış eğilimine girmiş, faiz oranları yüksek düzeyde seyretmiştir. Özellikle 1990’lı yıllarda yüksek boyutlara varan kamu açıklarının borçlanmayla finansmanı faiz oranlarını artırmış, artan faiz oranları kamunun faiz ödemelerini, faiz ödemeleri de kamu açıklarını tekrar artırmıştır.²³⁰

3.1.2. 1994 Krizinin Nedenleri

Finansal liberalizasyon Türkiye ekonomisine ilk dönemlerde pozitif katkıları olmuştur. Bu dönem içinde düşük ücretler ve dövizin değerinin yüksek olması dış ticaret dengesine olumlu yansımıştır. 1989 yılında alınan 32 sayılı kanunla sermaye hareketleri serbest bırakılmış ve ücretlere zam yapılmasıyla birlikte olumlu dengeler tersine dönmüştür. O dönemden itibaren dış açıkla beraber borç stoku artış göstermiş ve reel faiz oranları yükseliş göstermiştir.

Reel döviz kurlarının değerlendirilmesi incelendiğinde, 1990-1995 dönemi arasında yükseliş eğiliminde olduğu görülmektedir. 1984-89 ortalaması 11.45 olan GSYİH içindeki payı 1990-95 arasındaki ortalaması 10.45’a düşmektedir. Dolayısıyla cari işlemler dengesi birinci periyotta ortalama olarak alındığında fazla verirken, ikinci periyotta açık vermeye başlamıştır.²³¹ Bu durumu tablo 3.1.’in üzerinde gösterirsek;

²³⁰ Metin Toprak ve Osman Demir, “Türk Bankacılık Sektörü: Sorunlar, Krizler ve Arayışlar”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, S.2, (Nisan 2006), s.2.

²³¹ a.g.e., s.165.

Tablo 8. Döviz Kurları ve Dış Ticaret Dengesi

	Reel Döviz Kurları (%)	İthalat/GSYİH (%)	İhracat/GSYİH (%)	Cari İşlemler Den/GSYİH (%)
1984	8.33	17.85	11.83	-2.38
1985	-0.81	16.75	11.75	-1.49
1986	-0.33	14.55	9.77	-1.92
1987	-3.18	16.21	11.67	-0.92
1988	-1.11	15.76	12.82	1.75
1989	-8.03	14.73	10.84	0.89
1984-89 Ort.	-0.86	15.98	11.45	0.68
1990	-17.26	14.80	8.60	-1.74
1991	0.45	13.90	9.00	0.17
1992	2.06	14.40	9.30	-0.61
1993	-0.22	16.30	8.50	-3.58
1994	8.33	17.90	13.90	2.02
1995	-6.69	21.60	13.10	-1.41
1990-95 Ort.	-2.22	16.48	10.40	-0.86

Kaynak: Demirci, a.g.e., s.165.

Tablo 8.'de görüldüğü gibi, döviz kurlarındaki artışlar ihracata olumlu katkı yaparken, döviz kurlarının değerinin düşmesi sonucu ihracat azalış göstermekte ve ithalat artmaktadır. Bunun sonucu olarak dış ticaret açıkları oluşmakta ve cari açık yükselmektedir.

1989 yılından sonra 32 sayılı kararla, bankalar ve finansal kurumlar dış borçlanmaya gidebileceklerdi. Sermaye hareketlerine izin verilmesinin temel nedeni, kamu borçlarına finansman sağlamak olarak görülmektedir.²³² Dış borçlar yüksek seviyelere ulaşınca kamu strateji değiştirerek, iç borçlanmaya yönelmiştir.

²³² Yeldan ve Boratov, a.g.e., s.11.

Kamunu iç borçlanmaya gitmesi de sorunları çözmede yetersiz kalmıştır. Gelişmemiş ve sığ olan iç finansal piyasada, artan kamu açıkları nedeniyle oluşan aşırı fon talebi faiz oranları hızla yükseltmeye başlamıştır.²³³ Çünkü faiz oranları yükseltilmediğinde piyasa katılımcılarının yabancı varlıklara yönelmesi nedeniyle iç borçlanma talebi başarısız olacağından bu zorunludur, bu şartlar altında iç borçlanmanın devam ettirilebilmesi mümkün değildir ve aynı zamanda bu durum bir kriz nedenidir.

Tablo 9. Yıllara Göre Sermaye Hareketleri (Milyon \$)

	Toplam Sermaye Hareketleri	Kısa Vadeli Akımlar	Uzun Vadeli Akımlar			
			Doğrudan Yabancı Yatırımlar	Portföy	Diğer	Toplam
1984	73	-652	113	0	612	725
1985	1065	479	99	0	-513	-414
1986	2124	812	125	146	1041	1312
1987	1891	50	106	282	1453	1841
1988	-958	-2281	354	1178	-209	1323
1989	780	-584	663	1386	-685	1364
1984-89 Ort.	4945	-1176	1460	2992	1699	6151
1990	4037	3000	700	547	-210	1037
1991	-2397	-3020	783	623	-783	623
1992	3648	1396	779	2411	-938	2252
1993	8963	3054	622	3917	1370	5909
1994	-4194	-5127	559	1158	-784	933
1995	4722	2305	772	1724	-79	2417
1990-95 Ort.	14779	1608	4215	10380	-1424	13171

Kaynak: BDDK

Tablo 9.'da görüldüğü gibi, kamu kesiminin aşırı borçlanmasından ötürü faiz oranları yükselmiştir. Faiz oranlarının yükselmesi ile birlikte ülkeye daha fazla sermaye girişi yaşanmıştır. Sermaye hareketlerindeki artışın temel nedeni ise faiz oranlarındaki artış olarak görülmektedir.

²³³ Demirci, a.g.e., s.166.

1994 yılında meydana gelen kriz öncesinde, Türkiye finansal sisteminde sıkıntılar artış göstermekteydi. Bankaların ve kamunun borçları çok yükselmiş, faizler ve enflasyon oranları artmış ve bunların sonucunda spekülasyon sermaye hareketleri tehlikeli boyutlara ulaşmıştı. Tüm bu unsurların toplamında, Türk bankacılık sektöründe kırılganlık artmış ve krizin alt yapısı oluşmuştu.

1994 yılının başlarında yaşanan kriz, niteliği ve boyutları diğer krizlerden farklıdır. Farklı olmasının en önemli nedeni ise, Türk ekonomisinin banka paniği ve deneyimine en uygun kriz olmasıdır.²³⁴ Kriz çok hızlı şekilde ortaya çıkmış, yayılmıştır. Mali sektördeki kriz reel sektörde de kendisini göstermiştir.

1994 Krizi ortaya çıkış orijini olarak bir para krizidir. Döviz karşılığı meydana gelen aşırı talep sonucunda rezervlerin hızla düşmesi ve bunun engellenememesi dövizin devalüe edilmesini zorunlu kılmıştır. Bu devalüasyon Türk Lirası (TL)'nin değerinde meydana gelen %53 oranındaki düşüş bir para krizine neden olmuştur.²³⁵ Para krizinin bankacılık krizini dönüşmesini önlemek için Nisan ayı sonunda tasarruf mevduatına %100 garanti kapsamı altına alınmıştır.

Krizin başlarında kamu borçlanma faizlerini düşürme çabalarının yoğunlaşması sonucu, kurlardaki dalgalanma ve devalüasyon mali sistemde ateşlenen kriz sistemden önemli ölçüde mevduat çekilmesine neden olmuştur.²³⁶ Çekilen mevduat tahvillere, büyük bankalara ve buradan da çekilerek döviz yönelmesi kriz yaşanmıştır. Merkez Bankasının yerinde ve zamanında müdahalede bulunamaması nedeniyle, kriz bankacılık sektöründen bütün reel ekonomiye sıçramıştır.

1994'ün ilk gününden Nisan ayının başlarına kadar olan sürede TL dolar karşısında önemli oranda değer yitirdi. Merkez Bankası kurdaki bu yükselişi durdurmak için döviz satarak müdahale etmiş ve elindeki döviz oranının %50'sini kaybetmiştir. Bankalar arası para piyasasında 1993 yılında %70'ler düzeyinde olan gecelik faiz 700'leri gördü.²³⁷

²³⁴ Karacan, a.g.e., s.178.

²³⁵ Demirci, a.g.e., s.168.

²³⁶ Karacan, a.g.e., s.178.

²³⁷ Abdurrahman Benli ve Gökhan Sönmezler, "Türk Banka Bankacılık Sistemi ve Kriz", **İktisat, İşletme ve Finans**, C.17, No: 195, (Haziran 2002), s.83.

1993 yılında kamu açıklarını finanse etmek üzere piyasadan borç bulabilen Hazine, 1993'ün sonlarına doğru borçlanamamaya başlamıştır. Bu durumda piyasaları tedirgin etmiş faizler aşırı yükselmiştir.

1994 Krizinden önce kamunun açıklarının tehlikeli boyutlara ulaşması dikkat çekmektedir. Kamu açıklarını finanse edebilmek için faiz oranlarını yüksek tutarak yurt dışı sermaye hareketlerinde yararlanmak istemiştir. Sermaye girişleri aynı zamanda borçlanma maliyetlerini de arttırmıştır. Maliyetlerin artması sonucunda para basılması yolu izlenmiş, döviz talebi artarak Merkez Bankasının rezervlerinin hızla erimesini ve paritenin korunamaması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Tüm bu olaylar sonucunda yüksek borç ve yüksek faiz sürdürülemez bir hal almış ve kriz kaçınılmaz olmuştur.

Birçok iktisatçı 1994 Krizinin temel nedeni olarak, finansal liberalizasyonu göstermektedir. Eğer bir ülke liberalizasyona geçmek istiyorsa, öncelikle kendi ülkesindeki makroekonomik sorunları ortadan kaldırması gerektiği düşünülmektedir.²³⁸ Bir ekonomide var olan sorunlar, devlerin ekonomiye müdahalesini engellemekte ve liberal bir ortamda bu durum ciddi sorunlara yol açmaktadır.

1994 Krizinin asıl nedeni, mali piyasaların henüz çok genç ve sığ olduğu kalkınmakta olan bir ülkenin, uluslar arası para piyasalarının spekülasyonlarına erken ve denetimsiz bir biçimde entegre olmasıdır.²³⁹ Bu sistem yüzünden döviz kuru Merkez Bankasının kontrolünden çıkmıştır. Bu durumda makro-finansal dengelerin sağlanmasının gerekli şartı faiz getirisinin döviz getirisinden yüksek olmasıdır.²⁴⁰ Bu sistemde kısa vadeli spekülatif yabancı sermaye uyarılarak kamu açığı finanse edilmiş, diğer taraftan ithalat ve tüketim artarak TL aşırı değerlenip ihracat olumsuz etkilenmiş ve cari açık yükselmeye başlamıştır. Bunun sonucunda kriz patlak vermiştir.

Krizin diğer bir nedeni ise, serbestleşme ile birlikte bankaların ve firmaların yurt dışından yüksek oranda borçlanmaları olmuştur. Kontolsüz ve denetimsiz yapılan yüksek oranlı borçlanmalar sonucunda bankaların ve firmaların bilançolarında negatif durumlar oluşturmuş ve finansal kırılganlığı arttırmıştır.

²³⁸ Demirci, a.g.e., s.170.

²³⁹ Mahfi Eğilmez ve Erkan Mumcu, **Ekonomi Politikası**, 6. Basım, İstanbul: Om Yayınları, 2002, s.34.

²⁴⁰ Demirci, a.g.e., s.171.

Bankalar ile bankalardan kredi kullanan kurumlar ve kişiler arasında, kredi faizlerinin yükseltilmesi ve geri ödeme konusunda ciddi uyuşmazlıklar oluşmuştur. Bankalar ile mevduat sahipleri arasında güven bunalımı yaşanmış ve Türkiye'nin üç büyük bankasının yüksek borçluluk oranlı yüzünden ülke riski çok yükselmiştir.²⁴¹ Bu durum yüzünden, Türkiye dış piyasalarda borç bulmakta zorluk çekmiş ve maliyetleri artmıştır.

Bütün bu gelişmelere Ocak 1994'de Moodys ve Standart and Poors isimli iki uluslararası rating kuruluşunun Türkiye'nin kredi notunu düşürmesi ve üç küçük bankanın kapatılması eklenince Türk Ekonomisi krize sürüklenmiş ve 5 Nisana gelinmiştir. TL'nin çok fazla değer kaybetmesini önlemek amacıyla, Merkez Bankası 20 Ocak 1994 tarihine kadar müdahale etmediği bankalararası para piyasasına müdahale ederek gecelik faiz oranlarını yükseltmek zorunda kalmıştır. Ayrıca Devlet İç Borçlanma senetlerinin (DİBS) faiz oranları %50'lere kadar yükseltilmiş ve bu senetlerden alınan stopaj kaldırılmıştır.²⁴²

1994 Krizinin ekonomiye ciddi maliyetleri olmuştur. 5 Nisan 1994'de döviz rezervleri 3 Milyar dolara gerilemiş, TL bir gün içinde %39 oranında değer kaybetmiş, enflasyon TÜFE bazında %106'lara çıkmıştır.

Kriz sonrasında piyasalarda faiz oranları yükselmiş, krediler kesilmiş, para hacmi daralmış, tüketim kısılmıştır. Bunların sonucunda reel ücretler gerilemiş, işsizlik artmış, milli gelir azalmıştır. Borsa endeksi düşmüş ve eski seviyelerine dönmesi uzun zaman almıştır. Borsada işlem gören şirketler ve aracı kurumlar arasındaki ilişkiyi olumsuz etkilemiştir.²⁴³

²⁴¹ Karacan, a.g.e., s.180.

²⁴² Güloğlu ve Altunoğlu, a.g.e., s.122.

²⁴³ Nazım Ekinci, "Kriz Üzerine", **İktisat, İşletme ve Finans**, C.16, No: 180, (Mart 2001), s.9.

3.2. Türk Bankacılık Sektöründe Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri

Türkiye ekonomisinde özellikle 1990'lı yıllarda oluşan kamu açıkları, açıkların çok kısa vadeli borçlarla finanse edilmesi ve yüksek reel faizlerin oluşması sonucunda, 1999 yılı sonunda kamu borç stokları çok yükselmiş ve kamu maliyesi de aşırı derecede bozulmuştu.²⁴⁴Bu sorunların çözümü için Türkiye 2000 yılı başında IMF gözetiminde yeni bir ekonomik program uygulamaya başlamıştır.

3.2.1. Enflasyonla Mücadele Programının Hedefleri

Türkiye kronikleşmiş enflasyonu yenmek için 9 Aralık 1999'da IMF ile 4 milyar dolarlık ve üç yıllık bir program dahilinde stand-by anlaşması yapmıştır.²⁴⁵2000 yılı enflasyonla mücadele programı ile temel olarak, enflasyonun düşürülmesi, yıllardır yüksek seyreden reel faizler yüzünden bozulan kamu maliyesinin düzeltilmesi, istikrarlı bir büyüme ortamının oluşturulmasıdır.²⁴⁶

Türkiye'nin 2000 yılı başında uygulamaya koyduğu program IMF'nin tam desteğini almıştır. Bu programın en önemli noktalarından birisi, artış hızı önceden belirlenmiş bir döviz kuru rejimi geliyordu. 2000 yılından başlayarak 1,5 yıl boyunca döviz kurunun ne değerler alacağı önceden açıklanmıştır.²⁴⁷

Bu program çerçevesinde, enflasyonla mücadele sadece sıkı para politikalarına bağlanmaması gerektiği ve enflasyonu oluşturan diğer tüm unsurları da ortadan kaldırılması gerekliliği vurgulanmıştır.

²⁴⁴ Bastı, **a.g.e.**, s.97.

²⁴⁵ Demirci, **a.g.e.**, s.171.

²⁴⁶ Bastı, **a.g.e.**, s.98.

²⁴⁷ Özatay, **a.g.e.**, s.87.

IMF destekli yeni ekonomik programın üç temel ayağı vardı:

- Bütçe ve bütçe dışındaki kamu kesiminde mali disiplinin sağlanması,
- Önceden belirlenmiş bir sürünen sabit kur (crawling peg) uygulamasıyla döviz kurlarının belirlenmesi,
- Yapısal reformların yapılması ve özelleştirmelerin hızlanması.²⁴⁸

Ekonomik program sadece enflasyonu düşürmeyi hedeflememiş, sosyal ve makroekonomik alanlarında etkilenmesini amaçlayan geniş bir program olarak uygulanmaya konulmuştur.

Bu programla devlet bir yandan tarım ve emek kesimiyle ilgili görevlerini yeni bir yapıya kavuşturmak isterken, bir yandan da kamu maliyesi ve para otoritelerinin teknik işlevlerini ve sorumluluklarını sınırlayarak ulusal finans piyasalarını dış sermayenin denetimine açmaktadır.²⁴⁹

Enflasyonla mücadele programı oluşan bu kötü ekonomik yapıyı düzeltmek için hedefler koymuştur. Bu hedefler ise şunlardı:

- Tüketici fiyatları endeksinde 2000 yılı artış oranı %20, 2001 yılı oranı %12 ve 2002 yılı için de %7 olması hedefleniyordu. 2002'nin sonunda da enflasyon tek haneli rakamlara indirilecekti.
- Yıllık devalüasyon oranı %20 olarak hesaplanmıştı.
- Nakit iç borcun GSMH'ya oranının %27 ve toplam borç stokunun GSMH'ya oranının %61 olması hedeflenmişti.²⁵⁰

Ekonomik planla birlikte, enflasyonun temel kaynağının kamu açıkları olduğu ve bununda kamu kesimi finansman yönetiminden kaynaklandığı kabul ediliyor ve bu açıkların kapatılması için tedbir alınıyordu. Bu amaçla bir yandan kamu harcamalarının kısılması, diğer taraftan da vergi gelirlerinin artırılması kararlaştırılmıştır.²⁵¹

²⁴⁸ Mahfi Eğilmez, "Kasım 2000 Krizi Üzerine 1", (Çevrimiçi) <http://www.mahfiegilmez.nom.tr/kose-1.htm> (Erişim Tarihi: 8 Mayıs 2012)

²⁴⁹ Demirci, **a.g.e.**, s.172.

²⁵⁰ Ural, **a.g.e.**, s.122.

²⁵¹ Güloğlu ve Altunoğlu, **a.g.e.**, s.127.

Bunlara ek olarak, IMF ve Dünya Bankasından sağlanacak uzun vadeli ve düşük maliyetli kredilerle, yüksek reel faizli ve kısa vadeli iç borçlanmanın azaltılması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda faiz dışı bütçe fazlasının 7,5 milyar dolar fazla vermesi temel hedef olarak ortaya konulmuştur.²⁵²

Program kapsamında likidite artışı döviz girişlerine bağlanmış ve TCMB'nin piyasaya döviz karşılığı TL vereceği açıklanmıştır.²⁵³ Bu politika ile TCMB bilanço kalemlerinden Net İç Varlıklar (NİV) kalemindeki dalgalanmanın azaltılması ve artışın sınırlandırılması amaçlanmıştır.²⁵⁴

Programda maliye politikasının temel hedefi toplam kamu kesimi faiz dışı fazlasının GSMH'ye oranını üç yıllık hedef dönem içerisinde yüzde 3,7'ye çıkarmaktır. 2000 yılında bu oranın yüzde 2,2 düzeyinde gerçekleşmesi öngörülmüştür. 2000 yılına ilişkin gerçekleştirmeler üç ayrı konsolide kamu sektörü açığı tanımı üzerinden belirlenen performans/gösterge hedef kriterleri çerçevesinde izlenmiştir.²⁵⁵

Ekonomik program sayesinde 1999 yılına göre 2000 yılı son derece olumlu sonuçlar alınmıştır. Programla birlikte bir önceki yıl ekonomide yaşanan hızlı daralma tersine dönmüştür. Üretim ve büyüme artış göstermiş, enflasyon düşmüş, kamu borçlanma ihtiyacı azalması ile birlikte faiz oranları büyük oranda azalmıştır. Programın ihracat oranları üzerinde olumsuz etkisini göstermiş, ithalat artış göstermiş, dış ticaret açığı büyümüş ve cari işlemler dengesi rekor düzeyde artmıştır.

Program ile birlikte kamu borçlanma maliyetleri düşmüş, vadeler uzamıştır. Bankalar mevduat faiz oranlarını düşürürken özellikle tüketici kredilerine önem vermiş bu kredilerin vadesini uzatarak faizlerinde indirimler yapmışlardır.²⁵⁶

²⁵² a.g.e.

²⁵³ Bastı, a.g.e., s.99

²⁵⁴ Ferya Kadioğlu, Zelal Kotan ve Gülbin Şahinbeyoğlu, "Kura Dayalı İstikrar Programı ve Ödemeler Dengesi Gelişmeleri: Türkiye 2000", (Çevrimiçi) <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/kur.pdf> (Erişim Tarihi: 8 Mayıs 2012), s.3.

²⁵⁵ a.g.e.

²⁵⁶ Ural, a.g.e., s.123.

Programın uygulanmaya konmasından sonra piyasalarda oluşan olumlu hava ile birlikte, 1999 yılında ortalama %106'ya ulaşmış olan hazine iç borçlanma yıllık bileşik faiz oranı Ocak 2000'de %37'ye, interbank piyasası gecelik faiz oranı ortalaması ise Aralık 1999'da ulaşmış olduğu %66,6'dan %34,1'e düşmüştür.²⁵⁷

Faiz oranlarının aniden çok yüksek oranlarda düşmesi halkın mevduat, repo, DİBS gibi sabit getirili yatırım araçlarından tüketime yönlendirmelerine neden olmuştur.²⁵⁸ Bankalarda artan tüketici kredi taleplerini ve bu kredilerin riskinin düşük olması nedeniyle tüketici kredi arzını arttırmıştır.

Tablo 10. 2000 Yılında Türkiye'de Tüketici Kredilerinin Gelişimi (Trilyon TL, % Değişim)

Aylar	1999	2000	2000 % Değişim
Ocak	-	1,067	6.3
Şubat	-	1,358	27.3
Mart	-	1,712	26.1
Nisan	607	2,069	20.9
Mayıs	617	2,660	28.6
Haziran	635	3,136	17.9
Temmuz	641	3,554	13.3
Ağustos	636	3,871	8.9
Eylül	655	4,305	11.2
Ekim	672	4,568	6.1
Kasım	754	4,820	5.5
Aralık	1,004	4,531	6.0

Kaynak: TCMB Üç Aylık Bültenleri

Tablo 10.'da görüldüğü gibi, bankaların tüketici kredileri 2000 yılı Şubat, Mart, Nisan, Mayıs aylarında %27.3, %26.1, %20.9, %28.6 oranında artış göstermiştir. Diğer aylarda artan oranda artışlar göstermiştir.

²⁵⁷ Eğilmez, a.g.e.

²⁵⁸ Bastı, a.g.e., s.101.

Faizlerin düşmesi ile birlikte, tüketici kredilerinin artması ve tüketimin canlanması ile enflasyon oranları artış göstermiştir. Bu durumda hedeflenen enflasyon oranlarının uzağında kalınmıştır.

Belirsizliğin azalması, reel faiz oranlarının negatif negatif değerlere gerilemesi, tüketici kredilerinin artması ve tüketimin canlanması da, 1999 yılında %6,1 küçülen ekonomi 2000 yılı başından itibaren büyümeye eğilimin geçmiştir.²⁵⁹

3.2.1.1. Enflasyon ve Reel Kur

Programın uygulanmaya başlamasıyla birlikte faiz oranlarında ortaya çıkan keskin düşüş önceki yıllarda ertelenen tüketim harcamalarının özellikle dayanıklı tüketim mallarına yönelik gerçekleştirilmesine neden olmuştur. Ayrıca, düşük faiz oranları ve tüketici kredilerindeki hızlı genişleme, gelecek tüketimin öne alınmasına yol açarak tüketim talebinde, özellikle dayanıklı tüketim malları ve otomobil satışlarında hızlı bir artış meydana getirmiştir.²⁶⁰

Hedeflerin üzerinde gerçekleşen ücret ve kira artışları 2000 yılında kira ve ücretlerin TÜFE enflasyon oranı kadar yani %25 oranında arttırılacağı hedeflenmiştir. Fakat kamu kesiminin önemli bir bölümünde, geçmişte yapılan sözleşmeler nedeniyle ücret artışları %60-70'lere ulaşmıştır.²⁶¹ Kira artışları yasa çıkarılmasına rağmen beklentilerin üzerinde gerçekleşmiştir.

Enflasyon oranlarının tüketim ile birlikte yükselmesi ekonomi açısından olumsuz gelişmelere neden olmuştur. Aşağıdaki tablo 3.4'te TÜFE ve TEFEE' deki değişimler görülmektedir.

²⁵⁹ Bastı, **a.g.e.**, s.102.

²⁶⁰ Kadioğlu, Kotan ve Şahinbeyoğlu, **a.g.e.**, s.8

²⁶¹ Uygur, **a.g.e.**, s.12.

Tablo 11. Fiyat Gelişmeleri (Yüzde Dönemsel Değişim)

	1999	Mart-Ocak	Haziran/Mart	Aralık/Eylül	2000
TEFE-Genel	62,9	13,5	4,4	7,3	32,7
TEFE-Özel İmalat	59,7	11,7	6,7	5,9	33,6
TÜFE-Genel	68,8	11,9	5,3	9,6	39,0
TÜFE-Mal	61,3	11,3	4,1	10,3	34,6
TÜFE-Hizmetler	83,9	13,0	7,4	8,4	47,0

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü

Tablo 11.'de görüldüğü gibi, TÜFE ve TEFE oranları 1999 yılının başından aynı yılın Aralık dönemine kadar düşüş eğilimi göstermiştir. 2000 yılının başından itibaren artan tüketimle birlikte bu oranlar büyük oranda artış göstermişlerdir.

Enflasyonun beklendiği oranda hızlı düşürülmemesi nedeniyle, 2000 yılı başından itibaren TL, döviz karşısında değerlenmeye başlamıştır. TL'nin reel olarak değerlenmesi hem fiyat etkisi, hem de gelir etkisi ortaya çıkarmıştır.²⁶²

Kur değerlenmesi ile birlikte görece olarak ucuzlayan yurtdışı mal fiyatları, düşük faizlerle birleşerek ithalatın önemli oranda artmasına neden olmuştur. Canlanan iç talep sanayi üretimini de uyarılmış, yine kurlardaki değerlenmeyle birlikte, makine ve teçhizat ithalatında önemli bir artış meydana gelmiştir.²⁶³

Piyasada paranın bollaşması ile aynı zamanda bankalar tüketici kredilerini hızla artırmışlar, böylece tüketimi ve yatırımı uyarılmışlardır. 1999 Aralık ayı sonunda 1004,3 trilyon TL'ye çıkarak %300 üzerinde değerlenmiştir.²⁶⁴ Faiz oranlarının düşmesi aynı zamanda tüketimin artmasına neden olmuş. Tüketim harcamalarının artması ise ithalat harcamalarının artmasına neden olmuştur.²⁶⁵

²⁶² Bastı, a.g.e., s.103.

²⁶³ Kadioğlu, Kotan ve Şahinbeyoğlu, a.g.e., s.8.

²⁶⁴ Uygur, a.g.e., s.15.

²⁶⁵ Demirci, a.g.e., s.174.

Ham petrol fiyatı, 1999 yılının ilk on ayında varil başına ortalama 15,1 ABD dolarından 2000 yılının aynı döneminde 26,5 ABD dolarına yükselmiştir. Bu yüksek oranlı artış nedeniyle, ham petrol ithalatı, 2000 yılında miktar olarak gerilemesine karşın, değer olarak yüzde 52,8 oranında artmıştır.²⁶⁶

İthalattaki hızlı artışa karşın, ihracat zayıf bir performans göstermiş ve ancak yüzde 2,8 oranında artmıştır. Bunun en önemli nedenleri tarım sektöründe gözlenen düşük performanstan dolayı tarım ürünleri ihracatının gerilemesi, euro/dolar paritesinin euro aleyhine gelişmesi ve kurlarda görülen reel değerlenmedir.²⁶⁷

İhraracattaki artışı olumsuz etkileyen faktörlerden biriside, 2000 yılında euro/dolar paritesinin euro aleyhine gelişme göstermesidir. Türkiye ihracatının yaklaşık yüzde 50'si Avrupa Birliği ülkelerine yöneliktir. Bu ülkelerle yapılan ticaret genelde euroyu oluşturan para birimleriyle yapıldığı ve dolar olarak kaydedildiği için 2000 yılında euro/dolar paritesinin dolar lehine gelişmesi, ihracatımızın dolar cinsinden değerini negatif yönde etkilemiştir.²⁶⁸

Tablo 12. Cari İşlemler Dengesi Gelişmeler (Milyon Dolar)

	1999	II	III	IV	2000
Toplam İhracat	26.587	7.103	6.736	7.233	27.775
Toplam İthalat	40.687	14.154	14.200	14.828	54.503
Dış Ticaret Dengesi	-14.100	-7.051	-7.464	-7.595	-26.728
İthalat/İhracat	65.3	50.2	47.4	48.8	51.0
Cari İşlem Dengesi	-1.360	-3.268	-1.188	-3.039	-9.767

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü, **Konjektür Değerlendirme Raporu**, 2000, s.19.

Tablo 12'de görüldüğü gibi, cari işlemler dengesi 1999 yılında -1.360 seviyesinde iken, 2000 yılında -9.767 seviyesine çıkmıştır. Bunun en temel nedenleri arasında ithalattaki artış hızında paralel olarak, ihracattaki artış hızının yavaş kalmasıdır.

²⁶⁶ Merkez Bankası, **Yıllık Rapor**, Ankara, 2000, s.47.

²⁶⁷ **a.g.e.**

²⁶⁸ Kadioğlu, Kotan ve Şahinbeyoğlu, **a.g.e.**, s.23.

3.2.1.2. Yabancı Sermaye Hareketleri

Programın ilk yılında IMF'nin desteğiyle ve Türkiye'nin gösterdiği kararlılıkla birlikte yabancı sermaye girişlerinde olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Döviz kuru çığpaya bağlı olduğundan yabancı yatırımcılar açısından bir kur riski ortadan kalkmıştır. Bu durum da yabancı sermaye açısından güvenli bir liman anlamına gelmekteydi. Bununla birlikte döviz girişinin artması para arzını arttırmış, artan para piyasadaki faizleri oranlarını düşürmüş ve geri ödememe riskini azaltmıştır. Risklerin azalmış olması da yabancı sermayenin gelişini arttıran bir durum olmuştur.

Programın başarı ile sürdürüldüğü Ocak-Ağustos döneminde net sermaye girişleri 11,2 milyar ABD dolarına ulaştı, ancak Eylül ayı ile birlikte programın sürdürülebilirliğine ilişkin beklentilerin olumsuzlaşması nedeniyle sermaye çıkışları başlamıştır. Son üç ayda gerçekleşen çıkışlara rağmen, 2000 yılı genelinde toplam sermaye girişleri 1999 yılına göre iki katına çıkarak toplam 9,4 milyar ABD doları düzeyinde gerçekleşmiştir.²⁶⁹

2000 yılı başından itibaren Hazine borçlanma imkanları arttırırken, vadeyi uzatmış ve maliyetleri de düşürmüştür. Hazinesinin 2000 yılındaki tahvil ihraçları, 4 milyar dolarlık kısmı 10 ve 30 yıl vadeli olmak üzere, 7.5 milyar dolara ulaşmıştır.²⁷⁰ Aynı dönemde Hazinesinin tahvil ihracı 6.1 milyar dolar seviyelerine ulaşmıştır.

Faiz oranlarının düşmesi ile birlikte programın ilk aylarında piyasadaki geri ödememe riskini (default risk) düşüğü için yabancı sermaye tarafından olumlu karşılanmıştır.²⁷¹ Buna karşılık faizlerin orta vadede oranlarının daha da düşmesi sonucu faiz arbitrajı elde etmek isteyen yabancı yatırımcı için olumsuz bir durum oluşturmuştur. Böylece yurt içine gelen sermaye akımı yönünü yurt dışına çevirmiştir.

²⁶⁹ Kadioğlu, Kotan ve Şahinbeyoğlu, **a.g.e.**, s.26.

²⁷⁰ **a.g.e.**

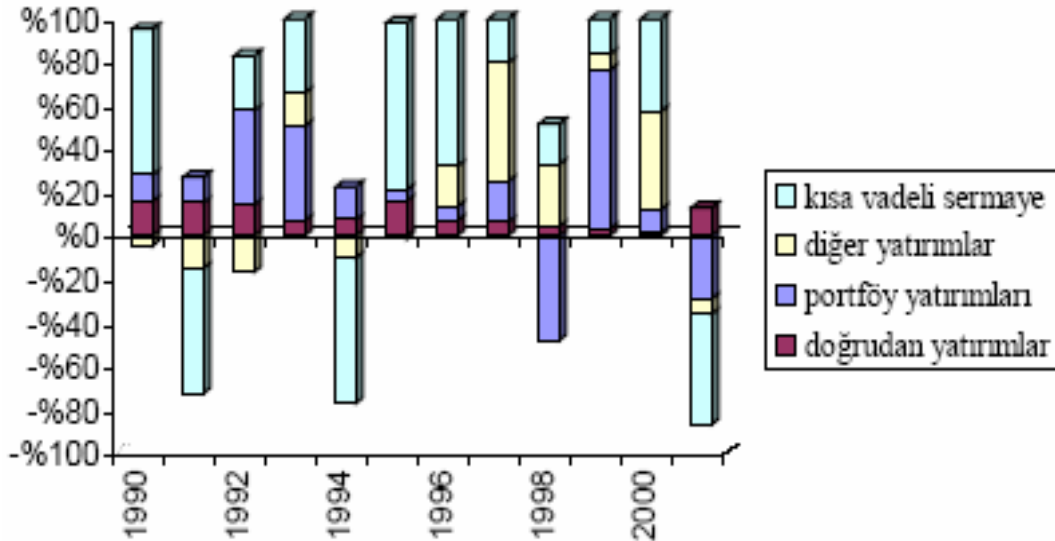
²⁷¹ Demirci, **a.g.e.**, s.174.

Bu durum da krizden önce büyük miktarda açık pozisyon, vererek yabancı sermayeyle aynı paralelde yurt dışından borçlanıp hazine bonusu alan bankaları sıkıntı içine sokmuş ve mali yapıları zayıf olan bankaları yükümlülüklerini yerine getiremez duruma itmiştir.

2000 Kasım ayı sonunda yaşanan likidite sıkışıklığı ile başlayan tedirginlik ortamı ve Merkez Bankasının piyasaya sağladığı likiditenin döviz talebine dönüşmesi 22-30 Kasım 2000 tarihleri arasında Merkez Bankasının yoğun dolar satımı gerçekleşmiştir.²⁷²

Merkez Bankasının 22-30 Kasım tarihleri arasında yoğun dolar satmasının nedenlerine bakıldığında, reel kurun giderek değerlenmesi, buna bağlı olarak cari açığın programda belirlenen hedefin çok üzerinde olması ve bunlara ek olarak Arjantin'deki krizin patlak vermesi sonucu yabancı sermayede tedirginlik oluşmuştur. Piyasalarda oluşan tedirginlik sonucunda, 2000 yılı Eylül ayı içinde yüksek oranlı sermaye çıkışları yaşanmıştır. Sermaye çıkışları hız kazanarak Kasım ayında 5.2 milyar dolar seviyelerine çıkmıştır.

Grafik 1. Türkiye'de Sermaye Hareketlerinin Yüzdesele Dağılımı

Kaynak: TCMB

²⁷² Merkez Bankası, a.g.e., s.50.

Grafik 1.'de Türkiye'deki sermaye hareketlerinin 2000 yılı başında yeni ekonomik programın meydana getirdiği olumlu hava ile birlikte arttığı görülmektedir. 2000 yılında meydana gelen finansal krizden sonra sermaye hareketlerinin tersine döndüğü ve çok hızlı bir şekilde yurt dışına çıktığı anlaşılmaktadır.

3.2.2. 2000 Krizi Öncesinde Türk Bankacılık Sektöründe Gelişmeler

Türkiye'de 2000 Kasım krizi öncesinde bankacılık sektörü ve diğer birçok sektörde yapısal düzenlemelere gidilmiştir. Yapısal düzenlemeler çerçevesinde uzun yıllar açıklar veren sosyal güvenlik sisteminin bilançoları düzenlenmiş, tarımda doğrudan gelir desteği sistemine geçilmiş ve özelleştirmeler hız kazanmıştır.

Türkiye ekonomisinin 1990'lı yıllarda taşıdığı en büyük sorunların başında bankacılık sektörünün sorunları olmuştur. Bu dönemde bankacılık sektörü aslı görevi olan aracılık işlevinden uzaklaşmış durumdadır.

Bankacılık sektörüne bakıldığında, kredilerin toplam aktifleri içindeki payı 1990 yılında %47 iken 2000 yılında %33'e gerilemiştir. Benzer şekilde kredi/mevduat oranı 1990 yılında %84 iken, 2000 yılında %51'e inmiştir. Türkiye'de kredilerin GSMH'ya oranı benzer kategorideki ülkeler ile karşılaştırıldığında oldukça düşük düzeyde kalmıştır. Yatırımcı güvenindeki azalma, para ikamesi gibi hususlara ek olarak kamunun yüksek reel faizle özel yatırımları dışladığı görülmektedir. Sonuç olarak aracılık maliyetlerindeki yükseklik, bankacılık sektörünün finansal aracılık fonksiyonunun etkinliğini bozmuştur.²⁷³

Kamu bankaları kendi görevleri dışındaki faaliyetleri yüzünden zararları ve ekonomik etkinliğe ters müdahaleler ve yönetimdeki zayıflıklar yüzünden bankaların mali yapıları bozulmuştur. Bankacılıkta, risk ve kurumsal yönetim uygulamaları yetersiz kalmış, sektör faiz, kur, likidite risklerine karşı duyarlı hale gelmiştir.

²⁷³ BDDK, **Krizden İstikrara Türkiye Ekonomisi**, Ankara, 2009, s.2.

Finans sektöründeki denetim ve gözetim mekanizmalarının yetersizliği, uluslar arası standartların uyarlanması ve uygulanmasında karşılaşılan eksiklikler ve gecikmeler, mevduata tam garanti verilmesinin ahlaki istismar problemine yol açması ve suiistimale imkân tanınması gibi hususlar bankacılık sektörünü daha da kırılgan hale getirmiştir. HM, TCMB, SPK, Başbakanlık, Sayıştay, MB gibi kurumların denetim sürecinde yer alması uygulamada çok başlılık yaratmıştır.²⁷⁴

Türk bankacılık sektöründe yaşanan en büyük sorunlardan biri olan denetim ve gözetim eksikliği sorununu ortadan kaldırmak için, sektör içinde bulunan gözetim ve denetimden sorumlu kamu birimleri tek çatı altında birleşerek BDDK (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu) bünyesinde 31 Ağustos 2000 tarihinden itibaren çalışmaya başlamıştır. Bu dönemde yeniden yapılandırma programı öncesinde 14 tane banka TMSF (Tasarruf Mevduatı ve Sigorta Fonu) bünyesine devredilmiştir.

Tablo 13. Bankaların TMSF’na Alınma Nedenleri

Mülga 3182 Sayılı Bankalar Kanunu Uyarınca Fona İntikal Eden Bankalar	4389 Sayılı Bankalar Kanunu Madde 14/3 Uyarınca Fona İntikal Eden Bankalar	4389 Sayılı Bankalar Kanunu Madde 16/1 Uyarınca Fona İntikal Eden Bankalar	4389 Sayılı Bankalar Kanunu Madde 14/3 ve 4 Uyarınca Fona İntikal Eden Bankalar
Türkbank Bank Ekspres İnterbank	Yaşarbank Demirbank Sitebank Ulusalbank Tarişbank	Kıbrıs Kredi Bankası	Egebank Yurtbank Sümerbank Esbank Etibank Bank Kapital İktisat Bankası Bayındırbank Kentbank EGS Bank Toprakbank Pamukbank

Kaynak: TMSF, **Yıllık Rapor**, Ankara, 2002, s.22.

²⁷⁴ BDDK, a.g.e., s.3.

Fona devredilen bankalar, reel sektöre ve iştiraklere verdikleri kredilerin batık kredilere dönüşmesi sonucunda zor durumda kalmışlar ve likidite sıkıntısını ortadan kaldırmak için yüksek faiz vererek mevduat toplamışlardır. Bu dönemde mevduat sigorta kapsamının %100 olması bankaları yüksek faiz vererek mevduat toplamaya itmiş ve bu durum ahlaki risk kavramını ortaya çıkarmıştır.

1999 yılı sonu itibariyle fondaki bankaların toplam aktiflerinin sektör payı %5.6, milli gelire oranı ise %5'tir.²⁷⁵

Türk bankacılık sektörü finansal aktiflerin %75'ine sahiptir ve banka dışı finansal kuruluşlarda da önemli iştirakleri vardır. Haziran 2000'de 81 olan banka sayısı Aralık 2000'de 79'a, Haziran 2001'de 74'e düşmüştür. Aynı tarihlerde, KKTC ve yurtdışındakiler dahil, şube sayıları sırasıyla; 7687, 7838 ve 7542 olmuştur. Haziran 2000'deki 74 bankanın 56'sı ticari, 18'i kalkınma ve yatırım bankasıdır. 56 adet ticari bankanın 27'si özel, 17'si yabancı, 4'ü kamu sermayeli, 8'i Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) kapsamındaki bankadır.²⁷⁶

Türk bankacılık sektörünün mali yapısındaki bozukluklar 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizlerinin ön önemli nedenleri arasında gösterilmektedir. Türk bankacılık sektörünün içinde bulunduğu sorunların temel sebebi olarak, bankaların mali yapılarının bozuk olması yani içsel sorunlar olarak gösterilmektedir.

Bankacılık sektörünün sorunlarına bakıldığı zaman birçok neden ön plana çıkmaktadır. Sektörün başlıca sorunlarına bakıldığı zaman;

1- Özkaynak Yetersizliği; Bilançonun aktif toplamından yükümlülükler düşüldükten sonra kalan kısım özkaynağı vermektedir. Özkaynağı güçlü olan bankalar finansal kırılmalıklara karşı daha güçlü durumdadır. Türk bankacılık sektörünün kriz öncesinde özkaynak yapısı son derece zayıf durumdadır.

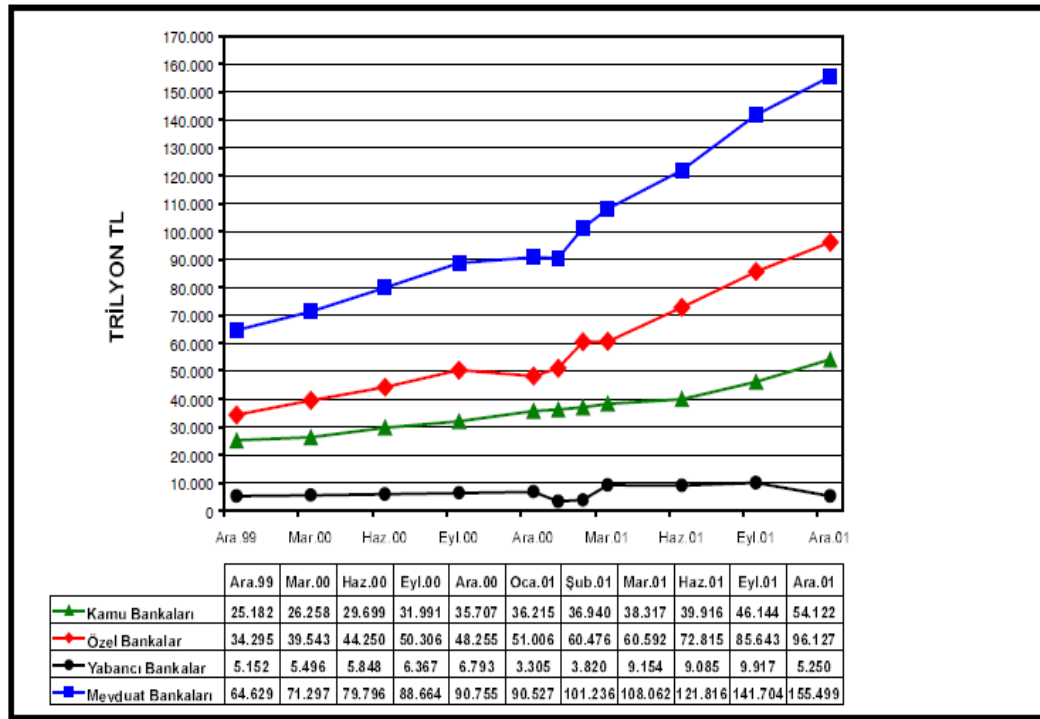
²⁷⁵ Ural, a.g.e., s.120.

²⁷⁶ Metin Toprak ve Osman Demir, "Türk Bankacılık Sektörü Sorunlar, Krizler ve Arayışlar", C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, S.2, C.2, (Ekim 2005), s.2.

Buna karşılık, Aralık 1999 itibariyle 4234 trilyon TL olan bankacılık sektörünün öz kaynakları, 2000 yılının ilk 11 ayında reel olarak %3 azalmasına ve Kasım 2000 krizi sonrası daha çok azalacağına beklenmesine karşın, 2000 yılı sonunda 7622 trilyon TL'ye yükselmiştir. Öz kaynaklar reel olarak yaklaşık %36, dolar bazında da yaklaşık %45 oranında artmıştır. Bu artış, Aralık 2000'de TMSF bankalarına zararlarını karşılamak amacıyla verilen Devlet İç Borç Senetlerinin (DİBS) yedek akçeler hesabında izlenmesinden kaynaklanmıştır. Ayrıca bu artışta Aralık 1999-2000 döneminde ödenmiş sermayenin reel olarak %32 oranında artması da etkili olmuştur.²⁷⁷

Bankacılık sektörünün aktif yapısına bakıldığında ise, 1999 yılı sonu itibariyle mevduat toplayan bankaların aktif toplamının 64.6 katrilyon TL düzeyinde olduğu görülmektedir. Kasım 2000 krizi sonrasında Aralık 2000'de 90.7, Eylül 2001 döneminde 141.7 katrilyon TL'ye yükselmiştir. Mevduat toplayan bankaların aktif büyük pay özel bankalara aittir.

Grafik 2. Banka Grubu Bazında Toplam Aktiflerin Gelişimi

Kaynak: Aloğlu, a.g.e., s.90.

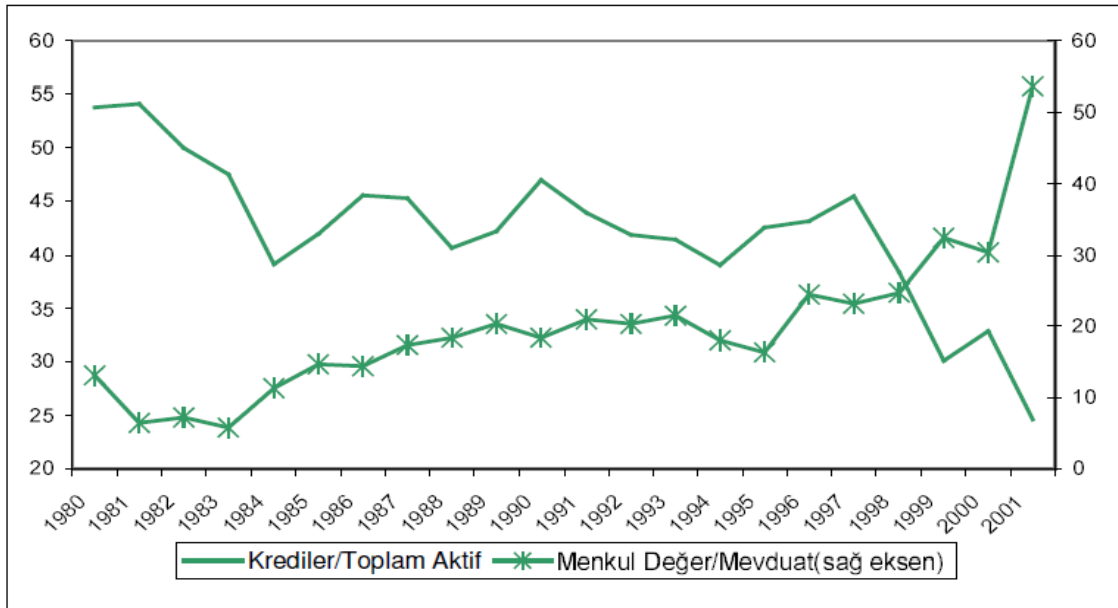
²⁷⁷ BDDK, Bankacılık Sektörü Reformu: Gelişme Raporu, Ankara, 2001, S.25.

Grafik 2’de banka gruplarının aktif yapılarının 2001 krizinden sonra yükselmeye başladığı, yükselme oranlarında özel bankaların çok hızlı şekilde yükseldiği buna karşılık yabancı bankaların aktiflerinde azalma olduğu göze çarpmaktadır.

2- Mevduat ve Kredilerin yetersizliği; Mevduatlar, bankaların yükümlülüğüdür. Türkiye’de mevduatların önemli bir kısmının kamu kağıtlarına (tahvil, bono) dönüşmesi, yüksek enflasyon ve yüksek kur beklentisi, KKBG (Kamu Kesimi Borçlanma Gerekliği)’ne bağlı olarak faiz oranlarının yüksek düzeyde seyretmesi, disponibilita, munzam karşılık ve TMSF kesintileri yüzünden Toplam Kredi/Toplam Aktif oranı, Toplam Mevduat/Toplam Aktif oranının oldukça altında kalmıştır.²⁷⁸

Kamu açıklarını kapatmak için devlet iç borçlanma yolunu izlemiş ve bankalarda bu borçlanmayı finanse ederek asıl görevinden uzaklaşmıştır. Bankacılık sektörünün kamu sektörünü finanse etmesinin diğer nedeni ise enflasyonist ortamın varlığıdır. Enflasyonist ortamlarda bankalar, kamu kağıtlarını alarak yüksek getiri elde etmişler ve kendilerini güvence altına almışlardır. Bankaların kredi verme eğilimlerinin değişmesi sonucunda 2001 krizinin alt yapısının hazırlandığı düşünülmektedir.

Grafik 3. Bankaların Kaynak Kullanımında Yaşanan Değişim

Kaynak: TCMB

²⁷⁸ Toprak ve Demir, a.g.e., s.4-5.

Grafik 3'te Bankaların kaynak dağılımında yaşanan değişimi göstermektedir. Kredi kullandırma oranlarının düşüş eğilimde olduğu özellikle 2001 krizinde en düşük %10'un altına inmiştir. Buna karşılık menkul değerlerin banka bilançolarında sürekli oranda arttığı görülmektedir. Menkul değerleri, 1994'te %19, 1999'da %30, 2001 yılında ise %51 seviyelerine çıkararak en yüksek noktasına ulaşmıştır.

Bankacılık kesiminin bilançosunun varlıklar kısmının bir bölümünün DİBS'lerden oluşmasının yarattığı sonuçlarının yanı sıra bu varlıkların finansmanın nasıl yapıldığı da önemlidir. Ticari banka bilançolarının yükümlülükler bölümü incelendiğinde, büyük miktarda döviz yükümlülüğü, kısa vadeli dış krediler ve mevduatlar görülmektedir. DİBS'lerin finansmanında kullanılan ve bilançoda yer almayan kısa vadeli repo yükümlülükleri de bulunmaktadır.²⁷⁹ Ticari bankaların kısa vadeli ve döviz ağırlıklı yükümlülüklerinin olması sektörün riskini arttırmakta ve kırılganlığa yol açmaktadır.

3- Az Sayıda Büyük- Çok Sayıda Küçük Bankanın Varlığı; Banka sayıları ve bu bankaların sahip oldukları aktif, kredi, mevduat ve özkaynakların dağılımları dikkate alındığında, sektörde etkin rekabetin doğmasını önleyen ikili bir yapının (az sayıda büyük-çok sayıda küçük bankanın) olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin Aralık 2000'de toplam 79 adet banka olmasına karşın 4 adet kamu bankası (Ziraat, Halk, Vakıflar, Emlak) ve özel ilk beş büyük banka (İş, Akbank, Garanti, Yapı Kredi, Pamukbank) toplam aktiflerin %66,7'sine, özkaynakların %94,6'sına, mevduatın %70,6'sına ve kredilerin %69'una sahip olmuşlardır. Bu değerlerin geri kalan kısımları (aktiflerde %33,3; özkaynaklarda %5,4; mevduatlarda %29,4 ve kredilerde %31) diğer 70 adet küçük banka arasında paylaşılmıştır.²⁸⁰

Bankacılık sektöründe kamu bankaları ve özel beş bankanın payının çok büyük oranda olması, kamu bankalarına hükümetlerin müdahalesi ve küçük bankaların taşıdıkları riskler, sektörde etkin bir rekabet ortamının doğmasını engellemektedir.

²⁷⁹ Hülya Ardıç, "1994 ve 2001 Yılı Ekonomik Krizlerinin, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasında Yarattığı Hareketlerin İncelenmesi", (Çevrimiçi)

<http://www.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/hulyaardic.pdf>

(Erişim Tarihi: 11 Mayıs 2012), s.138.

²⁸⁰ Toprak ve Demir, **a.g.e.**, s.5.

Orta ve küçük ölçekli bankalarda hissedarlar genellikle bir aile ya da birkaç ailenin elinde bulunmakta ve kararlar genellikle onların isteklerini yansıtmaktadır. Bu bankaların özkaynakları yeteriz ve mali güçleri zayıftır. Kapasite kullanımları eksiktir, yeterli Ar-Ge faaliyetlerini yapamazlar, işbölümü ve uzmanlaşma eksiktir. Bu gibi nedenlerle orta ve küçük boy bankaların finansal kırılganlıkları fazla ve finansal dalgalanmalardan etkilenmektedirler.²⁸¹

Tablo 14. Türk Bankacılık Sektöründe Banka Sayısı (1995-2002)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Ticaret Bankaları	55	56	59	60	62	61	46	40
Kamusal Sermayeli	5	5	5	4	4	4	3	3
Özel Sermayeli	32	33	36	38	31	31	22	20
Fon'daki Bankalar	---	---	---	---	8	8	6	2
Yabancı Sermayeli	18	18	18	18	18	18	15	15
Kal. ve Yat. Bankaları	13	13	13	15	15	19	15	14
Kamusal Sermayeli	3	3	3	3	3	3	3	3
Özel Sermayeli	7	7	7	9	13	13	9	8
Yabancı Sermayeli	3	3	3	3	3	3	3	3
Toplam	68	69	72	75	81	80	61	54

Kaynak: TBB

Tablo 3.7'de Türk bankacılık sektöründeki banka sayılarını vermektedir. 1995 yılında 68 olan banka sayısı, 1999'da 81'e çıkmış krizin etkisini gösterdiği ve TMSF'nin bankalara el koymasından dolayı 2002'de banka sayısı 54'e düşmüştür.

²⁸¹ Parasız, a.g.e., s.118.

4- Kamu Bankalarının Hakimiyeti ve Yüksek Görev Zararları; 1980 ve 1990'da yaklaşık %45 olan bankacılık sektörünün toplam aktifleri içindeki kamu bankalarının payı Aralık 2000'de %34,2'ye gerilemesine karşın, TMSF bankalarının %8,5'lik payı da ilave edilince bu oran %42,7 olmaktadır.²⁸²

Kamu bankalarının toplam mevduattaki payı, TMSF bankaları katılınca bu oran %53,3'e, toplam kredilerin payı %34,2'ye çıkmaktadır. Kamu bankalarının özkaynaklardaki payı %14,4 gibi düşük bir seviyededir. Bu oran TMSF bankalarında ise, %-26,9 negatif seviyededir.²⁸³

Özel bankaların temel amacı kâr maksimizasyonu olmasına karşın, kamu bankalarının birbiriyle çelişebilen, kârlılık, sektörün gelişmesi, para arzının denetimi, stratejik sektörlere ucuz kredi temini gibi başka amaçları da vardır. Dolayısıyla bu bankalar, çoğu zaman ticari amaç dışında kamu hizmet yükümlülüklerini yerine getirmekte, özel bankaların taşımadıkları ekstra maliyetleri yüklenmekte ve kâr amaçlı bir banka açısından rasyonel olmayan işleri yapmaktadırlar.²⁸⁴

Kamu bankalarına devlet tarafından verilen tarım kesimi ve kobileri destekleme sonucunda oluşan zararların zamanında ödenmemesinin yanısıra, yanlış ve zamansız müdahaleler, kamu bankalarının iyi yönetilememesi ve asli fonksiyonlarının dışında görevler verilmesi bu bankaların mali dengelerini bozmuştur.²⁸⁵

Kamu bankaları açıklarını finanse etmek için iç piyasayı kullandığında ve kısa vade, yüksek maliyetlerle borçlanmıştır. Bunun sonucunda zararların büyümesine ve mali piyasaların işleyiş sistemine zarar vermiştir. Finansal piyasalarda faizler yükselmiş, kamu bankaları bankacılık işlevlerini yerine gelmiştir.

Kamu bankalarının zararlarını arttıran diğer nedenlerden biride, mevduat sigortasına uygulanan %100 devlet güvencesi olmuştur. Tam güvence yüzünden mali piyasaların işleyişi zarar görmüştür.

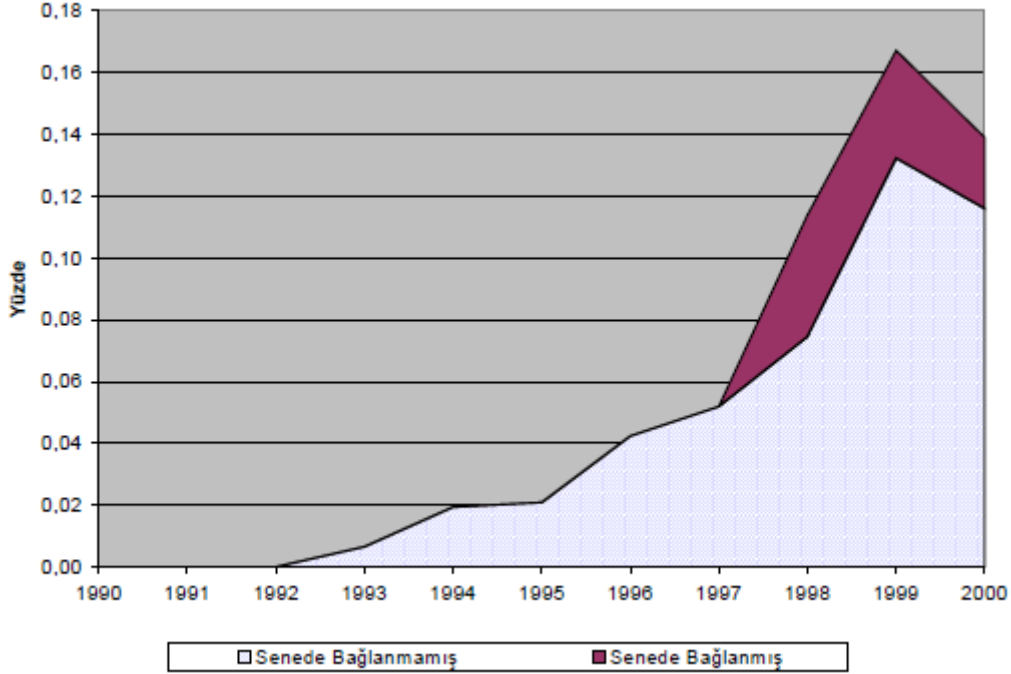
²⁸² Toprak ve Demirci, **a.g.e.**, s.6.

²⁸³ Aloğlu, **a.g.e.**, 138.

²⁸⁴ Toprak ve Demirci, **a.g.e.**, s.6.

²⁸⁵ TCMB, **a.g.e.**, s.5.

Grafik 4. Kamu Bankalarının Görev Zararları Stoku (GSMH'ye Oran)

Kaynak: TCMB

Grafik 4.'de kamu bankalarının görev zararlarının sürekli artış eğiliminde olduğunu göstermektedir. Kamu bankalarının zararlarının çok yüksek boyutlara ulaşması Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerine zemin hazırladığı düşünülmektedir.

Son yıllarda yüksek reel faizlere de bağlı olarak kamu kesimi borçlanma ihtiyacındaki artış özel bankaların reel ekonomiye kaynak sağlamaktan uzaklaşarak kamu açıklarını finanse etmeye yönelmelerine yol açmıştır. Devlet iç borçlanma senetlerinin mevduat bankalarının toplam aktifleri içindeki payı 1990 yılında yüzde 10'dan 1999 yılında yüzde 23'e çıkmıştır. Aynı dönemde özel sektöre açılan kredilerin toplam aktifler içindeki payı ise yüzde 36'dan yüzde 24'e inmiştir. Böylece bankalar üreticiyi ve reel ekonomiyi yeterli ölçüde destekleyememiştir.²⁸⁶

²⁸⁶ TCMB, a.g.e., s.6.

5- Para İkamesi ve Açık Pozisyon Artışı; Yabancı para (YP) cinsinden pasif kıymetlerin aktif kıymetlerden büyük olması açık pozisyon diye tanımlanır. Bankalara 1984’de döviz üzerine hesap açma izni verilmesi ve 1989’da çıkarılan 32 sayılı kararla uluslararası sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi Türkiye’deki para ikamesi sürecini hızlandırmış ve Döviz Tevdiat Hesapları (DTH) artmıştır.²⁸⁷

Tablo 15. Mevduatlara İlişkin Oranlar, (%)

	Toplam Mevduata Oranları			GSMH’ya Oranları		
	Yerleşiklerin YP Mevd.	Toplam TL Mevd.	Vadeli TL Mevd.	Toplam Mevduat	Toplam Kredi	Yerleşiklerin YP Mevd.
1986	14,6	73,9	46,0	30,5	20,0	4,5
1987	21,9	68,8	39,1	31,9	21,9	7,0
1988	23,6	67,2	42,8	29,4	18,5	7,0
1989	21,8	71,3	46,8	26,8	17,1	5,8
1990	22,4	70,1	44,5	23,7	17,4	5,3
1991	30,3	64,5	44,1	26,0	16,8	7,9
1992	34,2	58,2	39,0	26,8	17,7	9,2
1993	35,7	48,1	30,5	26,2	18,2	9,4
1994	46,7	46,8	34,1	30,9	16,2	14,5
1995	45,0	43,9	34,6	32,4	18,2	14,6
1996	41,0	47,7	34,8	39,2	21,8	16,1
1997	40,9	45,2	34,6	40,7	25,7	16,6
1998	37,7	47,6	39,3	42,8	21,9	16,1
1999	39,1	47,9	39,6	57,9	21,7	22,6
2000	37,9	47,2	37,5	51,6	21,7	19,6

Kaynak: TBB

Tablo 15.’te Türk bankacılık sektöründe 1986-2000 yılları arasında mevduat dağılımını göstermektedir. TL Mevduatın/Toplam mevduat oranına bakıldığında, 1986 yılında oran %73,9 iken 1994’te %46,8, 2000 yılında %37,5 olmuş ve sürekli azalış eğilimindedir. Bununla birlikte YP Mevduat GSMH’ya oranına bakıldığında 1986’da

²⁸⁷ Toprak ve Demirci, a.g.e., s.8.

%4,5 iken, 1994'te 14,5, 2000 yılında ise %19,6 oranına çıkararak bankacılık sektörünün döviz pozisyon açığını ifade etmektedir.

Finans kesiminde, özellikle bankacılık sektöründe istikrarsızlığın en önemli nedenleri arasında ülkeye kontrolsüz giren sıcak para olarak gösterilmektedir. Bankacılık sektörü yurt dışından kısa vadeli sağladığı krediyi yurt içinde TL olarak kredi vermesi, sektörün yabancı para cinsinden yükümlülükleri ile yabancı para cinsinden varlıkları arasında açık pozisyon denilen uyumsuzluk oluşturmaktadır.

Enflasyonla mücadele programı uygulanan kur çıpası dövizle borçlanmayı cazip hale getirmiştir. Bankacılık sektörü yurt dışından aldığı kredileri, yurt içinde TL cinsinden krediye dönüştürerek DİBS satın almışlardır. Bu durum sonucunda bankaların açık pozisyonları artmış ve kur riski oluşmuştur. Özellikle 2000 Kasım krizinde yüksek faizle borçlanılmış ve 2001 Şubat krizinden dalgalı kur politikasına geçiş ile birlikte yüksek kurdan döviz satın alarak yüksek maliyetlere katlanmışlardır.

2000 yılı sonunda sektörün toplam aktiflerinde TL'nin ağırlığı %64,7 olmuştur. Bu oran kamu bankalarında %81, TMSF bankalarında %66, özel bankalarda %55,2, yabancı bankalarda %51,9, kalkınma ve yatırım bankalarında %50,9'dur.²⁸⁸

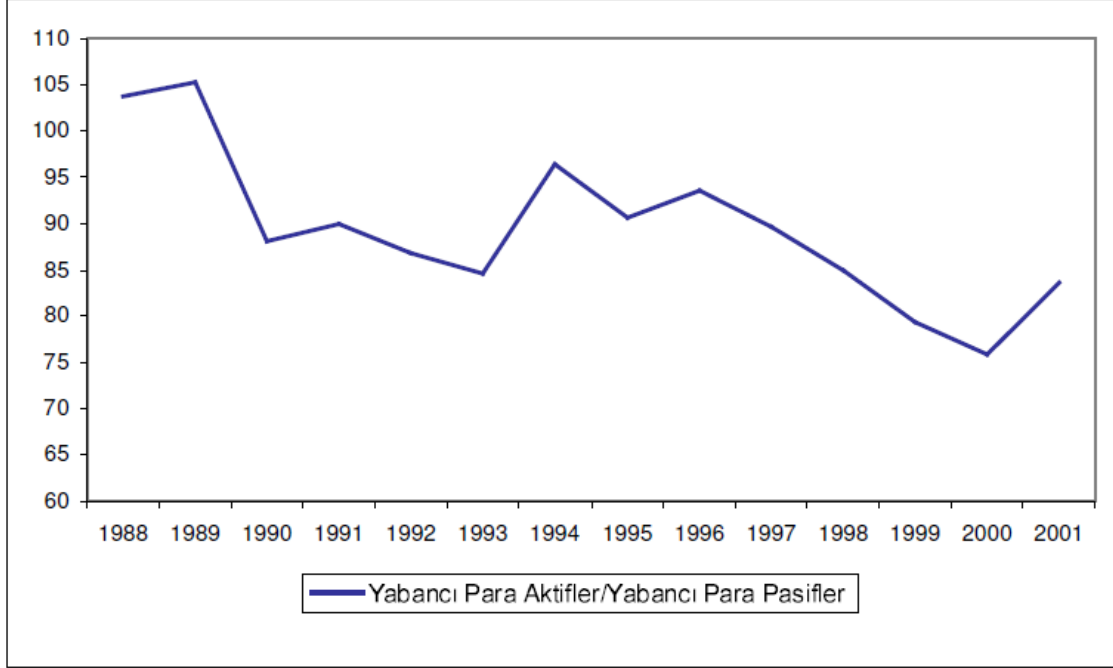
Sektörün toplam pasiflerinin TL-YP kompozisyonu incelendiğinde TL'nin ağırlığı 1998 ve 1999'da %52 iken, izlenen döviz kuru politikasının etkisiyle Kasım 2000'de %49'a gerilemiştir. Kasım krizinin etkisi ve bankaların açık pozisyonlarını kapatma çabaları sonucu TL'nin payı tekrar artmaya başlamış ve 2000 yılı sonunda %53'e çıkmıştır.²⁸⁹

²⁸⁸ BDDK, Bankacılık..., a.g.e., s.29.

²⁸⁹ a.g.e., s.33.

Bankacılık sektörünün açık pozisyonlarının arttığı bir göstergesi olan YP Aktifler/YP Pasifler oranı olarak gösterilmektedir.²⁹⁰

Grafik 5. Yabancı Para Aktifler/Yabancı Para Pasifler

Kaynak: TBB

Grafik 5; YP Aktifler/YP Pasiflere oranlarına bakıldığında 1988-1993 yılları arasında grafiğin aşağı yönlü hareket ettiği görülmektedir. 1994 yılında sermaye hareketlerinin serbestleşmesi ile birlikte bu oran %84.59 ile en yüksek seviyesindedir. 1994 krizinden sonra bankaların açık kapatması ile birlikte bir iyileşme gözükse de, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizi öncesi sürekli azalış eğilimindedir. Bu grafikten döviz riskinde artışlar olduğu görülmektedir.

Türk bankacılık sektörünün döviz açık pozisyonunun oluşmasının en önemli nedenleri arasında, uzun yıllardır süren yüksek enflasyon ve bankaların kendi paraları ile uzun vadeli borçlanamamaları olarak açıklanmaktadır.

²⁹⁰ Ardıç, a.g.e., s.139.

3.3. Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri

Enflasyonla mücadele programı sonrasında faiz oranlarının düşmesi, kamu borçlanmasında yaşanan rahatlama, tüketim oranlarının artması ile birlikte ekonomik büyümenin başlaması sonucunda piyasalarda programa güven duygusu artmıştır.

2000 yılının ortalarından sonra programla ilgili riskler artmaya başlamıştır. Tüketim oranlarının çok hızlı yükselmesi ile birlikte, enflasyonun istenildiği oranlarda düşmemesine neden olmuştur. Kur politikası sonucunda TL reel olarak değerlendirilmiş ve ihracat oranları azalmış, iç piyasalardaki tüketim oranlarının artış göstermesi ile birlikte ithalat oranları artış göstererek dış ticaret açığı Ekim ayında 21 milyar dolara çıkmıştır.²⁹¹ Program kapsamında GSMH'nin %1.8 veya 2'si olarak tahmin edilen cari açık GSMH'nin %4.9'una ulaşmıştır.

Enflasyonla mücadele programı kapsamında, bankacılık sektörünün döviz cinsinden aşırı derecede borçlanmalarını önlemek için, bankaların dönem karları ve özkaynakları toplamının %20'si kadar açık pozisyon tutabilecekleri şeklinde kural konulmuştur.²⁹² Ama 2000 yılı başından itibaren döviz kurlarının alacağı değerler günlük bazda açıklandığı için kur riski ortadan kalkmış ve bankalar yurt dışından döviz cinsinden borçlanmalarını arttırarak, yurt içinde TL cinsinden borç vermiş ve açık pozisyonları arttırmışlardır. 2000 Eylül ayı sonunda bankacılık sektörünün açık pozisyonu 20,9 milyar dolara ulaşmıştır.

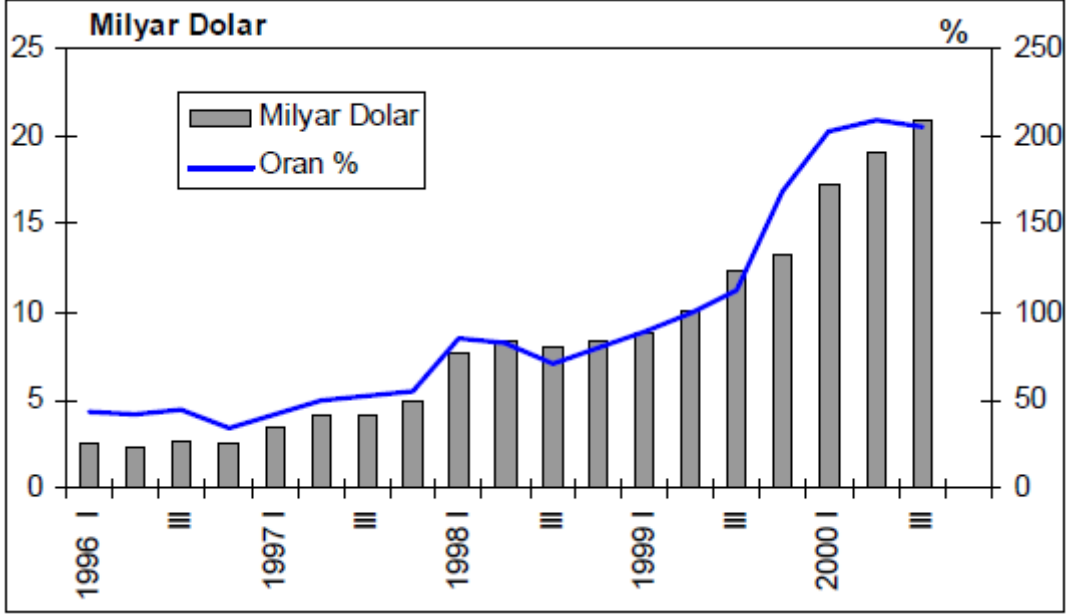
Bankacılık sektörünün 2000 Eylül ayı içinde özkaynakları ve dönem karları toplamı 10.17 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu oranlara göre, açık pozisyonun 2 milyar dolar olması gerekmektedir. Eylül ayı sonunda bilanço döviz açık pozisyonun 20.9 milyar dolar, oran olarak %205'e varmıştı. Yasağa rağmen döviz açık pozisyonun %205 oranında yükselmesinin nedeni ise, bankalar döviz borçlarının riskini döviz forward kontratları yaparak açık pozisyonlarını 10 katına çıkarmışlardır.²⁹³

²⁹¹ Yay ve Yay, **a.g.e.**, s.43.

²⁹² Bastı, **a.g.e.**, s.116.

²⁹³ Ercan Uygur, "Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri", (Çevrimiçi) <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/krizdenkrize.pdf> (Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2012), s.15.

Grafik 6. Bankacılık Kesiminin Döviz Açık Pozisyonu; Milyar Dolar ve Sermaye+Kar İçinde Oranı %, 1996-2000

Kaynak: TBB. Veriler Mehmet Şimşek tarafından düzenlenmiştir.

Grafik 3.6; Bankacılık sektörünün döviz açık pozisyonunun 1996-2000 yılları arasında yükseliş eğilimi içinde olduğunu göstermektedir. 2000 yılında açık pozisyonunun % 200 oranında artış göstermesi bankacılık sektörünün yüksek kur riski ile karşı karşıya bırakmıştır.

Enflasyonla mücadele programı sonrasında, TL'nin aşırı değerlenmesi, cari açığın çok yüksek oranlarda artış göstermesi, bankacılık sektörünün açık pozisyonun yükselmesi, makroekonomik olumsuzluklar yüzünden sektörün kur ve faiz riski ile karşı karşıya kalması sonucunda finansal kırılganlık artmış, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin oluşumunu hızlandırmıştır.

3.3.1. Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizlerinin Nedenleri

Türkiye’de meydana gelen Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri aynı sorunlar ve birbirini tetikleyen nedenler yüzünden yaşanmıştır. İki krizin oluşmasına neden olan etkenler 2000 yılı istikrar programı öncesinde bulunmaktaydı. Uygulamaya konulan istikrar programı krize neden olan sıkıntıları girememiş, bununla birlikte yeni problemler oluşturarak bu iki krizin nedeni olmuştur.

Kasım 2000 krizini döviz ve likidite krizi olarak ifade eden birçok iktisatçı bulunmaktadır. Krizin oluşmasına neden olarak uygulanan istikrar programı olduğu düşünülmektedir. TCMB’nin finansal serbestleşme ise birlikte politika araçları olan faiz ve döviz kurunu kaybettiğini ve 1999 istikrar programında net iç varlıklara dar bir bant getirilmesi sonucunda etkinliğinin daha da azaldığı belirtilmektedir.²⁹⁴ Bu durum sonucunda bankaların likit olmaması yüzünden krizin oluşmasının kaçınılmaz olduğu belirtilmektedir.

Kasım 2000 krizinin en önemli nedenlerinden biride döviz talebindeki artışın TL talebinde meydana getirdiği artış olarak gösterilmektedir. Açık pozisyonları çok yüksek olan bankaların yılsonu yaklaştıkça bunu kapatmak için döviz taleplerini arttırmaları sıkıntı yaratmıştır. Bankaların oluşturduğu döviz talebi yabancı bankaların yükselen devalüasyon beklentisi ile birleşince spekülasyon döviz ihtiyacı oluşmuştur. Piyasalarda Ortaya çıkan TL sıkıntısı gecelik faizlerin fonlama maliyetlerini arttırmıştır.²⁹⁵ Aynı dönemde bankaların artan döviz açık pozisyonları, faizlerin yükselmesi ve piyasalarda TL sıkışıklığı yaşanması, yabancı bankaların vadesinden önce kredilerini geri istemesi kırılganlığı daha da arttırmıştır.

2000 yılının Kasım ayının ikinci yarısında faiz oranları önemli ölçüde yükselmiş, yurtdışına büyük boyutlu bir sermaye çıkışı yaşanmış, Merkez Bankası rezervleri hızla gerilemiş, hisse senedi fiyatlarında keskin bir düşüş gözlenmiş ve orta ölçekte bir banka sistem dışına alınmıştır.²⁹⁶

²⁹⁴ Ardıç, **a.g.e.**, s.177.

²⁹⁵ Kazgan, **a.g.e.**, s.455.

²⁹⁶ BDDK, Bankalar..., **a.g.e.**, s.3.

Piyasalarda oluşan güvensizlik yüzünden ülkeden sermaye çıkışları hızlanmış, Kasım ayının ikinci yarısında yaşanan kısa vadeli faizler büyük oranda artış göstermiş tahvil, bono ve hisse senedi fiyatları sert düşüşler yaşamıştır. İMKB endeksi buna bağlı olarak düşüş eğilime girmiştir.

Borsa 2 gün içinde yüzde 12 değer kaybetmiş Merkez Bankası 1,5 milyar dolarlık döviz satmıştır. Repo ihalesi ile piyasaya 380 trilyon TL, daha sonra ise 1,5 katrilyon TL vermiştir. Kriz Kasım ayından sonra da devam etmiş 4 Aralık günü gecelik faizler yüzde 2.000 olmuştur. Borsa tarihi bir düşüş yasayarak 7.329 puandan kapanmıştır. IMF ile yapılan anlaşma sonucu 7,5 milyar dolarlık ek rezerv kolaylığı piyasaları yatıştırmış ancak Merkez Bankası bu dönemde 6 milyar dolarlık döviz satmak zorunda kalmıştır.²⁹⁷

Bankaların birbirlerine olan güvensizliklerinin de etkisi ile piyasaların finansal aracılık işlevinde sorunlar ortaya çıkmıştır. Bankacılık kesiminin piyasa risklerine karşı duyarlılık daha da artmıştır. Kasım 2000 tarihinde yaşanan kriz sonucu faiz oranlarının önemli ölçüde yükselmesi, özellikle aşırı gecelik borçlanma ihtiyacında olan kamu bankalarıyla TMSF kapsamındaki bankaların mali yapılarını iyice bozmuştur.²⁹⁸

Kasım 2000 temel nedenlerine bakıldığında, TL ve dövize olan talebin atması ve bu talebin piyasa tarafından karşılanmaması sonucu faiz ve kurlardaki artış olarak gösterilmektedir. Merkez Bankasının aracılık görevinden uzaklaşması, Hazinesin daha yüksek faiz oranlarında borçlanması uygulanan programa ilave yükler getirmiştir. 22 Kasım'da başlayıp 5 Aralık'ta sona erdiği düşünülen kriz için, krizin önlenemediği sadece ekonomideki görüntünün geçici olarak ortadan kaldırıldığı düşünülmektedir.²⁹⁹

Kasım 2000 krizinin ardından faizler çok yükselmiş, döviz kayıpları 7.5 milyar dolarlık IMF kredisi ve mali yapıları bozulan birçok bankanın TMSF'ye devredilmesi sonucunda piyasaların rahatladığı düşünülmüştür. 2000 Aralık ayının yarısından sonra para krizinin etkileri azalmış olmasına karşın piyasadaki tedirginlik devam ettiği düşünülmektedir.

²⁹⁷ Mehmet Cihangir, "Finansal Krizlerin Banka Birleşmelerine Etkileri: Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri Çerçevesinde Kronolojik Bir Yaklaşım", (Çevrimiçi) <http://e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/IIBD/article/view/3620> (Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2012), s.108.

²⁹⁸ BDDK, Bankalar..., a.g.e., s.5.

²⁹⁹ Cihangir, a.g.e., s.108.

Şubat 2001 tarihinde devam eden siyasi gerilim ve Hazine ihalesi öncesinde yaşanan olumsuz gelişmeler yüzünden piyasalarda güven kaybolmuş ve istikrar programının sürdürülebilirliği tartışma konusu olmuştur. Yurt dışı ve yurt içinden dövize karşı spekülasyon atakları yoğunlaşmıştı.³⁰⁰ TCMB likidite ihtiyacına zamanında müdahale edememesi ve rezerv kaybını önlemek amacıyla piyasaya sürdüğü TL sonucunda, gecelik faiz oranları %1000'ler seviyesine çıkmıştır. 21 Şubat 2001 krizi patlak vermiş, TCMB'nin piyasadaki etkinliği kaybolmuş ve bankacılık sektörü çok ağır likidite, kur ve faiz riskleri ile karşı karşıya kalmıştır. Uygulanmakta olan para ve kur politikası terk edilerek 22 Şubat 2001 tarihinde dalgalı kur politikasına geçilmiştir.

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin temelinde bankacılık sisteminin kırılgan yapısı ve cari açığın yüksek olması olarak gösterilmektedir. Şubat 2001 krizinin oluşuna bakıldığında, bankacılık sektörünün kırılganlığı, yüksek cari açık, TL'nin aşırı değerlenmesi, bankacılık sektöründeki vade uyumsuzluğu ön plana çıkmaktadır.³⁰¹

22 Kasım 2000'de yaşanan para krizinin devamında 21 Şubat 2001 tarihinde döviz krizine döviz krize dönüşerek ikiz krizler meydana gelmiştir.

Grafik 8. Şubat 2001 Krizi Süreci

Kaynak: BDDK, *Krizden İstikrara Türkiye Tecrübesi*, Ankara, 2009, s.26.

³⁰⁰ BDDK, *Bankalar...*, a.g.e., s.25.

³⁰¹ Özatay ve Sak, a.g.e., s.25.

Yaşanan bu ikiz krizler sonrasında ekonomi yüzde 8.5-9 oranında daralmış, ulusal gelir 51 milyar dolar azalmış, kişi başına gelir 725 dolar gerilemiş, 19 banka kapanmış, 1.5 milyon kişi işsiz kalmış, yüzde 30'lara düşen enflasyon yüzde 70'i aşmış, hazinenin faiz ödemeleri yüzde 101 artmış, iç borç stoku 2000 yılının 4 katına ulaşmıştır.³⁰²

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri sonrasında bankacılık sektöründe kırılmalık çok büyük oranlarda artış göstermiş, sorunlar ve maliyetler katlanılmayacak boyutlara ulaşmıştır. Türkiye ekonomisi tarihinin en büyük krizlerinden birini yaşamış, ekonomik ve sosyal alanda büyük sıkıntılar ortaya çıkarmıştır. Bu nedenlerden sonra Yeniden yapılandırma çalışmaları kaçınılmaz olmuştur.

3.3.2. Kriz Modelleri Çerçevesinde Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizlerinin Değerlendirilmesi

I. Nesil Finansal Kriz Modelleri, sabit kur uygulayan bir ülkede bütçe açıkları parasallaşma yoluyla kapatılıyorsa, bir noktadan sonra yabancı paralara spekülasyon atak başlayacağı ve dolayısıyla finansal kriz oluşacağı savunulmaktadır.³⁰³ Bu modelde kamu açıklarının para basarak finanse eden genişlemeci para politikası ile sabit ya da yarı sabit kur rejiminin birlikte uygulanmayacağını açıklamaktadır.

Türkiye'nin yaşadığı 2000 Kasım/2001 Şubat krizleri öncesinde, yüksek enflasyonun yanı sıra bütçe açığı ve faiz ödemelerinin GSMH'ye oranı gibi kamu tasarruf açığına ilişkin değişkenlerde ciddi sorunlar göze çarpsa da, 1. nesil kriz modelinde yer alan temel iki göstergenin var olmadığı görülür. Bunlardan birisi bütçe açıklarının Merkez Bankası tarafından para arzı yaratılarak kapatılıyor olması, diğeri ise kriz öncesi dönemde Merkez Bankası döviz rezervlerinde oluşması beklenen tedrici azalmadır.³⁰⁴

³⁰² Zeynep Karaçor, "Öğrenen Ekonomi Türkiye: Kasım 2000-Şubat 2001 Krizinin Öğrettikleri", (Çevrimiçi) http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/articles/2006/16/ZKARACOR.PDF (Erişim Tarihi: 16 Mayıs 2012), s.388.

³⁰³ Bastı, a.g.e., s.127.

³⁰⁴ Umut Çakmak, "Kriz Modelleri Çerçevesinde Türkiye 2001 Finansal Krizinin Değerlendirilmesi", **G.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi**, S.9, (Eylül 2007), s.83.

Tablo 16. Konsolide Bütçe Açığının Finansmanı (1995-2001)

GSMH'NİN YÜZDESİ (%)	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Konsolide Bütçe Borçlanma	3.7	8.5	7.6	7.1	11.6	10.2	17.9
Net Yurtiçi Borçlanma	3.6	7.1	8.5	8.6	12.4	7.4	12.9
Net Yurtdışı Borçlanma	-1.0	-0.9	-1.5	-1.9	0.6	2.1	-2.5
Merkez Bankası Avansları	1.2	1.5	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Diğerleri	0.0	0.7	0.6	0.5	-1.4	0.6	7.4

Kaynak: Çakmak, a.g.e., s.83.

Tablo 16; Kamu açıklarının finansmanı için TCMB'nin kaynakları kullanıldığı görülmektedir. Bu dönemde kamunun borçlanma aracı Net Yurt İçi Borçlanma kalemi içinde yer alan DİBS olmuştur. Ülkedeki parasal genişleme döviz rezervlerindeki artış ile sağlanmıştır.

I. Nesil kriz modelleri, piyasadaki döviz kurunun sürdürülemeyeceğine dair piyasada oluşan beklentinin, yerel paraya olan talep patlamadan önce döviz rezervlerinde bir azalmaya neden olacağını ileri sürmektedir.³⁰⁵ Kasım 2000 krizi öncesine Döviz rezervlerinin artış eğiliminde olduğunu göstermektedir. Merkez Bankasının döviz rezervlerinin; 1998 yılında 19.7, 1999'da 23.2, 2000 yılında ise 24,5 milyar dolar olmuştur.

Türkiye'de meydana gelen Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin oluşum nedenlerine bakıldığında, bütçe açıkları ve döviz rezervlerindeki azalış bakımından birinci nesil finansal krizlere uyum sağlamadığı gözlenmektedir.

1990'lı yılların başlarında Avrupa'da bütçe açığı bulunmayan birçok ülkede krizlerin meydana gelmesi, 1994 yılında Meksika krizinin birinci nesil krizlere uymadığının anlaşılması üzerine ikinci nesil kriz modelleri geliştirilmiştir.

İkinci nesil kriz modellerine göre, krizlerin kendi kendini gerçekleştiren beklentiler sonucu ortaya çıktığını ve kurların çeşitli denge fiyatlarında bulunduğunu söylemektedirler.

³⁰⁵ Çakmak, a.g.e., s.84.

İkinci nesil kriz modellerinde, temel ekonomik verilerde ciddi bozulmalar olmadan içsel ya da dışsal beklentilerdeki ani değişimler sonucunda parasal istikrarsızlık oluşabilmekte ve krizler meydana gelebilmektedir. Finansal kriz beklentisinin kendisi bir süre sonra ekonomileri kriz ile karşı karşıya bırakmaktadır.

İkinci nesil krizler kendi kendini gerçekleştiren beklentilerin krize yol açtığı savunulduğuna göre, kriz beklentisinin hangi nedenlerle oluştuğuna bakılması gerekmektedir. Birçok iktisatçı ikinci nesil krizler için makroekonomik göstergelerdeki değişimlerin incelenmesini savunmaktadırlar.

Türkiye’de meydana gelen Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri öncesindeki makroekonomik gelişmeler incelendiğinde, 2000 yılı başında yürürlüğe konulan istikrar programı çerçevesinde makroekonomik göstergelerde olumsuzluklar yaşanmıştır.

İstikrar programı kapsamında, enflasyon beklenen ölçülerde düşürülemediği, programın riskini arttırmış, TL’nin değerlenmesine neden olmuş, ithalat patlama yaparken, ihracat oranları azalmış ve cari işlemler açığı çok yüksek oranlarda artış göstermiştir.³⁰⁶

Programla birlikte, döviz kuru riski kur çıpası ile birlikte ortan kaldırıldığı için, 2000 yılının ortalarından sonra bankacılık sektörünün dış borçları ve açık pozisyonları artış göstermiştir. Aynı dönemde piyasalarda oluşan olumlu hava ile birlikte faiz oranları gerilemiş ancak enflasyon oranının yüksek seyretmesi ile birlikte reel faiz oranları negatife dönüşmüştür. Bununla birlikte bankaların yurt dışından aldıkları kredileri yurt içinde dağıtmaları sonucunda zarar ermişlerdir.

Bankacılık sektörünün açık pozisyonu, Eylül ayı itibarıyla öz sermayesinin 2 katına (20 milyar dolara) ulaşmıştır. Cari açık oranı GSMH’nin %1.8 hesaplanırken aynı dönemde %4’ü geçmiştir. Ülkede yaşanan olumsuz hava ile birlikte sermaye çıkışları hızlanmış, İMKB endeksi gerilemiş, faiz oranları çok yüksek oranlarda artış göstermiştir.

Makroekonomik ve temel ekonomik göstergelerde yaşanan olumsuz gelişmeler, hem kamu hem de özel sektörde yaşanan sıkıntılar yüzünden, 2001 Türkiye krizinin ikinci nesil kriz modelleri çerçevesinde meydana gelmiş bir kriz olduğu söylenebilmektedir.

³⁰⁶ Bastı, a.g.e., s.129.

Türkiye’de meydana gelen Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri ikinci nesil kriz modelleri açısından açıklanmakla birlikte kendine özgü özellikleri de bulunmaktadır. 1994 krizinden itibaren mevduata %100 güvence uygulanmaktadır. 2000 Kasım krizi sonrasında, IMF isteğiyle Türk bankalarının dış borçları da garanti kapsamına alınmıştır.³⁰⁷

Mevduatlara uygulanan tam garanti ve sendikasyon kredilerine verilen garanti yüzünden, bankacılık sektöründe ahlaki risk kavramı oluşmuştur. Mevduat sahipleri, mevduatlara uygulanan tam garanti yüzünden bankaların risk derecelerine bakmadan yüksek getirilere odaklanmışlardır. Banka sahipleri yurt dışından aldıkları kredileri garanti kapsamında olduğu için verimli kullanamamışlardır. Sistemdeki ahlaki risk yüzünden birçok banka iflas etmiş ve TMSF’ye devredilmiştir. Bütün bu özellikleri ile 2000 ve 2001 krizleri kendine özgün yapıya sahip olarak gösterilmektedir.

Üçüncü nesil krizler, 1997 yılında Tayland’da başlayan ve bütün güneydoğu Asya’yı etkileyen krizi açıklamakta diğer iki kriz türü yetersiz kalmış ve üçüncü nesil kriz kavramı oluşturulmuştur. Üçüncü nesil kriz türü, 1990’lı yılların ikinci yarısından sonra gelişen ekonomilerde meydana gelen özellikle bankacılık ve finans sektöründe meydana gelen sorunlardan kaynaklanmaktadır. Literatürde para ve bankacılık krizi olarak kullanılmaktadır.

Üçüncü nesil krizler, finansal serbestleşme sonrasında iyi düzenlenmemiş bankacılık ve finans sistemi yüzünden ülkelerin yurt dışı piyasalardan aşırı sermaye girişleri sonucunda para ve döviz krizi yaşamalarına neden olarak gösterilmektedir.

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri birçok yönden üçüncü nesil kriz türlerine uyum göstermekteydi. Finansal serbestleşmeden sonra Türkiye’deki bankacılık sisteminde yaşanan denetim ve gözetim eksikliği, zayıf bankacılık varlığı sonucunda, sermaye yeterliğinin düşük olması, risk yönetiminin gelişmemesi, ahlaki risk gibi birçok sorunu ortaya çıkarmıştır. Kamu açıklarının finansmanın da kullanılan bankacılık mevduatları, bankaların temel görevleri olan aracılık işlemlerinden uzaklaşmasına ve piyasaların işleyişine zarar vermiştir.

³⁰⁷ Bastı, a.g.e., s.130.

2000 yılsonu itibariyle Türk Bankacılık sistemindeki zaafaların yarattığı kırılganlık açısından 2001 Şubat krizi 3. Nesil modellerde betimlenen tabloya iyi uymaktadır. Bu zaafalar, geri dönmeyen kredilerin toplam kredileri oranı, döviz açık pozisyonlarının yüksekliği ve kur uyumsuzluğu, vade uyumsuzluğu ve toplam mevduat içinde 6 ay ve daha düşük vadeli mevduat oranının %15 gibi çok düşük rakamlara ulaşmış olması gibi verilerde yansımaktaydı.³⁰⁸ Bankacılık sektöründeki sıkıntılar sonucunda, finansal piyasalarda kırılganlık artmış ve para ve döviz krizleri meydana gelmiştir.

3.4. Türk Bankacılık Sektöründe Yeniden Yapılandırma

Türkiye ekonomisi 1980'den sonra yaşanan finansal liberalizasyon ile birlikte, bankacılık sektöründe birçok olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Finansal liberalizasyon sayesinde bankacılık sektörüne giriş imkanları genişlemiş, personel, şube sayıları, hizmet çeşitliliği artış göstermiştir.

Bütün olumlu gelişmelere rağmen, Türk bankacılık sektörünün zayıf aktif kalitesi, özkaynak yetersizliği, yetersiz risk ölçme, küçük ölçekli ve çok şubeli bankacılık, yetersiz iç denetim faaliyetleri yüzünden sektörün kırılganlığı artmış ve krizlere duyarlı hale gelmiştir.³⁰⁹ Aynı dönemde Türkiye ekonomisindeki makroekonomik sorunlarla birlikte sektör, 1994,2000 ve 2001 krizlerini yaşamıştır.

Şubat 2001 krizinin ardından bankacılık sektöründeki sorunların daha fazla ertelenemeyeceği ve yeniden yapılandırma faaliyetlerinin gerektiğini ortaya koymuştur. Öncelikle 18 Haziran 1999'da yürürlüğe giren 4389 sayılı Bankalar Kanunu ile sektörü denetim, gözetim ve düzenleme işleri özerk statüde kurulan BDDK'ya devredilmiştir. BDDK, 31 Ağustos 2000'de fiilen çalışmaya başlamıştır. Mayıs 2001'e gelindiğinde ise, bütün mali sistemi kapsayan "Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı" hazırlanmış ve kamuoyuna duyurulmuştur.³¹⁰Yeniden yapılandırma programı;

³⁰⁸ Çakmak, a.g.e., s.85.

³⁰⁹ Sema Öncü ve Rabia Aktaş, "Yeniden Yapılandırma Döneminde Türk Bankacılık Sektöründe Verimlilik Değişimi", **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, S.1, (2007), s.249.

³¹⁰ BDDK, **Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı**, Ankara,2001, s.5.

- Kamu bankalarının finansal ve operasyonel olarak yeniden yapılandırılması,
- TMSF bünyesindeki bankaların devir, birleşme satış veya tasfiye yoluyla en kısa zamanda çözümlenmesi,
- Yaşanan olumsuz gelişmelerden etkilenen özel sektör bankalarının sağlıklı bir yapıya kavuşturulması,
- Bankacılık sektöründe gözetim ve denetim çerçevesinde güçlendirecek ve sektörün daha etkin ve rekabetçi bir yapıya ulaşmasını sağlayacak düzenlemelerin gerçekleştirilmesi, olarak dört temel unsura dayandırılmıştır.³¹¹

3.4.1. Kamu Bankaları ile İlgili Düzenlemeler

Kamu bankalarının yeniden yapılanması ile ilişkin ilk düzenleme olarak, kısa vadeli borçlanmaların azaltılmasına yönelik bir program uygulamaya konulmuştur. Kamu bankaları, 2000 ve 2001 krizi dönemlerinde çok yüksek tutarlara ulaşan nakit açıklarını kapatabilmek için günlük olarak piyasalara fon ihtiyacı için başvurmaları, bankaları faiz ve likidite şoklarına karşı duyarlı hale getirmiştir.

Kamu bankalarının yeniden yapılandırılması kapsamında, Hazine tarafından kamu bankalarına görev zararı alacakları karşılığı olarak değişken faizli menkul kıymet verilmiştir. Bu çerçevede kamu bankalarına 2001 yılı içinde verilen tahvillerin tutarı 23 katrilyon liradır. Böylece, kamu bankalarının görev zararları ve bu zararlara tahakkuk etmiş faiz tutarlarının tamamı tasfiye edilerek kamu bankalarının bilançolarının küçültülmesi ve etkin bir biçimde çalışması yönünde önemli bir adım atılmıştır.³¹²

Üç kamu bankası (Ziraat, Halk ve Emlak) ortak bir yönetim kurulunun idaresine verilmiş, Emlak Bankası 9 Temmuz 2001’de Ziraat Bankasına devredilmiş ve bu bankaların sermaye yeterlilikleri artırılmıştır. Vakıflar Bankası’nın özelleştirme işlemleri sürmektedir. Kamu ve TMSF bankalarına, sermayelerini sağlamlaştırmak ve döviz açıklarını karşılamak amacıyla Mayıs 2001’e kadar Ziraat Bankasına toplam 14148,

³¹¹ a.g.e.

³¹² a.g.e., s.13.

Halk Bankası'na 11659 ve Emlak Bankasına 45 trilyon olmak üzere 25852 trilyon TL tutarında DİBS verilmiştir.³¹³

Kamu bankalarının sermaye yeterlilik rasyolarının iyileşmesi için, bankalara sermaye aktarımları yapılmış, kamu bankalarının aktifleri içinde risk ağırlığı sıfır olan DİBS'lerin payı arttırılmıştır.

Kamu bankalarının şube ve personel sayısının yeniden düzenlenerek. Aralık 2000 itibariyle 2.494 olan şube sayısı Aralık 2002 itibariyle yüzde 32,4 oranında azaltılarak 1.685'e, 61.601 olan personel sayısı ise yüzde 50,7 oranından indirilerek 30.399'a düşürülmüştür.

3.4.2. TMSF Bankaları ile İlgili Düzenlemeler

1998 yılı sonu itibariyle 2 olan TMSF bünyesindeki banka sayısı, 1999 yılında 8'e, 2000 yılı sonunda ise 11'e çıkmıştır. Fon kapsamındaki bankalardan 4'ü (Egebank, Yurtbank, Yaşarbank ve Bank Kapital) 26 Ocak 2001 tarihinde Sümerbank bünyesinde birleştirilmiştir. 2001 yılı Şubat ve Mart aylarında iki banka (Ulusal Bank ve İktisat Bankası) Fon bünyesine alınmış, Ulusal Bank Sümerbank bünyesinde birleştirilmiştir. Böylece, 10 Mayıs itibariyle TMSF bünyesinde 8 adet banka bulunmaktadır. Demirbank dışındaki Fon bankalarının yönetimi Ortak Yönetim Kurulu çatısı altında toplanmıştır.³¹⁴

TMSF bünyesinde bulunan bankaların 30 Nisan 2001 tarihi itibariyle toplam aktifleri 13,2 katrilyon lira, toplam yükümlülükleri ise 18,5 katrilyon lira düzeyine ulaşmıştır. Bankalarda bulunan toplam mevduat tutarı 13,6 katrilyon liradır.

TMSF'ye devredilen bankaların sayısı 1997 yılından itibaren sayısı 20'ye ulaşmıştır. Her bankanın fona devredilmesinin yasal dayanağı bulunmaktadır. Tablo 3.10'da bu yasal dayanaklar açıklanmaktadır. Söz konusu bankalarda 1 banka 1997, 1 banka 1998, 6 banka 1999, 3 banka 2000, 8 banka 2001, 1 banka 2002 yılında TMSF'ye devrolmuştur.

³¹³ Toprak ve Demir, **a.g.e.**, s.19.

³¹⁴ BDDK, Bankacılık..., **a.g.e.**, s.15.

Tablo 17. Bankaların TMSF'ye Devrinin Yasal Dayanağı

Mülga 3182 Sayılı Bankalar Kanunu Uyarınca İntikal Edenler	4389 Sayılı Bankalar Kanunu Md. 14/3 Uyarınca	4389 Sayılı Bankalar Kanunu Md. 14/3 ve 4 Uyarınca
Ticaret Bankası Bank Ekspres Interbank	Yaşarbank Demirbank Sitebank Ulusalbank Tarişbank	Egebank Yurtbank Sümerbank Esbank Etibank Bank Kapital İktisat Bankası Bayındırbank Kentbank EGS Bank Toprak Bank Pamukbank

Kaynak: BDDK, **Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı**, Ankara, 2001, s.19.

TMSF'ye devredilen bankaların dönem itibariyle toplam zararı 17,3 milyar dolar seviyesindedir. TMSF'ye devrolan bankaların toplam zararlarının çok önemli bir kısmı hakim ortakların kendi bankalarından yasal limitlerin çok üzerinde kaynak kullanmış olmalarından kaynaklanmaktadır. Diğer zararlar ise bankacılık işlemlerinde doğan ve hukuki yollarla kısmen tahsili mümkün olan zararı ifade etmektedir.

TMSF bünyesindeki bankalar, birleştirme, mali bünyelerinin güçlendirilmesi suretiyle satış veya tasfiye yöntemleriyle çözümlene sürecine tabi tutulmuşlardır. Bankaların fon bünyesinde çözümlenmesi kamuya maliyet yüklemiş olmasına rağmen tasfiye seçeneğine göre daha düşük bir maliyet oluştuğu düşünülmektedir.³¹⁵

³¹⁵ a.g.e., s.22.

Tablo 18. TMSF Bünyesindeki Bankaların Çözümlemesi

BİRLEŞTİRİLEN BANKALAR				
Sünerbank ile Birleştirilen Bankalar	Etibank ile Birleştirilen Bankalar	Bayındırbank ile Birleştirilen Bankalar		
Egebank, Yurtbank, Yaşarbank, Bank Kapital, Ulusal Bank	İnterbank, Esbank	EGS Bank, İktisat Bankası, Etibank, Kentbank, Toprakbank		
SATILAN FON BANKALARI				
Bank Ekspres, Tekfen Grubuna Satıldı.	Demirbank, HSBC'ye Satıldı.	Tarişbank, Denizbank'a Satıldı.	Sitebank, Novabank'a Satıldı.	Sünerbank, Oyak Grubuna Satıldı.

Kaynak: BDDK, **Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı**, Ankara, 2001, s.22.

Tablo 18.'de TMSF bünyesindeki bankaların çözümü satış ve birleştirme yoluyla yapılmıştır. Fon bünyesinde bulunan bankaların çözümü fon içinde yapılarak maliyetleri düşürmek hedeflenmiştir.

TMSF bünyesine alınan bankaların mali bünyelerinin güçlendirilmesi, yeniden yapılandırılması ve yükümlülüklerinin devri için ihtiyaç duyulan 22,5 milyar dolarlık kaynağın 17,3 milyar dolarlık kısmı kamu, 5,2 milyar dolarlık kısmı ise TMSF gelirlerinden karşılanmıştır.³¹⁶

TMSF bünyesinde bulunan bankaların devir tarihi itibarıyla 1.815 olan şube sayıları çözümlenme sonrasında 1.499 azaltılmıştır. Aynı dönemde 37.889 olan personel sayısı, banka satışları ile 7.872, satılan şubeler ile 2.465 olmak üzere, toplam 10.337 personelin istihdamı korunarak yeni bankalarda çalışmaları sağlanmıştır.

³¹⁶ BDDK, Bankalar..., a.g.e., s.26.

3.4.3. Özel Bankalarla İlgili Düzenlemeler

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri kamu ve fon bankaları ile birlikte özel bankaları da olumsuz etkilemiş ve finansal piyasalarda güven azalmıştır. Yaşanan güven kaybının yeniden temini ve özel bankacılık sektörünün daha güçlü bir mali yapıya sahip olması için yeniden yapılandırılmaya gidilmiştir.

Özel bankacılık sektörü yeniden yapılandırma kapsamında, Dönem kârları sermayeye aktarılmış, sermaye yeterliliği kriteri dikkate alınarak, bankalardan sermaye artırımı veya sermaye benzeri kredi temini ve yeniden yapılanma stratejilerini içeren taahhüt mektupları alınmıştır. Bu mektuplar, her bir bankanın mali durumuna göre değişiklik göstermekle birlikte, belli bir takvim çerçevesinde sermaye artırımı, sermaye benzeri kredi temini, birleşme, şube ve personel sayısının rasyonalizasyonu, maliyetlerin düşürülmesi, yoğunlaşmış kredilerin yeniden yapılandırılması, iştirak ve gayrimenkul satışı, hisselerin bir kısmı ya da tamamının yabancı ve yerli ortaklara satışı gibi konuları içermektedir.³¹⁷

Mali yapıları zayıf olan özel bankaların sermaye yeterliliği rasyosunun 2001 sonuna kadar %8'e yükseltilmesine yönelik planları içeren takvime bağlı taahhüt mektupları üzerinde anlaşmaya varılmıştır. TCMB, bankaların kaynak maliyetlerini düşürmek amacıyla TL cinsinden mevduatlar için ayrılan munzam karşılıklara piyasa oranları üzerinden faiz ödemeyi kabul etmiştir. Bankaların ve iştiraklerinin birleşmesini kolaylaştırmak ve teşvik etmek üzere gerekli yasal düzenlemeler yapılmıştır.³¹⁸

Özel bankaların 1,4 milyar dolar olarak taahhüt ettikleri sermaye artırımlarının 1,1 milyar dolarlık kısmı Temmuz 2001 sonunda gerçekleşmiştir. 15 Haziran 2001'de gönüllülük esasına göre gerçekleştirilen borç takasıyla 9335 trilyon TL (8 milyar dolar) tutarındaki DİBS dolar ve TL cinsinden tahvillerle değiştirilmiş, vade yapısı 5,3 aydan 37,2 aya çıkarılmıştır.³¹⁹ Bu sistemle bankaların açık pozisyonları önemli ölçüde kapatılmış ve kur riski Hazineye geçmiştir.

³¹⁷ Toprak ve Demir, a.g.e., s.22.

³¹⁸ BDDK, Bankalar..., a.g.e.,s.48.

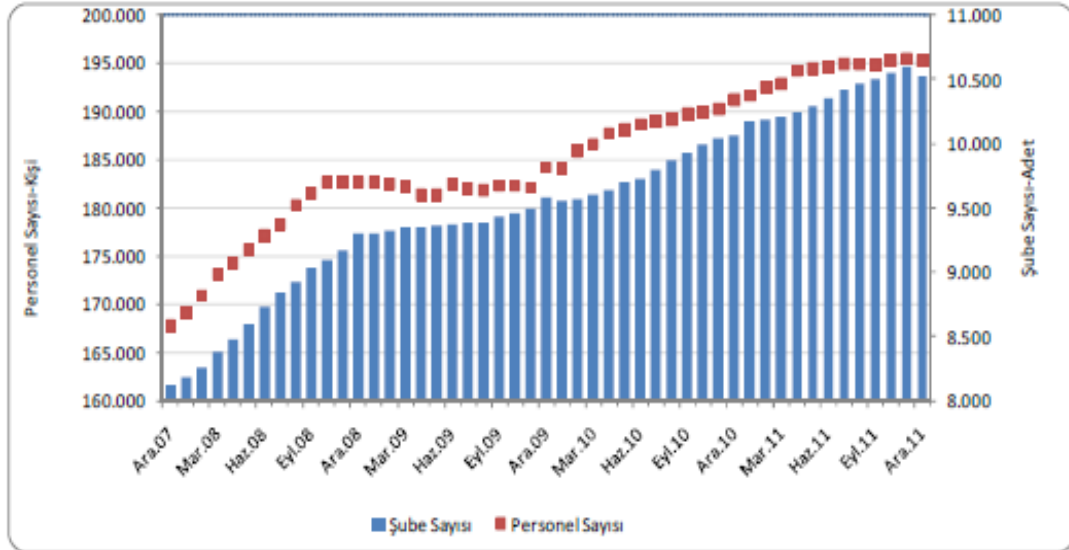
³¹⁹ a.g.e.

3.4.4. Türk Bankacılık Sektörünün 2011 Görünümü

Türk Bankacılık Sektörü yeniden yapılandırma programı sonrasında, mali yapısını güçlendirmiş, personel ve şube sayısını arttırmış, aktif-pasif yapısını daha dengeli hale getirmiş, risk ölçme ve iç denetim faaliyetleri bakımından istenilen seviyelere ulaşmıştır.

Türk Bankacılık Sektörünün Aralık 2011 verileri incelendiğinde, sektörde istihdam edilen personel sayısı 195.292 kişiye, şube sayısı ise 10.518'e ulaşmıştır.

Grafik 9. Aralık 2011 İtibariyle Personel ve Şube Sayısı

Kaynak: BDDK, **Türk Bankacılık Sektörü Genel Görünümü**, Aralık 2011, s.9.

Grafik 9. incelendiğinde, personel ve şube sayılarının Aralık 2007'den itibaren artış eğilimi içinde olduğu görülmektedir. 2011 yılının başından itibaren artış eğiliminin yavaşladığı, bir önceki yıla kıyasla 2011 yılında personel sayısı 4.112 kişi ve şube sayısı 452 kişi artış göstermiştir.

Bankacılık sektörünün aktif toplamı 2011 yılında %21 oranında artarak 1.218 milyar TL seviyesine ulaşmıştır. Sektör yılın ilk yarısında %13,8 oranında büyümüş, kredi maliyetini arttırıcı düzenleme değişiklikleri ve son çeyrekte Merkez Bankası'nın parasal

sıkılaştırma önlemleri çerçevesinde faiz koridorunu genişletmesi ile repo ihaleleri yoluyla yapılan fonlamayı azaltmasının etkisiyle büyüme ikinci yarıda hız kesmiştir. Aynı dönemde mevduat artışı sınırlı düzeyde kalmış, sektör aktif büyümesini fonlamak için alternatif kaynaklara başvurmuştur.

Kredilerin toplam aktifler içindeki payına bakıldığında, 2010 yılına göre 3,8 oranında artış göstererek %56,1'e yükselmiştir. Aralık 2011 itibariyle 682,9 milyar TL seviyesine ulaşan kredilerde en önemli artışı 68,3 milyar TL'si kurumsal/ticari kredilerden, 51,3 milyar TL'si bireysel kredilerden, 37,5 milyar TL'si ise KOBİ'lere kullanılan kredilerden kaynaklanmaktadır.

Küresel finansal krizin etkisi ile 2008 ve 2009 yıllarında hızlı artış gösteren takipteki alacaklar oranı 2010 yılında başlayan düşüş eğilimi 2011 yılının son çeyreğinde sona ermiştir. Yılın son çeyreğinde takipteki alacaklar 2010 yılına göre %3 artış göstererek 19 milyar TL seviyesinde gerçekleşmiştir.³²⁰

Bankacılık sektörünün 2011 yılında toplam pasifleri %21 oranında büyürken mevduat artışının %12,7 düzeyinde kalması mevduatın pasif toplamı içindeki payının 4,2 puan azalarak %57,1 düzeyinde gerçekleşmesine neden olmuştur.

Sektörün yurtdışı bankalardan temin ettiği borçların toplamı, 2011 yılında %20,3 oranında (16,6 milyar USD) artarak 98,2 milyar USD'ye yükselmiştir. Sektörün yurtdışından sağladığı borçların toplam pasif içindeki payı Aralık 2009 itibarıyla %11 düzeyinde iken, Aralık 2011 döneminde %15,2 düzeyine yükselmiştir. Yurtdışı bankalardan temin edilen 1 yıla kadar vadeli fonların toplam yurtdışı bankalardan sağlanan borçlar içindeki payı %63,8'dir.³²¹

Bankacılık sektörünün sermaye yeterlilik rasyosu 2010 yılına göre 0,04 puan artarak %16,46 olarak gerçekleşmiştir. Sektör 2011 yılını 19,8 milyar TL karla kapatmıştır. Dönem net karı bir önceki döneme göre % 10,3 gerilemiş ve 2.269 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Dönem net karının gerilemesinin temel nedeni, daralan net faiz marjı ile genel karşılık pozisyonları, personel giderleri ve diğer faiz dışı giderlerdeki artış olarak gösterilmektedir.

³²⁰ BDDK, Türk..., a.g.e., s.22.

³²¹ a.g.e., s.24.

Bankacılık sektörünün 2011 verilerine genel olarak bakıldığında, sektör yılı güçlü göstergelerle tamamladığı, kredilerin GSMH'ya oranı yükselmiş ve aracılık işlemlerinde olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Aynı dönemde aktif kalitesi ve verimlilik artışı dikkat çekmektedir.

SONUÇ

Dünya finansal piyasalarında liberalleşmesinin ve küreselleşmenin etkisi ile özellikle 1980'lerden sonra çeşitli finansal krizler yaşanmıştır. Bu krizler bankacılık, para, döviz ve likidite krizi şeklinde ortaya çıkmışlardır. 20 yüzyılda Gelişmekte Olan Ülkelerde (GOÜ) yaşanan en önemli ekonomik sorunlar olarak finansal krizler gösterilmektedir. 1980 sonrasında sermaye hareketlerinin serbestleşmesi sonucunda finansal krizlerle daha fazla karşılaşılmaktadır. Finansal krizler GOÜ'den bankalardan kaçış ve dövize hücum şeklinde ortaya çıkmış ve bu ülkeler için çok daha yıkıcı etkileri olmuştur.

Finansal krizlerin oluşumunda birçok neden bulunmasına karşılık en önemli sorun olarak bankacılık sektörünün kırılganlığı olarak gösterilmektedir. Bankacılık sektöründe yaşanan mali ve idari sıkıntılar bütün ekonomilerde sistemik bankacılık krizlerine neden olmaktadır. Bankacılık krizleri bütün ekonomileri etkilemesine karşın gelişmekte olan ülkeleri daha fazla etkilemektedir. Bunun nedenlerine bakıldığında, bu ülkelerin bankacılık sistemindeki problemlerin birbirlerine çok benzediği görülmektedir. Yetersiz sermaye altyapısı, yanlış aktif-pasif yönetimi, düşük aktif kalitesi, risk yönetiminin eksikliği, etkin denetim ve düzenlemenin olmaması, yanlış piyasa stratejileri bu ülkeleri bankacılık krizlerine götüren nedenler olarak gösterilmektedir.

GOÜ'de yönetsel sorunlar yetersiz denetim ve devlet kanalıyla yapılan yanlış politik müdahalelerle bankacılık sistemini işleyişini olumsuz etkilemekte, sektörün gerçek işlevlerinde uzaklaşmasına neden olmakta ve bankacılık sektörünün riskini arttırmaktadır. Bankacılık sektöründe yönetsel olarak meydana gelen riskler sonucunda, finansal piyasalarda fon arz edenlerle fon talep edenlerin bulunduğu yer olan bankaları olumsuz etkilemekte ve kırılganlığı arttırmaktadır. Bunun sonucunda yaşanan olumsuz gelişmelerden sonra bankacılık sektöründe yaşanan kriz sistemik krize dönüşerek bütün ekonomiyi derinden etkilemektedir.

1990'lı yıllarda Latin Amerika, Güneydoğu Asya ve Türkiye krizleri yaşanmıştır. Bu ülkelerde meydana gelen finansal krizler birçok yönden benzerlikler göstermektedir. Finansal liberalizasyon bu süreçte dikkat çekmektedir.

GOÜ' de yaşanan finansal krizlere liberalizasyon süreci arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. 1990 yıllardan sonra GOÜ' de yaşanan finansal krizler incelendiğinde, bu ülkelerin mali altyapılarını güçlendirmeden, bankacılık sektörünün sorunlarını düzeltmeden, enflasyon ve kamu açıkları gibi makroekonomik göstergelerde iyileşme olmadan sermaye hareketlerine finansal piyasalarını giriş izni vermişlerdir. Sınırsız sermaye hareketlerinin bu ülkelerin finansal piyasalara akın etmeleri sonucunda, piyasalarda kırılganlık artmış ve finansal krizler yaşanmıştır.

Sermaye hareketlerinin yaşandığı ilk dönemlerde olumlu gelişmeler yaşanmış ancak GOÜ'lerin finansal piyasalarındaki eksiklikler olumlu gelişmeleri tersine çevirmiştir. Bu ülkelerde sermaye hareketlerinin serbestleşmesi sonucunda birçok olumsuzluk yaşanmıştır. Borç stoku oranları artmış, sermaye hareketleri kontrolsüz büyüyen kamu açıklarını finanse etmek için kullanılmış, ülke içinde sermaye fazlalığı ve denetim eksikliği yüzünden paralar etkin kullanılamamış. Tüketime dayalı büyüme gerçekleşmiş, ithalatın artması ve ihracatın azalmasıyla birlikte cari açık çok yüksek seviyelere ulaşmış, artan borç yükü nedeniyle kriz kaçınılmaz hale gelmiştir.

GOÜ deneyimleri incelendiğinde liberalizasyon sonrasında ahlaki tehlike probleminin arttığı görülmektedir. Ahlaki tehlikenin artmasında, devletin mevduatları tam garanti kapsamına alması neden olmuştur. Tam garanti uygulamayan ancak bankaların sıkıntı içine girmeleri karşısında devletin bu bankalara yardım etmesi de gizli garanti olarak algılanmış ve ahlaki tehlikeyi arttırmıştır.

Ahlaki tehlike, özellikle bankacılık krizlerinin en temel nedenleri arasında gösterilmektedir. Devletin bankalardaki mevduata kefil olmasının sonucunda, banka yönetimleri mevduatları risk derecelendirmesi yapmadan kullandırmış, mevduat sahipleri de bankaların sahip olduğu riskleri gözetmeden yüksek faiz getirisine odaklanmıştır. Bu olaylar sonucunda riskli krediler finanse edilmiş, bankacılık sektörünün risklere karşı kırılganlığı artmıştır.

Liberalizasyon kavramının ortaya çıkmasıyla birçok iktisatçı, sermaye hareketlerinin GOÜ'lerin piyasalarındaki verimli alanlara kanalleneceğini ve etkin kaynak dağılımını sağlayacağı görüşündeydiler. Ancak sermaye hareketleri, GOÜ'lerin piyasalarında verimli olmayan alanlara yatırım yapmış, kısa vadeli ve spekülasyon hareket ederek bu ülkelerin piyasalarındaki finansal kırılganlığı arttırmıştır.

Türkiye ekonomisi 1994, 2000 ve 2001 yıllarında ciddi finansal krizler yaşamıştır. Bu krizlere nedenleri kendine özgü olmakta birlikte, temel nedenler bakımından diğer GOÜ' de yaşanan finansal krizlerle benzerlik göstermektedir. Türkiye'de meydana gelen finansal krizler incelendiğinde, bu krizlerin bankacılık krizleri olduğu dikkat çekmektedir.

Türkiye'de yaşanan son krizler incelendiğinde, 1994 yılında yaşanan finansal krizin temel nedeni, ödemeler dengesinden kaynaklandığı belirtilmektedir. O dönemden sonra Türk Bankacılık sisteminde, sermaye yetersizliği, zayıf aktif kalitesi, küçük boy ve çok şubeli bankacılık, yetersiz denetim ve gözetim faaliyetleri gibi yapısal sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu sorunlar daha fazla sürdürülemez hale geldiğinden 1999 yılında IMF destekli istikrar programı uygulamaya konulmuştur.

IMF destekli istikrar programıyla amaç, Türkiye'nin uzun yıllardır sorunu haline gelen yüksek enflasyon ve kamu açıklarını makul seviyelere indirmektir. Programla birlikte kısa süre içinde, enflasyon hızlı şekilde aşağı çekildi ve büyüme hız kazandı. Ancak 2000 yılının ortalarından sonra işler tersine dönmeye başladı. Bunun nedeni, IMF'nin Türkiye'ye sunduğu programın ülke sorunlarına çözüm üretmekten uzak olmasıydı. IMF diğer GOÜ'lere önerdiği ve kriz çıkmasına neden olan programın benzerini Türkiye için uygun bulmuştu. Programın temelinde, sıkı para politikaları ve sabit/yarı sabit döviz kuru uygulaması bulunmaktaydı. Sabit döviz kuru ve sıkı para politikaları dışsal şokların olmadığı durumlarda ekonomiler için olumlu gelişmeler meydana getirmekteydi. Türkiye gibi piyasaları kırılabilir ve dışsal şoklara duyarlı ekonomiler için IMF'nin uyguladığı program yıkıcı etkiler yaratmıştır.

İstikrar programı ile birlikte Türk Bankacılık Sektörü yurt dışından yüksek miktarla borçlanmıştır. Yurt dışından alınan kısa süreli döviz cinsinden krediler yurt içinde düşük faizli ve uzun vadeli dağıtılmıştır. Bunun sonucunda bankacılık sektörünün faiz riski ile birlikte kur riski artmış ve dışsal şoklara duyarlı hale gelmiştir. Sermaye hareketleri sonucunda yurt içinde para miktarının artışı TL değer kazanmıştır.

TL'nin değer kazanması ihracatın yavaşlamasına, ithalatın hızının çok yükselmesine ve cari açığın tehlikeli boyutlara ulaşmasına neden olmuştur. Kamu açıkları yükselmiş, sermaye hareketleri sonucunda ahlaki risk oluşmuş, kırılabilir olan bankacılık sistemi daha sıkıntılı bir sürece girmiştir.

Bütün bu gelişmelerden sonra Türk ekonomisi Kasım 2000 yılında para krizi ve Şubat 2001'de döviz krizini yaşamıştır. Bankacılık sektöründe meydana gelen 2000 ve 2001 krizleri sonrasında, Türk ekonomisi için yıkıcı etkiler meydana gelmiş ve yüksek maliyetler ortaya çıkmıştır. Bu maliyetlerin ortadan kaldırmak için sektör yeniden yapılandırma programı kapsamına alınmıştır.

Yeniden yapılandırma programı kapsamında olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Bankaların sermaye yapıları güçlendirilmiş, sisteme giriş ve çıkışlara düzenlemeler getirilmiş, aktif yapıları güçlendirilmiş, risk yönetimi ve iç denetim çağdaş normlara ulaştırılmış, şube ve personel sayıları istenilen seviyelere ulaşmış, bankaların denetim faaliyetleri sistemli hale getirilmiştir. Yeniden yapılandırma programı sayesinde, bankacılık sektörü dünyada meydana gelen 2008 finansal krizinden gelişmiş ülkelere kıyasla daha az hasarla atlatılmıştır. Son finansal krizden en az hasarla atlatılmasının nedeni, bankacılık sisteminin güçlü olmasının yanında, türev ürünlerin ve hedge fonların Türk Bankacılık Sektöründe işlem görmemesinin payı büyüktür.

Bankacılık krizleri, son 20-25 yıldır GOÜ'de meydana gelmiş olmasına rağmen bu krizler sadece GOÜ'de sınırlı kalmamış, özellikle 2008 finansal krizi ABD'de ortaya çıkmış ve bütün gelişmiş ülke ekonomilerini derinden etkilemiştir.

Türkiye gibi GOÜ'de finansal krizlerin temel nedenlerinden biri olan, bankacılık sektörünün sağlam yapıya kavuşturmak krizlerin tekrarlamaması açısından çok önemlidir. Bu yüzden bankacılık sektörünün sermaye yapıları güçlendirilmeli, özkaynak yapıları sağlanmalıdır, etkin denetim ve gözetim faaliyetleriyle piyasada güven arttırılmalıdır. Bankacılık krizlerinin önemli nedenlerinden olan risklerin tanımlanması ve risk yönetiminin tüm bankalarda uygulanması gerekmektedir. Kredi, kur ve faiz riskleri Basel standartlarında olmalı, sermaye yeterlilik rasyoları yasal sınırların altına düşmemelidir.

Bankacılık sektörünün likidite sıkıntısı yaşamaması açısından Merkez Bankaları zamanında ve etkin müdahalede bulunulmalıdır. Mevduat uyuşmazlıkları ortadan kaldırılmalı, bankaların etkin ve şeffaf çalışmaları sağlanmalıdır. Mevduat sigorta kapsamının belli sınırlarda tutulması gerekmektedir. Aksi durumlarda ahlaki tehlike ve ters seçim gibi sorunlar yaşanmakta, bunun sonucu olarak bankacılık krizlerinin daha hızlı yayılmasına yol açılmaktadır.

GOÜ ya da gelişmiş ülkelerde yaşanan finansal krizler bütün ekonomileri etkilemektedir. Finansal piyasaların birbirlerine entegre olduğu günümüzde, krizlerden etkilenmemek çok zordur. Son yaşanan finansal krizin temel nedeni olarak, yüksek riskli krediler, riskli türev ürünler, kontrol edilemeyen hedge fonlar ve kamunun yetersiz müdahalesi olarak gösterilmektedir.

Finansal krizlerin önlenmesi için, insanların yüksek getiri için kontrolsüz ve limitsiz risk almaları önlenmelidir. Fon, banka, şirket ve mevduat sahiplerinin yüksek kazanç elde etme istekleri finansal krizlerin en temel noktasıdır. Yüksek getiri için riskleri çok yüksek olan türev ürünler ve hedge fonlar geliştirilmiştir. Bu türev ürünler ve fonlar gerçek olmayan, suni olarak geliştirilmiş ve gelişmiş ülke finansal piyasalarda işlem görmektedir. Krizin herhangi bir finansal piyasada meydana gelmesi üzerine, bütün finansal piyasalar etkilenmektedir.

Finansal krizlerin önlenmesi için, riskli yatırımlar çok daha dikkatli finanse edilmeli, suni olarak üretilen türev ürünlere sınırlama getirilmeli ve denetlenmeli, finansal piyasaların güvenli çalışması sağlanmalı, son kredi mercii ve kamunun piyasaların işleyişini bozmadan etkin müdahalede bulunmalıdır. Birçok iktisatçının piyasaların sınırsız serbest çalışmasını savunması ve devletlerin bu düşüncüyü uygulamaları sonucunda finansal krizler son 20-25 yılda artış göstermiştir. Bu yüzden piyasaların daha güvenli ve etkin çalışması için sıkıntılı durumlarda kamunun müdahale etmesi gerekmektedir. Etkin denetim ve gözetim faaliyetleri yanında, erken uyarı sistemleri de kullanılmalıdır.

GOÜ için finansal krizlerin oluşumunda sermaye hareketlerinin serbest bırakılması dönüm noktası olmuştur. Bu yüzden bu ülkeler sermaye hareketlerini serbest bırakmadan önce, ülkelerinin bankacılık sistemlerini sağlamlaştırmalı, mali altyapılarını güçlendirmeli, enflasyon ve kamu açıklarını asgari düzeye indirmelidirler. GOÜ büyümelerini tüketime göre değil, üretim ve istihdam artışı modellerine göre gerçekleştirmelidirler. Bu sayede finansal krizlerin tekrarlanmasının önüne geçilebilir.

KAYNAKÇA

Sürelî Yayınlar:

AKALIN Gülsüm ve Ayhan Uçak, ‘‘IMF Politikaları Üzerine Bir Kritik’’. **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**. S.1. (2007).

AKGÜÇ Öztin, ‘‘Bankacılık Kesimi Kriz Nedeni mi?’’. **İktisat Dergisi**. S.6 (Şubat-Mart 2001).

AKMAN Vedat, **Modern Dünyadaki En Büyük Ekonomik Kriz: Asya Krizi Sonrası ve Muhtemel Etkileri**. İstanbul: Rota Yayınları. 1998.

ALTINTAŞ Halil, ‘‘Bankacılık Krizleri, Nedenleri ve Ekonomik Maliyetleri’’. **E.Ü.İ.İ.F. Dergisi**. S.22 (Ocak-Haziran 2004).

ALPER Emre, ‘‘The Turkish Liquidity Crisis of 2000’’. **Russian and East European Finance and Trade**. C. 17. No: 6 (Kasım Aralık 2001).

ASLANTAŞ Mesut ve Necmi Odyakmaz, ‘‘Para Krizleri’’. **Dış Ticaret Müsteşarlığı-Dünya Ekonomileri Bülteni**. (Nisan 1998).

ASLANTAŞ Mesut ve Necmi Odyakmaz, ‘‘Para Krizleri’’. **Dünya Ekonomileri Bülteni**. S.6. (Nisan 1998).

BALKANLI O. Ali , ‘‘Liberalizasyon Sürecinde Makroekonomik Denge Büyüme Sorunları (Latin Amerika- Güney Asya Ülke Örnekleri ve Finansal Liberalizasyon)’’. **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**. S.7 (Ekim 2006).

BALI Selçuk ve Ahmet Büyükşalvarcı, **Finansal Krizler Tarihi**. İstanbul: Çatı Kitapları. 2011.

BASTI Eyüp, **Kriz Teorileri Çerçevesinde 2001 Türkiye Finansal Krizi**. Ankara; Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları. 2006.

BDDK, **Bankacılık Sektörü Reformu: Gelişme Raporu**. Ankara. 2001.

BDDK, **Krizden İstikrara Türkiye Ekonomisi**. Ankara. 2009.

BDDK, **Türk Bankacılık Sektörü Genel Görünümü**. Aralık 2011.

BENLİ Abdurrahman ve Gökhan Sönmezler, “Türk Banka Bankacılık Sistemi ve Kriz”. **İktisat, İşletme ve Finans**. C.17. No: 195 (Haziran 2002).

BORDO D. Michael, **Financial Crisis, Banking Crisis, Stock Market Crashes and the Money Supply: Some International Evidence**. London: The Macmillian Press Ltd. 1990.

COŞKUN M. Necat, “Gelişmekte Olan Ekonomilerde Bankacılık Krizleri”. **G.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi**. Y. 2, S. 5 (Şubat 2001).

ÇAKMAK Umut, “Kriz Modelleri Çerçevesinde Türkiye 2001 Finansal Krizinin Değerlendirilmesi”. **G.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi**. S.9 (Eylül 2007).

ÇAKMAK Umut, “Para Krizi Modellerine İlişkin Bir Değerlendirme”. **G.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi**. S. 62 (Haziran 2007).

ÇEVIŞ İsmail, **Para Krizlerine Ampirik Bir Yaklaşım**. İstanbul: Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları. 2005.

DELİCE Güven, “Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif”. **E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi**. S.20 (Ocak-Haziran 2003).

DELİCE Güven, Adem Doğan, Meral Uzun, “Finansal Regülasyon ve Piyasa Disiplini”. **C.Ü.İ.İ.B. Dergisi**. S.1 (Nisan 2010).

DEMİRCİ Nedret, **Finansal Kriz Anatomisi Modern Krizler Teorileri Işığında Gelişmekte Olan Ülkeler ve Türkiye**. Ankara: SPK Yayınları. 2005.

EĞİLMEZ Mahfi ve Erkan Mumcu, **Ekonomi Politikası**. 6. Basım. İstanbul: Om Yayınları. 2002.

EKİNCİ Nazım, “Kriz Üzerine”. **İktisat, İşletme ve Finans**. C.16 No: 180. (Mart 2001).

EMİRKADI Ömer, ‘‘Gelişmekte Olan Ülkeler ve Parasal Kriz Teorileri Üzerine Bazı Değerlendirmeler’’. **Sosya Ekonomi Dergisi**. S.2 (Temmuz-Aralık 2005).

ERGENÇ Yunus Emre, **Ekonomik Kriz ve Çözüm Önerileri**. (Haziran-2009).

ERSOY Hicabi, ‘‘Bankacılık Krizlerinin Yönetimi’’. **Maliye Finans Yazıları**. S.5 (Ocak 2012).

ERDOĞAN Niyazi, **Dünya ve Türkiye’de Finansal Krizler**. Ankara: Yaklaşım Yayınları. 2002.

GÜLOĞLU Bülent, Ender Altunoğlu, ‘‘Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri’’. **İ.Ü. Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi**. No: 27 (Ekim 2002).

KARABULUT Gökhan, **Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizlerin Nedenleri**. İstanbul; Der Yayınları. 2002.

KARACAN Ali İhsan, **Bankacılık ve Kriz**, İstanbul: Tütünbank Yayınları. 1996.

KARACAN Ali İhsan, ‘‘Bankacılık ve Kriz Bir Yazın Taraması’’, **İ.Ü. Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi**. No: 11-12-13 (Nisan-Temmuz-Ekim 1995).

KİNDLERBERGER P. Charles, **Cinnet, Panik, Çöküş**. 2.Basım. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.

KUNT Aslı Demirgüç and Enrica Detragiache, ‘‘The Determinants of Banking Crises in Developing and Developed Countries’’. **IMF Staff Papers**. No: 1 Vol. 45 (Mart 1998).

MANDACI Pınar Evrim, ‘‘Türk Bankacılık Sektörünün Taşıdığı Riskler ve Finansal Krizi Aşamada Kullanılan Risk Ölçüm Teknikleri’’. **D.E.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** Y.5, S.1 (Eylül 2003).

Merkez Bankası, **Yıllık Rapor**. Ankara. 2000.

MİSHKİN S. Frederic, ‘‘Understanding Financial Crisis: A Developing Country Perspective’’. **Nber Working Papers**. No: 5600 (Haziran 1997).

OKTAYER Asuman, ‘‘Türkiye’de Finansal Serbestleşme ve Derinleşme Süreci Üzerine Nitel Bir İnceleme’’. **Akademik İncelemeler**. S.1 (2009).

ÖZATAY Fatih, **Finansal Krizler ve Türkiye**. İstanbul: Doğan Yayıncılık. 2011.

SAĞLAM Dündar, ‘‘Meksika Ekonomik Krizi’’. **Banka Ekonomik Yorumlar Dergisi**. S.1 (Ocak 1996).

ŞİŞMAN Mehmet, ‘‘Parasal Kriz Teorileri ve Gelişmekte Olan Ülkeler’’. **Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**. S.1 (Şubat 2006).

ÖNCÜ Sema ve Rabia Aktaş, ‘‘Yeniden Yapılandırma Döneminde Türk Bankacılık Sektöründe Verimlilik Değişimi’’. **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**. S.1 (2007).

ÖZKAYA Hilmi, ‘‘IMF’nin Değişen Rolü: Bretton Woods’tan Günümüze’’, **Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. Y.2. S.2 (2009).

TMSF, **Yıllık Rapor**. Ankara. 2002.

TOPRAK Metin ve Osman Demir, ‘‘Türk Bankacılık Sektörü: Sorunlar, Krizler ve Arayışlar’’. **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**. S.2. C.2 (Nisan 2006).

TURGUT Ahmet, ‘‘Türleri, Nedenleri ve Göstergeleriyle Finansal Krizler’’. **TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi**. S. 4-5 (Kasım 2006).

TURGUT Ahmet, ‘‘Finansal Krizlerde IMF’nin Rolü ve Önemi’’. **Selçuk Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**. Y.9 S.10. (Haziran 2006).

TIMMERMAN Therese, ‘‘Monitoring The Macroeconomic Determinants of Banking System Stability’’. **BIS Papers** (2001).

URAL Mert, ‘‘Finansal Krizler ve Türkiye’’. **D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi**. Y.1, S.1 (Mayıs 2003).

UYAR Seçil, **Bankacılık Krizleri**. Ankara: Ziraat Yayınları. 2003.

YAY Gürkan ve Gülsün Yay, **Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler**. İstanbul: İTO Yayınları, (1998).

YAY Turan, Gülsün Yay ve Ensar Yılmaz, **Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Finansal Düzenlemeler**. İstanbul: İTO Yayınları. 2. Basım. 2001.

YELDAN Erinç ve Korkut Boratov, "2000-2001 Krizinde Sermaye Hareketleri". **İktisat İşletme Finans Dergisi**. S.7 (Eylül 2001).

YILMAZ Ömer, Alaattin Kızıltan ve Vedat Kaya, "İktisadi Kriz Kuramları, Finansal Küreselleşme ve Para Kuramları". **E.Ü.İ.İ.F. Dergisi**. S. 24 (Ocak-Haziran 2005).

Web:

AĞIR Hüseyin, "Türkiye'de Finansal Liberalizasyon ve Finansal Gelişme İlişkisinin Ekonometrik Analizi" (Çevrimiçi) http://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Raporlar/Kitaplar/8639agir_.pdf (Erişim Tarihi: 28 Nisan 2012).

ALOĞLU Ziya Tunç, "Bankacılık Sektörünün Karşılaştığı Riskler ve Bankacılık Krizler Üzerindeki Etkileri" (Çevrimiçi) <http://www.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/ziyatuncaloglu.pdf> (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2012).

ARDIÇ Hülya, "1994 ve 2001 Yılı Ekonomik Krizlerinin, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasında Yarattığı Hareketlerin İncelenmesi" (Çevrimiçi) <http://www.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/hulyaardic.pdf> (Erişim Tarihi: 11 Mayıs 2012).

AYZİT Müge, "Dünyada ve Türkiye'de Mevduat Sigorta Sistemi Uygulamaları" (Çevrimiçi) <http://www.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/mugeayzit.pdf> (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2012).

CİHANGİR Mehmet, "Finansal Krizlerin Banka Birleşmelerine Etkileri: Kasım 2000 ve Şubat 2001 Krizleri Çerçevesinde Kronolojik Bir Yaklaşım" (Çevrimiçi) <http://e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/IIBD/article/view/3620> (Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2012).

ÇELİK Pelin, “Bankaların Risk Derecelendirmesi”, (Çevrimiçi) <http://www.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/pelincelik.pdf> (Erişim Tarihi: 1 Mayıs 2012).

EĞİLMEZ Mahfi, “Kasım 2000 Krizi Üzerine 1” (Çevrimiçi) <http://www.mahfiegilmez.nom.tr/kose-1.htm> (Erişim Tarihi: 8 Mayıs 2012).

ERDOĞAN Bülent, “Gelişmekte Ülkelerde Olan Finansal Krizler ve Finansal Kriz Modelleri”. (Çevrimiçi) http://kutuphane.ksu.edu.tr/etez/sbe/T00526/Bulent_Erdogapdf (Erişim Tarihi: 22 Nisan 2012).

“Finansal Krizler-3”. (Çevrimiçi) <http://www.marmarakpss.com/sayfa/31/finansal-krizler> (Erişim Tarihi: 21 Nisan 2012).

GENÇ Yunus Emre, “Ekonomik Krizlerin Nedenleri ve Çözüm Önerileri” (Çevrimiçi) http://www.endmuh.com/kariyer/ekonomi/dosyalar/ekonomik_kriz_nedenleri_ve_cozum_onerileri.pdf (Erişim Tarihi: 22 Nisan 2012).

IMF, “Recovery From The Asian Crisis and The Role Of The IMF” (Çevrimiçi) <http://www.imf.org/external/np/exr/ib/2000/062300.htm> (Erişim Tarihi: 5 Mayıs 2012).

IMF, “Systemic Banking Crises: A New Database”. **IMF Working Paper** (Çevrimiçi) <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2008/wp08224.pdf> (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2012).

IMF, “World Economic and Financial Surveys”. **World Economic Outlook**. (Çevrimiçi) <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2002/01/index.htm> (Erişim Tarihi: 23 Nisan 2012).

İMER Evrim, “Genel Kabul Gören Gözlemler Açısından Türkiye Ekonomisindeki Krizler ve Krizlerin Bulaşıcılığı Üzerine Bir Uygulama”. (Çevrimiçi) <http://www.tcmb.gov.tr/kutuphane/TURKCE/tezler/evrimimer.pdf> (Erişim Tarihi: 23 Nisan 2012).

İŞ BANKASI, “Risk Yönetime İlişkin Genel Esaslar”, (Çevrimiçi) http://www.isbank.com.tr/Userfiles/Pdf/riskyonetim_esaslarianapara.pdf (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2012).

KADIOĞLU Ferya, Zelal Kotan ve Gülbin Şahinbeyoğlu, “Kura Dayalı İstikrar Programı ve Ödemeler Dengesi Gelişmeleri: Türkiye 2000” (Çevrimiçi) <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/kur.pdf> (Erişim Tarihi: 8 Mayıs 2012).

KARAÇOR Zeynep, “Öğrenen Ekonomi Türkiye: Kasım 2000-Şubat 2001 Krizinin Öğrettikleri” (Çevrimiçi) http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/articles/2006/16/ZKARACOR.PDF (Erişim Tarihi: 16 Mayıs 2012).

KARLUK Rıdvan, Özgür Tonus, Nazım Çatalbaş, “Güneydoğu Asya ve Rusya Krizi Karşısında Türkiye” (Çevrimiçi) <http://www.econturk.org/tonus.pdf> (Erişim Tarihi: 5 Mayıs 2012).

KRUGMAN Paul, “Balance Sheets, the Transfer Problem and Financial Crises”. (Çevrimiçi) <http://web.mit.edu/krugman/www/FLOOD.pdf> (Erişim Tarihi: 21 Nisan 2012).

KUNT Aslı Demirgüç and Edward J. Kane, “Deposit Insurance: Handle With Care”. (Çevrimiçi) http://www.bcentral.cl/estudios/banca-central/pdf/v7/345_358Demirguc-Kane.pdf (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2012).

MASSON Paul, “Contagion Monsoonal Effects, Spillovers and Jumps Between Multiple Equilibria”. **IMF Working Papers**. (Çevrimiçi) <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/wp98142.pdf> (Erişim Tarihi: 23 Nisan 2012).

MÜSLÜMOV Alövsat, “Mevduat Sigorta Sistemi ve Ahlaki Tehlike: Türk Bankacılık Sektörü Örneği” (Çevrimiçi) <http://www3.dogus.edu.tr/amuslumov/research/Article/Muslumov%20%20Deposit%20Insurance%20-%20Banka.pdf> (Erişim Tarihi: 29 Nisan 2012).

ÖNİŞ Ziya, “Neo-Liberal Küreselleşmenin Sınırları: Türkiye Açısından Arjantin Krizi ve IMF’ye Karşılaştırılması” (Çevrimiçi) <http://www.setav.org/ups/dosya/26173.pdf> (Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2012).

ÖZBİLEN Şevki, “Küresel Mali Kriz ve IMF Politikalarının Ulusal Mali Sisteme Etkileri” (Çevrimiçi) <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/sevki1.pdf> (Erişim Tarihi: 7 Mayıs 2012).

PETEK Ali, ‘‘Regulasyon Politikaları Açısından Türkiye’de Bankacılık Sisteminin Analizi’’ (Çevrimiçi) <http://sbe.dumlupinar.edu.tr/7/251.pdf> (Erişim Tarihi: 1 Mayıs 2012).

ŞİMŞEK Ayça, ‘‘Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Maliye Politikaları: Latin Amerika Deneyimi’’ (Çevrimiçi) <http://www.bilgidergi.com/uploads/2007Simsek.pdf> (Erişim Tarihi: 3 Mayıs 2012).

TBB, ‘‘Bankacılıkta Etkin Gözetim ve Denetime İlişkin Prensipler’’ (Çevrimiçi) <http://www.tbb.org.tr> (Erişim Tarihi: 25 Nisan 2012).

UYGUR Ercan, ‘‘Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri’’ (Çevrimiçi) <http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/krizdenkrize.pdf> (Erişim Tarihi: 15 Mayıs 2012).

WADE Robert and Frank Veneroso, ‘‘ The Asian Crisis: The High Debt Model Versus theWallStreet-Treasury-IMFComplex’’(Çevrimiçi) <http://www.econ.utah.edu/~mli/Economies%205430-6430/Wade-The%20Asian%20Crisis.pdf> (Erişim Tarihi: 5 Mayıs 2012).